

8. évfolyam, 5. szám

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Főszerkesztő: Hízsnay Zoltán (opus.hizsnay@gmail.com)

Szerkesztők: H. Nagy Péter (h.nagyp@gmail.com)

Vida Gergely (gergelyvd@gmail.com)

Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József

Korrektor: Tóth Ozsvald Zsuzsa

Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)

Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk

Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest

Megjelent 2016 októberében 1000 példányban. Megrendelhető

a kiadó címén. Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, VIII. ročník, 5. číslo

Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku

Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372

Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,

Vydavateľ: Gyula Hodossy. Šéfredaktor: Zoltán Hízsnay

Redaktor: Péter Nagy, H., Gergely Vida

Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász

Korrektor: Zsuzsa Tóth Ozsvald

Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)

Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com

Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest

Vyšlo v októbri 2016. Náklad 1000 ks.

Registračné číslo: EV 3714/09

ISSN: 1338-0265

Nemzeti
Kulturális
Alap

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
program Kultúra národnostných menšín 2016

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága

Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Horizontok [1]

Ardamica Zorán: fűvön a harmat.....2

Z. Németh István: Gasztrolitánia 6

Szászi Zoltán: Elromlásország.....10

Napló

Lizska József: 2005-ös napló (2.) 14

Kulcsár Ferenc: Gyökérrel földben,
ággal égben.....26

Horizontok [2]

Z. Németh István: Menekülőlk, Paleolit
kávéház, Szilvia üzen, www.bill.puff,
Nincs újabb találat, Éta poéta, Édesen
izzó, Azonnali hatály [versek].....32

Balázs F. Attila: idegen, labda nélkül Rióban,
kisgyermek a parkban [versek].....38

Száraz Pál: A tatárok könnyecppje, Hiszen
olyan egyszerű [elbeszélések] 41

Jankovics-Izsó Nóra: Lecsó [elbeszélés].....45

Zirig Árpád: Most minden néma..., Kóborló
napjaim, Ez az az óra... [versek].....48

Fellinger Károly: Apám, Bársony, Mintha,
Szép csöndesen [versek].....51

Ardamica Zorán: Távolság [vers] 53

Szubverzió

Gloria Anzaldúa: La conciencia de la
mestiza – Egy új öntudat felé
(ford. Poór Marianna) 55

Baka L. Patrik: Párhuzamos univerzumok I.
– Baxter és Mann steampunk világai.

Stephen Baxter: *Antijég* vs.
George Mann: *Mechanikus London* 68

H. Nagy Péter: „Az arcot nem csak csempe
roncsolhatja szét” – Matriális törések az
ezredforduló költészetében III. 82

Palimpszeszt

Fittler Áron: Emberi és transzcendens
határán: Bánki Éva *Fordított idő* című
regényének főhősnőjéről.....92

N. Juhász Tamás: Irodalmi „vér”-mágia:
Baka L. Patrik *Vérbókok* c. kötetéről 95

Ungvári-Zrínyi Kata: Tér és idő függvényei
Fekete Zsolt képein [bemutatószöveg].....98

Munkatársaink 100

ARDAMICA ZORÁN

füvön a harmat

tegnap éjjel már
beszökött hozzánk
tudja fene mi okból
errefelé nem gyülekeznek a fecskék
semmi csapat meg verődés
közösségi szellem sem
autonóm tömeghiszti nincsenek
is már annyian fogynak évről évre
felnézel az égre és egyszer csak
nem látod őket
se fecskegomoly se szajnafelhő rajzolata
se füstös-bíbor dalok
a kert fölött esténként
korábban cikázó
füstikkel műszakváltó denevérek
batman és batwoman
a gyerkőcök szavajárása szerint
egyre ritkábban ragadnak reggelre
balkon fölötti durva brizolitra szunyókálni
persze le-lefűjt már az a kurva szél
némi levelet a szilvafáról na meg a baracké

is sárgul egy ideje
de amíg a kék szőlő íze savanykás
addig nyár van és kész
ebből nem engedhetek
bár éjjel megcsípte a mínusz
megugrik cukorfoka
mint fizetésnapot követően
elszálló összegek láttán
számlakivonatértelmező-nekem
ám e hidegben már csak kósza-bamba darázs harapja
züm-züm nélkül
s nélkülem
mert hiszen korán reggel ki a fene zabálna szőlőt
hogy fosson délig éhgyomorra-gyógyszerre
s az egész bürokrata világra
munkahivatali folyosók pingvinsoraiból
szökve
majd visszanyomulva a sorsverejték bűzébe
le kéne még egyszer nyírni az esők után magához tért
gyepet mert lombhullást követően rohadt nehéz
magas szálak közül gereblyézni
a sztriptíz táncos természet költőieskedően
tarkaszép rongyait
hogy bele ne rohadjanak télbe fűbe magasztos jövőbe
kandallóval fűtöttem pár napja
éjjelre hagytam kialudni
este romantika hajnali klotyón seggvacogás
csak paplan alatt található kellemes
szuszogásmeleg
be kell már lassan üzemelni a nyáron téli
álmot porosodó gázkazánt
ébresztő leiber koma metaforák és remények
nélkül fűtsed fel szépen a frissen festett
fehér gladiátorokat teleink hős
törölközőlobogós páncélharcosait
gurgulázó végtagjaikat
légtelenítenem kell mintha vízbe
fojtanám a nyarat
arcom foltokban szürkülő borostaszőnyegéből
leválni nem merő idényekcémás hámsejtjeim

borotvával kikaparom
hajam viszont már magától ritkul
tovább mint kedves jó barátaim
köre
kit nyögő lombok alá temetünk
rákot agyvérzést káromolva
kit pedig csalfa emlékeink
tréfás rozsdája alá amikor
nem ismernek fel s nem hívnak amióta
állástalan senkiházi lettél
na meg a politikai nézeteid
sem divatosak épp ebben
az évszakban
vedléstől viszkető kutyád
csillogóra fényesíti sűrűsödő
bundájával a hideg vaskerítést
csak a szomszédból
suttyomban átfolyó horgos
tüskés szeder indái
szeretnek igazán
de véres kezekkel verejtékezve
irtod a – háromhetente másfél méter –
pontosan mérhető ragaszkodást
egy-egy hajtás
még alvó januárban is kapaszkodik utánad
sóvárgón önsorsrontó
szerelmes visszautasító gyilkosáért
ácsingózva
bezzeg megfojtana ha elérne
elzárni lassan a kinti csapat
szét ne repesse majd csövét mindenszentek
napja után szigorú zimankó
olcsó bort forralni fahéjjal várni
sarat arazonként befedő
hóesést téli gumira
kölcsönkérni nyugdíjas
szüleidtől mert éjjel
már fehér-deressé őszült autónk
örökké poros kobakja
ennyi terv sajtó

derékkal pont
elég sötétedésig
felszáradni
nesztelenül
araszolgató
árnyék
vonala
mellett
fűről a
harmat
elvékonyult
napsugarak
között
alig
himbálózó
légretegéstől

Az almafa, Marosvásárhely, Hétfák, 2014

Z. NÉMETH ISTVÁN

Gasztrolitánia

Az anyatej ízét nem sokáig élvezhettem,
pedig mennyi minden el volt rejtve benne:
kristálypatakok zenéje, ehető virágok szirma,
a pillangó szabadsága, egy csepp földi mennyország.
Betöltekeztem hát műtejjel, nehéz s durva higanyával
a tudománynak, s lánctalpak fémes ízét, hervadt
krizantémok gyökerét, örölt papírgalacsinokat
éreztem benne, meg hogy porból lettünk,
s elporzunk majd ismét nemsokára.

Az étvággyal gyermekkorom első tíz évében
nem volt különösebb gond, mindent megettem
az utolsó morzsáig, amit elém tettek.
Azt hiszem, el is poroltak volna, ha ellenkezem,
hát megszoktam, hogy ami a tányérra kerül,
azt meghagyni nem szabad.
Az iskolai étkezdében nem győztem
csodálkozni azon elvetemülteken,
akik a levest nagykanállal kiosztó tanítót
gondosan megkerülve másikféléért álltak sorba.

Bár anya remekül főzött és sütött,
mégis a nagymamáknál volt a legjobb nyaralászni,
mert ott én diktáltam az étlapot, melyen igencsak sűrűn
pislogtak a tésztafélék. Hétfőn palacsinta, persze túrós,
kedden rizskók, magas, mint a Tátra, szerdán szilvágombóc,
aranygaluska csütörtökön, pénteken túrós tészta,
szombaton keltgombóc, vasárnap túrós-mákos-almás rétes,
s közben sajnáltam, a hét csak hét nap, nem pedig tíz.
Másik nagyanyámnál több időt töltöttem, fejedelmi
darakásák éhtanúja voltam, de képviselőfánkot,
almáspitét és más süteményt is szívesen kebeleztem.

Érdekes dolog – bár lehet, nem jól emlékezem –, a betegségek idején elfogyasztott ételekre később rá sem bírtam nézni, a paradicsomleves, a töltött paprika, a dinsztelt káposzta és még néhány étel volt ilyen rossz emlékű, melyeket később rehabilitáltam.

Két dolog van, amit soha meg nem ettem, és a világból is kikerget „illatuk”: a káposztás rétes az, no meg bűntársa, a káposztás tészta. Amúgy a többi kecskeeledel előtt sarkig tárva a tányér.

Gyermekkorom második tíz évéből szívesen emlékszem vissza arra a főiskolás időszakra, amikor megpróbáltam csak és kizárólag epres joghurton létezni. Három hétig semmi gond nem volt, a kis üveges táplálék (kettő korona ötvenbe került, abból egy volt a visszaváltható üveg) továbbra is kizárólagos energiaforrásként szerepelhetett volna, ám jött egy úgynevezett vizitúra, ahol alaposan meggyalogtúráztattak (szerzői jog fenntartva) és megsportoltattak bennünket, fiatal pedagógusnövendékeket, így kénytelen voltam visszaállni a „normális” kajára, ha nem akartam éhen bolondulni (sic!). Kár, mert akkortájt szokatlanul könnyűnek éreztem magam, le is adtam pár kilót, s már éppen kezdtem elfelejteni a kenyér ízét, ami érdekes tudatállapotnak mutatkozott.

Gyermekkorom harmadik tíz évében történt, hogy majdnem sikerült halálra táplálnom magam füstölt és grillezett csülökkel. Ha jól emlékszem, ez a pozsonyi 44-esben történt, ahol hárman ettünk meg két kilogrammot ebből a fejedelmi ínycségből kenyérrel, mustárral, tormával, savanyú káposztával, jóféle italokkal csúsztatva mindezt a gyomor sötéten tátongó, kiismerhetetlen (de azért nem feneketlen) mélységeibe. Kalandnak sem volt utolsó. Meg is fogadtam, hogy ha ezt túlélem, mindenféle mértéket betartok majd, de legalábbis ennyire el nem csábulok.

Jó néhány évvel később támadt az a gondolatom, hogy ha nem szeretem a húst, akkor vajon miért fogyasztom. Elvetemülésemet tett követte, s aztán ha csak lehetett, mellőztem az étlapról. A rántott hús, a csirkepörkölt és hasonló húsfőtételek íze már csak a távoli múltból integetett felém (kedvenc képzavarom), a halfiléről viszont nem mondtam le, néha virslit meg szalámit is megkockáztattam, amelyekben – amióta a szóját feltalálták – nemigen van hús. *Nem túl őszinte vegetarianizmus* – szaknyelvemen így nevezem ezt az állapotot.

Gyermekkorom negyedik tíz évében először a zöldségké volt a főszerep. A brokkolit annyira imádtam, hogy képes voltam még kigyomláni, megkapálni és megöntözni is a kertben. A cukkini, a karfiol, a patison, a karalábé és mindenféle rokonságuk szívesen látott vendég lett a tányéromon. B. nejem a konyhában továbbra is halált megvető bátorsággal és kísérletező kedvvel készítette számomra a kizárólag növényekből készült újabb ételkülönlegességeket. Kedvencem az „Igazi Zöld Tűz” fantázianevű vitaminpofon volt, ami tulajdonképpen nem más, mint egy kis párolt brokkoli tartármártással összemaszatolva. Mindenkinek jó szívvel ajánlottam.

Aztán szólt az orvos, kevés a vérben a vas, valamit tenni kéne minél előbb, de tényleg. Azóta több bennem az ásvány, és újra piros a vérem, néznek rám kihülten porcos csirkecsontok, s várják kinn a macskák a jóféle étket, az ajtóra felugrálnak: „Piphús? Van-e bőre, az se baj, ha ropogósra átsült, Isten áldásával ide véle!” Amikor Komáromban járok, egy-egy pizzára be-betérek. Látom, a pincérnők is megöregedtek velem együtt, de amit elém tesznek, az általában rövid életű.

Jacob, Marosvásárhely, Hétfák, 2014

SZÁSZI ZOLTÁN

Elromlásország

ez itt inentől a nincs
átlósan onnan
rézsút vissza
dadogó táj
utakat köp a dombokra
szürke csíkok húznak
fehér köd belsejébe
eltolva az erdőt jobbra hegyet folyó helyére
két mezőt felhők mögé lapátol
vaskorlátra fűző suhanó méterek
bólogatása méri ennyit zúg itt az idő
duhogás vágja csenddé
leszállás Romlásországban

elég csak nézni

kék táblán piros átlós vonal
véget jelent
mindig vége van mindegyiknek
felfalnak apadt hasú falvak
amelyek el régen el éltek ma el se kezdődnek
nincsenek utcák nincsenek emberek
ami van is az az egy szem
vak és merev ablakok mögötti lárvaútod
összellemet vasárnap idéz
s ha előjönnek
megostromolják istenüket
megfűstölik kiszárítják fára szegezve
majd vízzel permetezik
felfekszenek az asztalokra
felfalják

a tegnapot holnapot
az ünnepi menüben sem szerepel a ma
mert nincs
hitük szerint arra gondolni se szabad
mindig ami volt
dekázva kilózva mázsálva
kinek kinek legyen minél nehezebb
állandó súly
ami tiporja kint s bent
a remegő lelket
csak abból falják izzadtan magukat
zsíros szájú totemekké

elég csak nézni

az itteni sehová se sehol se
létezése
ebbe görcsösebb
fái bunkósodnak
birtoka szemétdomb erdő
gombafelhő és csernobili por
még ami maradt s ezek keresztezéséből
nyloncserje igelit levelű bokor
bakelit ág poliészterén erdei szamóca
mutálódik
egy valóságos madár
egy normális széncinke
idegen környezeti test
ebben

innen tehát kivettetik
haló testét akkumulátorsavban
megmossák hatlábú rókák
elsíratják küklopsz varjak

elég csak nézni

lelakott házak ásító korma pereg
ürülékhalmonokon dudva tör égre az ég dudvát nevel
kidobott könyv gerincén

lassún mosakszik az eső
aranyló képeret
benne egy ismeretlen kezében gyertyát tartó
fiú
elkoszlott arcán százlábú bukfencezik
keresztbe fut rá
vak pók méregnyála ringató halál
vakolatdísz remeg zuhan de maradna is
egy drót a falban pengve véget ér
kígyó mozdul lassan kút kávján
embert rég nem láthatott
nem fél
elsiklik korhadtt küszöbén egy háznak
ismerősek ablakai
kétszer három egyszer kettő
az utca felé mint régi reália
kontyolt tető alatt vakablak
oda rakott szentszobor torzó árnyékával

elég nézni csak

vagy beérni városba
ott furcsulnak csúnyulnak lakói
némelyek hárommellűek marslakó nők
áramot harapnak bódszereken vibrálják át
az orgazmusként élvezett halált
férfi nincs
űrből érkezett torz macsó
vágyálom megtestesülés
hím bukik fel a tájban

de tér van
díszítve ezer LED izzó
per négyzetméteren
közepén jövőkatedrális
felfújható gumiállatokba rejtett
hanghordozókból zúg gregoriánt bariton kórus
zöld lávaként ujjnyi vastag penész gomolyog
szájukból ki a mozgó betonra
mindent eltakaró

csak elég nézni
látni nem
nem mentik meg a krónikást
önfojtása eljön
mert véletlen erre járt s azt hitte
otthon
országá ez
valóság miben ismeri
az amfetaminok korát
elbambult jointtá csavart álmokat
túvel érbe nyomott aranylövést

hazaérni Romlásországba

A Forrás a kollektív korszakból, Ikland, 2014

2005-ös napló

(2.)

2005. 3. 1. (Keszegfalva) Este az ágyban és reggel, kávézás közben is Siegfried Lenz: *Das Vorbild*. Józsi betegeskedik, így én is itthon maradtam dolgozni (mintha engem is kerülgetne valami). Mely pontig inspirál egy példakép, s mikortól nyomaszt inkább, és erősíti az ember kisebbségi érzését? Jó kérdés!

***

Érdekes, időről időre visszatérő álmom: ismeretlen helyen egy hatalmas, többhajós és több, labirintusszerű helyiségből álló elhagyatott templom, tele mindenféle kegytárgyakkal, régi könyvekkel, iratokkal. Szívesen vinnék el egy-egy ezüstkeresztet, rózsafüzért, szenteltvíztartót, könyvet, de különböző okokból nem teszem. Közben mások teherautókra pakolják fel a templom berendezését, mondván, nehogy lábuk keljen a műtárgyaknak. Végül a földről egy rozsdás, kis játékautó felhúzására szolgáló kulcsot vágok zsebre lelkiismeret-furdalások közepette.

***

A körömrészelő. Anyámnak gyerekkorunkban volt egy maroknyi ruha-kefeje, amelynek felső, zipzárral ellátott részében manikűr- és varrókészlet rejtkezett. Amikor 1975-ben Budapestre költöztem, a ruha-kefe bekerült poggyászomba, elsősorban a varrókészlet miatt. Aztán életem folyamán mindenfelé kíséretett. Úgy rémlik, a katona-felszerelésemhez még hozzátartozott, de aztán lassan elkopott, s mára már csak egy, a maiaknál durvább (s épp ezért szeretem) körömrészelő van meg belőle. Emlékszem: ez viszont Érsekújvárott, Rozsnyón, aztán Kőbölküton, majd Komáromban, Münchenben, illetve Marburgban is életem egyik kísérője lett. S most itt van Keszegfalván, miközben Passauban is járt. A körömrészelő végérvényesen hozzám tartozik, miközben Anyámra emlékeztet. Tárgyak száza (nem: ezrei!) vesznek körül, de egyik sem olyan kedves, mint ez a sokat látott körömrészelő...

Mennyire nem tudjuk (mert nem lehet!) megítélni egy tárgy értékét. Zömökhöz persze nem kötődnek az én körömrészelőmhöz hasonló emóciók, de ha kapcsolódnának is, azokat a külvilág nem érzékelheti, igen, nem is értheti, csak a tárgy tulajdonosa. A múzeumi tárgyakra gondolok: istenem, milyen keveset tudunk róluk!

Semmit. S ha még objektíve le is lehet(ne) jegyezni mindazt, amit én most a körömszelőmről elmondtam, az érzés, amivel kézbe veszem, és elkezdem vele ráspolyozni körmeimet, a kívülálló számára megmagyarázhatatlan. Örök titok.

***

Végeztem a Csallóköz-kötet első korrektúrájával és a képek válogatásával (ez utóbbi volt a legnehezebb). Már rendkívüli módon haragszom rá, pedig egy korrektúra még biztosan lesz...

2005. 3. 2. (Keszegfalva) Pusko Gábor telefonált, s egyebek mellett megemlítette, hogy olvasta a plágium-cikkemet. Mondja, s akár igaza is lehet, hogy más megoldás is elképzelhető. Évek óta megrendezik Rozsnyón a *Palócország – meseország* című, gyermekek számára meghirdetett mesemondó vetélkedőt. A benevezetteket általában a pedagógusok tanítják be valamilyen viszonylag rövid és csattanós népmesére. Nekik viszont hosszú ideig szinte egyetlen forrásuk a *Malac Julcsa* volt. Gábor, mondja, éveken keresztül ült a zsűriben, s egy-egy alkalommal akár tucatszámra kellett végighallgatnia *Az együgyű házaspár* című, szóról szóra bevágott mesét. A versenyzőknek a mese forrását sosem kellett bemondani, csak azt, hogy honnan érkeztek: vélhetően eleve adottnak vették a szervezők, hogy a versenyző származási helyéről, magából a tiszta forrásból merítve hoz szöveget. Nos, mivel M. is több alkalommal zsűrizett e jeles alkalmakor, nem elképzelhetetlen, hogy az Ipoly mentéről oda érkezett gyerekeket kapta, versenyen kívül, mikrofonvégre és „gyűjtötte föl” tőlük a korábban a színpadról már hallott mesét. Nem lopott tehát, a szó szoros értelmében, csak a szakszerűség teljes mellőzésével gyűjtött. Ha tehát odaírja a mesék alá, hogy „elmondta egy 12 éves fiúgyerek Ipolyszalkáról”, végső soron akár hitelesnek is felfoghatnánk a közlést. Most persze nagy bajban van, ha így is történt, mert ezt a gyűjtési módszert – érthető módon – szintén rühelli bevallani. Főleg ő, aki mindig az ősit, az archaikusat kereste, s vélte megtalálni, fanyalodna ehhez a módszerhez?

***

Most hallom a rádióban, hogy Vas megyébe megérkezett az első gólya. Még mínusz húsz fokokat is mérnek éjszakánként, tehát a gólyák érkezését nyilván nem a hőmérséklet, hanem valaminő időérzék szabályozza. Vilin figyeltem meg, hogy neki viszont végképp nincs időérzéke: ha csak öt percre hagyjuk el a portát, visszatértünkkor annyira örül, mintha napok óta nem látott volna bennünket.

2005. 3. 3. (Keszegfalva) Megjött Icu legújabb bibliográfia-kötete. Örülök neki, s bár palástolni igyekszik, ő is örömmel lapozgatja... Azért nem semmi az, amit az elmúlt tizen-egynéhány év alatt produkált, elért! Másoknál életműnek is beillő produkció.

***

A Némethné Kováts Mária által véleményezésre nálam hagyott három tudományos diákköri dolgozatot végül is dolgomvégezetlenül visszajuttattam a feladónak. Nem tudom ugyanis vállalni, hogy elolvasatlanul, „csak úgy átfutva” mondjak véleményt egy munkáról. Vagy túl magasra, vagy túl alacsonyra értékelném anélkül, hogy valóban ismerném. S ezzel igazságtalanságot követnék el azzal szemben, aki életének egy töredékét erre áldozta.

***

Gondolta a fene, hogy ezt az ominózus mondatot nem Arany mondta. Balla D. Károly írja naplójában, mint közismert tény, hogy e sokat idézett mondás nem Aranytól származik. Köpeczi és Lőrincze egy-egy eredetfeltáró írására is hivatkozik, ám az én három, vaskos Lőrincze-kötetemben nem leltem nyomára. Mindenesetre, ha módjával is, meg kell követnem Orbán Viktort, amiért a múltkor tájékoztatlansággal vádoltam. Továbbra sem ül persze az ő „öreg bácsis” változata, s nyilván nem azért nem említette Aranyt, mert pontosan tudta, hogy az „Aranyinak *tulajdonított* mondás” nem Aranytól származik, ám akkor is magamba szállhatok: ugyanúgy egy téves szájhagyománynak ültem fel, mint Orbán. Rémlik, hogy Németh G. Bélának van egy ilyen című tanulmánykötete, s ő is Aranyra hivatkozik, ám lehet, hogy az „Aranyinak *tulajdonított*” fordulattal. Emlékezetemből viszont a bizonytalanságot sugalló „tulajdonított” szócska kiesett, s maradt mint bizonyosság: Arany. Tanulság: még körültekintőbben, még több „forráskritikával” kezelni minden kimondott vagy kimondatlan mondatot! A Lőrincze-köteteket meg olvasni! Ha már itt vannak polcainkon...

***

Holnap jön Voigt, és este Somorján én leszek a „beszélgetőpartnere”. Végig kellene gondolni, hogy mivel is vezessem föl az előadását, de fáradt vagyok, sem kedvem, sem erőm gondolkodni... Valóban szükség lenne már egy kiadós kikapcsolódásra!

2005. 3. 5. (Keszegfalva) Fárasztó huszonnégy óra van mögöttem: a dél-komáromi állomáson most szállítottam ki a tanár urat, aki szemmel láthatóan megöregedett. Egyre többet fecseg, számomra megfajthetetlen logikai bakugrásokkal váltogatva témáit. Mindamellett persze rengeteget lehet tőle még így is tanulni. Az előadása jó, mert gondolatébresztő, nem kevés esetben vitára ingerlő volt. A populáris kultúráról felvázolt elméletemet nem tudja elfogadni, én meg nem tudok mit kezdeni az osztálytársadalmak írásbeliséggel nem rendelkező, elnyomott rétegeiről szóló elméletével. De nem baj ez: nem okvetlen kell, hogy az ember mindenben egyetértson mesterével, s arra sincs szükség, hogy a mester egyetértson tanítványával. Előadása, s még inkább a kérdésekre adott válaszai közben ugyanakkor az volt az érzésem, mintha maga sem tudná eldönteni, hogy voltaképpen mit is képviseljen: egyrészt az élő népmese fölülmulthatatlanságáról beszélt, miközben a Harry Potterről negatívan nyilatkozott, másrészt meg azt ecsetelgette, hogy milyen nagyszerű, amikor gyerekek mosópor reklámszövegekből mesészerű történetet építenek fel. Az esztétikai szempont mintha keveredne nála a történetiséggel, miközben persze a kettő elvben nem zárja ki egymást... Viszont ha azt mondjuk, hogy a néprajzos, folklorista esztétikailag ne értékeljen, hanem jelenségeket, folyamatokat rögzítsen, értelmezzen, akkor a népzene, népköltészet szépségeiről sem kell superlatívuszokban beszélni. Persze nyilván könnyebb helyzetben vagyok én, hiszen magánemberként nem szeretem a népzene, általában nem szeretem a táncot, nem tudom élvezni az operát, tehát ezekről még ha el is hiszem, hogy vannak esztétikai értékei, s – horribile dictu! – vannak olyan emberek, akik még szeretni is tudják ezeket (sőt van, aki „tűzbe menne a néptáncért”), szóval ezekről nem tudok lelkesen beszélni. Ha „műélvezni” akarok, akkor nem ilyesmiket fogok hallgatni, nézni... Megkísérlem viszont tárgyilagosan, három lépés távolságból kezelni őket. Akinek ellenben magánemberként is tetszik egy adott műfaj, az holtbiztosan nem tud arról objektíven nyilatkozni. Az is ellentmondásos volt előadásában,

hogy miközben ecsetelte, a szocialista nyomorgazdálkodás egy csomó régi elemet konzervált az utódállamokban, azt is hangsúlyozta, hogy ezekben az országokban a más iskolarendszer, a helyi ipar, katonaság stb. milyen mértékben megváltoztatta az emberek mindennapi kultúráját. Jó, itt sem zárja ki egymást okvetlen a két folyamat, de – legalább didaktikai szempontból – mégis szerencsésebb lett volna a dominánsabbikat (szerintem a változásokat) kiemelni. Valahogy így: *miközben a tradicionális népi kultúra bizonyos archaikusabb (illetve annak tűnő) elemei is megőrződhetnek, a szlovákiai magyar falusi társadalom és mindennapi élet már alapvetően különbözik a szomszédságában található magyarországi települések hasonló jelenségeitől.* Mert voltaképpen ezt mondta, ám a hallgatóságnak mégsem ez jött le. Jó lett volna hallani tőle, hogy számoljunk már végre le az archaizmusmorzsák összesöprögetésével...

Még előadás előtt Lacza Tihamér meginterjúvolta őt itt, nálunk, Keszegfalván. Később mondja Voigt, hogy „amikor az első kérdés még huszonegy perc múltán sem ért véget, s a kérdező közben szemmel láthatóan néhányszor el is aludt, rögtön tudtam, hogy verbeli riporterrel van dolgom...”.

***

A dél-komáromi állomáson, mivel a vonat indulásáig még volt több mint fél óránk, Voiggtal beültünk a büfébe egy kávéra. Ekkor éreztem istenigazából először, hogy kollégának tekint. Megkérdezte (miután fölvezette, hogy ő ki nem állhatja, ha Vajda prof felhívja őt és érdeklődik, hogy éppen min dolgozik: „kérdeztem én tőled, Laci, valaha is, hogy min dolgozol?”), szóval óvatosan megkérdezte tőlem, hogy most éppen mivel foglalkozom, s mivel szokásom szerint – én is rettenetesen utálok ezt a kérdést – semmit nem tudtam mondani, elkezdett arról beszélni, hogy neki milyen adósságai, feladatai, tervei vannak. Efféle „titkaiba” még soha nem avatott be...

2005. 3. 6. (Keszegfalva) Márciusi, csikorgó tél: faggyal, hóval, széllel. Szegény hóvirágjaink már december óta nem tudják mire vélni a dolgot: jön egy kisebb meleg hullám, kivirulnak, majd megint hó lepi, fagy sorvasztja őket. De úgy látom, mindent túlélnek, sőt: egyre erősebbek.

***

Délelőtt Lenz és kapkodó olvasgatások (Rónay, evangélikus néprajzi kötet, egy Voigt által hozott orosz diákfolklor-kiadvány, erdélyi magyar néprajzi kiadványok), cédulázás, készülgetés a keddi nyitrai előadásra. Mivel a múltkor a felét sem tudtam elmondani annak, amivel készültem, most lazábban veszem a dolgot. Ami persze korántsem helyes.

***

Délután séta Vilivel a hófúttá határban. Vidám volt, mit sem törődve a metszően éles széllel – mint egy szeleburdi kiscsikó – pajkosan kergette a nyulakat. Persze eredménytelenül. Én meg úgy éreztem magamat, mint annak idején a Delta egyik nyitóképében sítalpakon caplató sarkkutató.

Később *Slovenský národopis* és *Etnologické rozpravy*. Bagin Árpai szakdolgozatát olvastam, illetve a farsang-tanulmányt próbáltam meg (mérsékelt sikerrel) tető alá hozni. Este a keddi előadásra készültem.

2005. 3. 9. (Keszegfalva) Tegnap Nyitrán összefutottam Kiss Gy. Csabával, aki szintén a hungarológia szakos hallgatóknak tart órát. Előadásommal különben végképp nem lehetek megelégedve: halálosan fáradt voltam, mondandóm szétszórt, mondataim pongyolák voltak. Ahogy hazaértem, mindjárt lefeküdtem, de ma sem mondhatom kipihentnek magamat. Fejfájás. Valamiből le kellene faragnom, egyszerűen nem bírom ezt az állandó terhelést.

***

Délelőtt a *Csehszlovákiai magyar irodalmi lexikon*ba írott szócikkeim korrektúrájával voltam elfoglalva. Közben B. Kovács Pista hívott. Kiderült, hogy ő is úgy gondolja, M. a palóc mesemondó-verseny résztvevőitől gyűjtötte föl a *Malac Julcsából* bemagolt szövegeket. Később, szokásos könyvbeszerező körútján Oros Laci bukkant föl. Szoták Szilviának küldtem Budapestre egy rövid bevezetést a szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia internetes adatbázisához. És ezzel el is telt a nap aktív része, miközben voltaképpen semmit nem csináltam...

***

Estére valamelyes regenerálódás. A napi sajtót néztem át, s a farsang-tanulmánnyal foglalkoztam.

A tegnapi *Új Szóban* egy figyelemreméltó hír, Vrabc Mária tollából („Pogány szokás” ellen. Az egyházmegye kitiltotta a virágvasárnap felvonulást a nyitrai templomokból). A tudósítás arról szól, hogy az idén nem mehetnek be a virágvasárnap körmenetben részt vevő folklórcsoportok a nyitrai templomokba. Marián Chovanec segédpüspök tudniillik levélben tiltakozott a városi hivatalban a téltemető pogány szokások ellen. „A Morena folklórrendezvény összekötése a templomi szertartással helytelen, és ezért elfogadhatatlan. Az egyházmegye püspöke mint pedagógus és a hittudományok doktora köteles védelmezni az igaz katolikus hitet. Morena kétségtelenül az éjszaka, a tél és a halál ósláv istennője, és mint pogány elemet semmiképpen sem kapcsolhatjuk össze egyházi helyekkel és szentmisékkel” – idézi a levél idevágó passzusát a cikk szerzője. Hát ez aranyat ér! Ha belegondolok, Temesvári Pelbárt és Bornemisza Péter prédikációikban egyaránt küzdöttek a különféle „pogány szokások”, „babonák” ellen, s ezáltal megőrkítették őket, most (a 21. században!) e „régipogány szokások” folklorizmussá alakult változatai ellen az egyház hasonló módon lép fel, s ezzel végső soron még propagálja is őket. A szervezőknek (a városi hivatal kulturális osztálya munkatársainak), gondolom, eszük ágában sem volt holmi „pogány szokás” felelevenítése, hanem „haladó hagyományként” mint nemzeti kultúrkincset szerették volna megőrizni és bemutatni. Hosszasabb elemzést is megérne, hogy az egyébként mélyen nemzeti érzületű szlovák katolikus egyház miként helyezkedik szembe a szintén mélyen nemzetiként értelmezett néphagyomány gyakorlásával.

2005. 3. 10. (Keszegfalva) Éjjel még sokáig, kettő utánig olvastam Siegfried Lenz *Das Vorbildjät*. Egy megjegyzése nyomán eszembe jutott egy régi tervem: jártomban-keltomban összegyűjteni (lefényképezni vagy lerajzolni) a nyilvános toailettek női és férfi piktogramjait, s erről egy tanulmányt írni. A Lenz-idézet akár mottója is lehetne a leendő tanulmánynak: „*Pundt steht auf, geht in Richtung zur Theke, will anscheinend zu de Toiletten, die hier mit ortsüblichem Frohsinn gezeichnet sind – ein Mädchen in bauschigem Dirndlrock: Sie; ein schlanker Zylinderträger: Er.*”

Különben úgy tűnik, hogy a pizzához hasonlóan a *gulyás* is nemzetközi étel lett. A Hamburgban játszó régió hősei többször is *Gulaschsuppét* esznek, s még sorok közti utalás sincsen semmiféle magyar vonatkozásokra.

***

Itthon maradtam dolgozni, mert így eredményesebb tudok lenni. Benn az irodában azzal kezdődik a nap, hogy rámegyek az internetre, megnézem az éppen aktuális *Népszabadságot*, *Új Szót*, *Smet*, *Frankfurter Allgemeine Zeitungot*, esetleg a *Die Weltet* és a *Die Presset*, még súlyosabb, rosszabb esetben a *Die Zeitot* és az *ÉSt* is, s bár egyiknél sem időzök sokat, mégis mindig van valamilyen valós vagy művi gerjesztett botrány, ami továbbcsalogat a világháló sűrűjébe. Jobb tehát nem törekedni a jólinformáltságra, hiszen az úgyszólván látszólagos, felszínes, s a világ dolgai anélkül is elrendeződnek, hogy én tudnék róluk valamit.

Beethoven: *Frühlingssonate*. Talán valaminő tudat alatti babonáságból raktam föl ezt a CD-t, mint a kisgyerekek, akik – nem bírván kivárni a tavasz megérkezését – sóvárogva éneklnek, hogy „Süss fel nap...” A zongoraszonáta hallatán pedig müncheni évünk jutott eszembe, hiszen a darabot először ott, a Humboldt Begegnungszentrumban hallottam két távolkeleti (talán japán) előadóművész tolmácsolásában. Azért érdekes, és eurosovinizmusra vall, hogy teljesen helyénvalónak és magától értetődőnek gondoljuk, ha az európai zeneirodalom valamely művét japán zenészek adják elő. Ha egy európai muzsikust japán művet szólaltatna meg, el azért nem ítélnék persze, de mindenképpen egzotikus figurának, csodabogárnak tartanánk.

***

László Béla hívott, hogy meg szeretnének hirdetni a következő szemeszterek valamelyikében egy általam választott néprajzi témát. *A magyar néprajz és az európai etnológia* címet adtam hirtelenjében (kb. fél percem volt a gondolkodásra), s azt mondtam, hogy a magyar népi kultúra közép-európai összefüggéseiről, illetve szlovákiai interetnikus kapcsolatokról, továbbá az európai etnológia tapasztalatainak alkalmazhatóságáról beszélnek a kulturális és pedagógiai életben. Lehetne kezdeni Csaploviccsal, Herrmann Antallal (mint ellenpéldát megemlíteni a német származású, mélymagyar Herman Ottót), röviden bemutatni az egyes szlovákiai etnikumokat, beszélni a cseregyerek-rendszeréről és a virágzó gazdasági kapcsolatokról, bizonyos települések (Vicsápapáti, Leléd, Tornahorváti, Ájfalucska stb.) nyelváltásáról/nyelváltásairól és így tovább... Rendkívül gazdag, s úgy gondolom, hálás témakör. Hogy aztán kit fog mindez érdekelni, az már a jövő zenéje...

***

Kínzó fejfájás: vélhetően egy közeledő meleg frontot, netán a tavasz érkezését jelzi.

2005. 3. 12. (Keszegfalva) A Bartók rádióban Liszt valamelyik rapszódijája, talán a második szól, s íme önkéntelenül „magyar képek” jelennek meg lelki szemem előtt: a Halászbástya és a Lánchíd, fogathajtás és az esztergomi bazilika, majd valaminő csatajelenet, talán a szabadságharcot idézve, illetve békésen legelésző szürkemarák... Egy sztereotípiát tehát, amelyek vélhetően (pavlovi reflexek!) sokszor látott képsorok sokszor hallott aláfestő zenéje nyomán rögzülhettek így bennem. Közben megpróbáltam német és itáliai képeket felidézni. Nem ment.

***

Tegnap munkamegbeszélés Alsószeliben. Az eredmény nyilván nagyszabású lesz, bár a Szarka Laci által megálmodott könyvsorozat teljes megvalósulásában nem hiszek.

2005. 3. 14. (Keszegfalva) A tél már csak apró, koszos hófoslányok képében jelzi, hogy nem is oly rég még ereje teljében volt. Ma szikrázó napsütés, az emberről lekívánkozik a kigombolt télikabát is. A város (nyilván a hirtelen jött tavasznak és a magyarországi „hosszú hétvégének” köszönhetően) hemzseg odaáti „honfitársainktól”. Csoportosan (családok, baráti körök) járják örömmel és rácsodálkozásokkal, sűrűn kattogó fényképezőgépeikkel a várost, mintegy újra birtokba véve azt. S nem tehetek róla, de ez a nemtudom-hányadik honfoglalás látszata (?) ellenszenves. Hasonló érzés lehet, amikor az ember a szülői-nagyszülői házban lakik, s aztán egyszercsak megjelennek rokon látogatásra a testvérek, unokatestvérek, s örömmel-nosztalgiával nézelődnek az ősi portán. „Nézd csak, ez a régi hintaló is megvan még!” „De régen volt, amikor nagymama ezzel a vasalóval vasalt!” „Emlékszel rá? Ezen a biciklin tanultam meg kerékpározni.” „Istenem, a régi szederfa!” – és így tovább. Nem mondják, hogy el is vinnék az emlegetett tárgyakat (magát a portát!), a háziakban távoztukkal (tétélezzük fel: akaratlanul) mégis valaminő bizonytalansági érzést hagynak – emlékül.

2005. 3. 15. (Keszegfalva) Karcsi a Fórumban munkaszüneti napot rendelt el: én itthon maradtam dolgozni, de Icu bement. Reggel némi Lenz, illetve *Slovenský národopis*. A rádióban tendenciózus „ünnepi műsor”, amely azt sulykolja a hallgatónak, hogy a kommunizmus mennyire kisajátította ezt a nemzeti ünnepet. Egyrészt kilóg a lóláb: ha nemzeti ünnep, akkor 1848-ról kellene beszélni és nem a kommunista diktatúráról. De hát Magyarország kormánya ma szocialista, a közszolgálati rádió meg jobboldali kezekben van... Másrészt folyton azt emlegetik, hogy a kommunisták meg voltak róla győződve, hogy az ideológiai igazság az ő oldalukon van. Ez igaz. Csak az a bibi, hogy a mai jobboldaliak ugyanerről vannak meggyőződve. Az e körökön kívül álló ember meg csak kapkodja a fejét, s nem akarja elhinni, hogy egyik fél sem ismeri föl: az igazság valahol másol van. Én ettől sokszor már fizikailag szenvedek...

***

Tegnap Icuval kopjafa-ügyben Vágkirályfán jártunk, s miközben ő a fafaragóját faggatta, felmértem a falu szakrális kisémlékeit. Így hát most kikapcsoltam a rádiót, és tegnapi jegyzeteimet tisztáztam le, majd kopjafa-képeket szkenneltem be. Délután a kertben (ragyogó napsütés) fát aprítottam, földet egyengettem, illetve a tavalyi száraz gyomot égettem el. Este jóleső fáradtság.

2005. 3. 16. (Keszegfalva) Balla D. Károly hatására megnéztem az interneten, vajon hányszor lehetek említve. Nos, cca. hétszáz magyar nyelvű találat (ami jóval kevesebb, mint Ballaé, s ráadásul néhány Katona József is becsúszott), ami önmagában még indifferens lenne, de a végeláthatatlan slendriánság, felelőtlenség, ahogy az ember neve, munkája kezelve van, már több mint felháborító. Ezekhez képest az alábbi inkább megmosolyogtató: Kazincbarcikán a Dózsa György úti Általános Iskolában dolgozták ki a Honismeret és életmód című oktatási programot (Dózsa-program), amelynek internetes (s talán nyomtatott) verziója 1997-ben jelent meg Kissné Király Piroska szerkesztésében Budapesten. Ebben találtam a következő tantervi vázlatot:

III. Néprajzi emlékek Borsodban – falukép a Sajó-völgyében:

10. óra (február) – Alsó-barcai falukép. Falusi udvar Táncsics u. 52.;
11. óra (március) – Háziállatok;
12. óra (április) – *Liszka József rimaszombati néprajzkutató munkássága*;
13. óra (május) – Dédesi néprajzkutató, meseíró munkássága;
14. óra (május) – Konyhai használati tárgyak készítése;
15. óra (június) – Tájház megtekintése.

Igen megtisztelő, ha az ember munkássága már az iskolában tananyag, de azért tessék már eldönteni, hogy a rimaszombati B. Kovács Istvánról vagy a komáromi Liszka Józseféről, netán B. Kovács József avagy Liszka István életművéről óhajtják a nebulókat okítani. Azt hiszem, ez volt az első és utolsó eset, hogy az interneten keresgéljem a marandóságot, amit kétségtelenül jelentős életművemmel létrehoztam.

2005. 3. 17. (Budapest) Kozsár Zsuzsa Méry Margit mesekötetéről ír a mai *Könyvjelzőben*, teljesen félreértve a műfajt. Elemzi, kritizálja a mesék szerkezetét, mondanivalóját, mintha azok Méryné alkotásai lennének. Többek között ilyesmiket mond: „Kissé következetlenre sikeredett az Ősz apó című mese, melyben lezáratlan ügy maradt, mi történt a két idősebb testvérrel, miért és milyen körülmények között haltak meg. Így nincs meg a pozitív főhős igazi ellenpólusa.” A megállapítása, miszerint a mesékben nem a jó tett helyébe jót várj-szemlélet az uralkodó, hanem a szemet szemért, fogat fogért-elve, viszont már elgondolkoztató. Meg kellene vizsgálni, vajon a népmesék jóra nevelő aspektusa nem mítosz-e, s valójában meséink zöme bizony a kapitalizmus farkastörvényeit tükrözik vissza.

***

Az OSZK-ban. Inkább csak imitálom a munkát, semmint teszem... Filep Tamással beszélgettem, sok mindenről. Elmeséltem neki többek között nagyanyám esetét a pesti nagyságával. A harmincnycas visszacsatolást követően a peredi állomáson nagyanyám egy úri hölgyet „nagyságos asszonynak” szólított, aki erre leteremtette őt, mivelhogy neki a „méltóságos” megszólítás dukál. „Pizkos felvidéki kommunista banda...” – zárta le a vitát a méltóságos asszony. Ilyen vetületei is voltak a visszacsatolásnak. Tamás mondja (és mutatja is), hogy egy általa szerkesztett Szvatkó-kötetben (*A változás élménye*) közölt egy harmincnycas fogantatású írást, amiben Szvatkó felsorolja a Magyarországon honos címeket, megszólításokat. Amiket újra meg kell tanítani a Baťa-cipős magyarokkal. A könyv otthon nekem is megvan, az említett írás mégis elkerülte a figyelmemet. Többet és figyelmesebben olvasni!

***

Vannak szituációk, amikor az ember eleve naplószerűen gondolkodik: az események közepette már fogalmazgatja magában, hogy mindezt miként örökíti majd meg odahaza. Amikorra viszont naplóközelbe kerül, már lohad a láng, s tulajdonképpen belátja, nincs is miről írnia. Ma több ilyen helyzetben is voltam, s oly szépen meg is fogalmaztam a tanulságokat, s most mégsem tudok miről beszámolni. Este van, fáradt vagyok, aludni kéne menni. És megyek is...

2005. 3. 18. (Budapest) A Néprajzi Múzeum könyvtárában töltöttem a délelőttöt, de a teremőrök ostobasága meggondolandóvá teszi, hogy ilyen sűrűn fölbukkanjak-e itt. Nem engedtek be a büfébe egy kávéra, mondván, ahhoz jegyet kell váltani. Hiába érveltem

azzal, hogy a könyvtárban dolgozom („Dolgozik? Ja, hogy olvasó...” – mert a dolgozást ők, a borsószemnyi agyukkal csak munkaviszonnal tudják beazonosítani). Érvelhettem volna azzal, hogy írtam tizenöt könyvet, mind a tizenötöt (és még sok mást) ajándékba adtam a könyvtárnak, hivatkozhattam volna Fejős Zolira, Balázs Gyurira vagy Selmeczi Kovács Attilára, de minek... Elmentem inkább a Parlament Caféba, s ott ittam meg egy, különben nagyon finom, ám háromszáz forintba került feketét. S persze jól felizgattam magamat... Mert hát miféle dolog ez?! A könyvtárban kollégák dolgoznak (pardon: olvasnak), telház esetében huszonöten, s ha ők történetesen mind ahányan vannak, kávéivás leple alatt megnéznék ingyen a kiállítást, hát tönkre menne bele a múzeum? Ha meg valaki az utcáról, anélkül, hogy valóban a könyvtárban dolgozna (pardon: olvasna), ilyen sanda rafinációval, kávéivás leple alatt akarná megtekinteni az expozíciókat, no hát, ha valaki erre képes, akkor meg is érdemli, hogy megnézhesse ingyen. Nem pénzkérdés ez, csupán jó szándék kérdése, s nem igenekkel, meg nemekkel kell szavazgatni, hanem emberibb országot kialakítani. S ez nem Orbán Viktoron vagy Gyurcsány Ferencen múlik, hanem az ország összes polgárán. Jelen esetben azon a stupid agyú pénztároson, aki a *szabál* az *szabál*-elve alapján nem engedett be.

***

Ma van Kincsecském negyvenötödik születésnapja. Sokat gondolok Rá.

***

Kenyéri Kornélia beszélt egy 19. századi olasz színházi ruhatervezőről (Giuliano Ferrario), aki az amerikai indián viseletekről adott ki 1820-ban egy gyönyörű színes albumot, ám ezeket a viseleteket eleve úgy válogatta, olyan stilizált formában rajzolta meg, hogy azok a színpadon is megállják a helyüket. A Csemadok néprajzi munkájának egyik korai előképe, amiből nyilván van még félezer...

2005. 3. 24. (Keszegfalva) Folyamatos fáradtság, levertség; nem megy az érdemi munka. Még a naplóhoz sem volt kedvem ideülni, már napok óta. Ma szép idő, tevésevés a kertben, betontörés, orgonabokor-metszés, majd némi olvasás (*Domino Fórum, Mosty*). Este cédulázás.

2005. 3. 25. (Keszegfalva) Este még a Hartinger-Festschriftbe szánt írással bíbelődtem egy kicsit. Reggel eszembe jutott Szvatkó Pál kötete, amire Pesten Filep Tamás hívta föl a figyelmemet. Előkeresve, az aláhúzatásokból, széljegyzetekből megállapíthattam, hogy valamikor forgattam. Hogy a kérdéses cikket (*Komárom dél felé néz*) is olvastam volna, annak semmi nyoma. Sem a könyv lapjain, sem az emlékezetemben. Ha valóban legalább átfutottam volna (vajon miért nem kóstoltam bele, már csak a cím okán is, ha egyszer a könyvet lapozgattam? rejtély), Szvatkó némely megállapításával nyilván vitába szálltam volna már valamelyik kapcsolódó dolgozatomban. Az olyan kijelentések, hogy Komárom „északra sohasem nézett, legfeljebb Gyalláig”, egyszerűen hamisak. Hiszen a város virágzását (hajó- és asztalosipar, a kereskedelem egy része) nagyrészt éppen az északi irányba való nyitottságának köszönhette. A szlovák hegyekből évszázadokon keresztül úsztatták a fát a Vágon, ami nélkül talán a komáromi láda sem alakulhatott volna ki... Csak tessék elolvasni a *Komáromi Lapok* 19–20. század fordulójának évfolyamait, hogy világos legyen, mily mértékben nyitott volt a város észak felé, mennyire rá volt szorulva a fentről jövő faanyagra... S ehhez kapcsolódik a cseregyerek-rendszer intézményének is a virágzása észak és nyugat felé egyaránt. A komáromi szekeresgazdák elsősorban szintén nem dél, hanem nyugat, s részben észak felé tekintettek, mivel jól felfogott gazdasági érdekeik úgy diktálták.

***

Mintha nem lenne sürgősebb, fontosabb dologom, egész délelőtt az impériumváltások előidézte életmódváltozásokkal foglalkoztam. Rádöbbentem, hogy egész hosszú, és egész jó szövege(i)m van(nak) már erről – csak kompletizálni kellene, megfelelő illusztrációkkal ellátni, s viszonylag gyorsan helyes kis könyv születhetne belőle. *Bata-cipős magyarok* lehetne a címe, hiszen ez a kép, a „Bata-cipő” mindent kifejez. S mindez ráadásul habilitációs munkának is megfelelne. Arra kell törekedni, hogy a szlovákiai magyarok példáján keresztül általánosabb érvényű tanulságokat is leszűrjek. Másképpen mondván: a könyv objektuma lehet ugyan a szlovákiai magyar népcsoport, ám tárgya mindenképpen egy általánosabb, ha úgy tetszik, teoretikusabb kérdésfeltevés: miként viselkedik egy adott népcsoport bizonyos külső kulturális hatásokkal szemben. Még modernabban megfogalmazva: a különféle modernizációs, globalizációs kihívásokra milyen kulturális válaszokat ad egy kisebbségi helyzetben élő népcsoport?

2005. 3. 26. (Keszegfalva) Este még Brückner tizenkét kötetes életmű kiadását lapozgattam, végül teljesen belekeseredve: szinte kilátástalan, hogy ezt mindet elolvassam (pedig el kellene, hiszen csupa olyan témákról írt, amelyek engem is közelebből érdekelnek: népi vallásosság, búcsújárás, jelképek, szokások, folklorizmus, a néprajz története, elmélete stb.). Jobb lett volna talán, ha mondjuk évente kapok belőlük egy-egy kötetet, s miután azzal végeztem, juthatnék hozzá a következőhöz. Vagy készítek programot a Brückner-összes elolvasására?

***

Délelőtt Lenz, illetve ismét elővettem Rónay naplóját. Az olvasószékem mellett felhalmozódott (icuul: *feltutuskázott*) könyvek között kotorászva ráakadtam Voigt vallásetnológiai kötetére, amit szintén nem fejeztem be, hanem szépen megfeledeztem róla. Ezzel is végezni kellene, sőt, írni is róla...

Igazi „mélyvíz” ez a könyv, hiszen eredetileg az elsőéves néprajz szakosokat „dobta bele” a tanár úr, az ő számukra hangzott el a második szemeszterben. Vajon mennyit érthettek meg belőle az inkább még csak rémülten tájékozódó és értetlenül pislogó „kisel-sősök”? Amennyiben a „több dolgok vannak égen és földön Horatio, mintsem bölcselmetek álmodni képes” felismeréséig és megértéséig elsegítette őket, akkor már elérte a célját. A magyarglóbusz-szemlélettől mindenképpen segít elszakadni, hiszen a világ (valási) sokszínűségét, sokrétegűségét kézzel foghatóbban nehéz lenne prezentálni.

***

Délután Anyámnál, Kőbölkúton. Meséli, hogy Barthal Károly is rajta van az ügynöklistán. Az a Barthal Károly, akihez mint érsekújvári káplánhoz Vincze nagymama hét-nyolc éves koromban, hajnalonként, mivel Anyám pedagógus volt, titokban hordott magánhittanra, majd akinél később elsősáldoztam, illetve viszonylag rendszeresen gyóntam is. Szegény Anyám arcán még most is halvány félelemmel vegyes reménység suhan át: „minket nem jelentett”. Azért borzasztó világ volt: akiben a legjobban megbíztunk (ha jól emlékszem, még apai nagyszüleim sem tudtak újvári útjainkról), éppen ő jelentett, vagy jelenthetett volna... Szintén Anyám meséli, hogy a mostani kőbölkúti pap a múltkoriban arról prédikált, ezek a mindenféle ügynöklisták a zsidók művei, ezekkel akarják lehetetlenné tenni a jó keresztény embereket. Aztán valamivel később kiderült, hogy a listán bizony ő is rajta van... Úgy egészében (meg részleteiben) viszont végképp nem érdekelnek az ügynök-

listák, s ha lehetőségem lesz rá, hogy az interneten nézzek utána, engem megfigyeltek-e (noná, hogy megfigyeltek!) és ki, én bizony nem fogom megnézni.

2005. 3. 27. (Keszegfalva) Szürke, szomorú, esős húsvét. Icu is betegeskedik, így itthon, bezárkózva töltjük az ünnepeket. Dél előtt Lenz és Voigt. Ismét bebizonyosodott, nem biztos, hogy a leginspiratívabbak azok az olvasmányok, amelyek éppen az engem foglalkoztató témaköröket tárgyalják. A Voigt-kötet, ami pedig végképp másról szól, most például az impériumváltások hatásairól írandó szövegemen lendített. És egyáltalán: meghozta a munkakedvemet.

Mondandómat talán a populáris kultúra – népi (paraszti) kultúra viszonyáról kidolgozott elmélettel lehetne kezdeni. Csak végig kell gondolni, hogy mindezt miként tudom az impériumváltásokkal kapcsolatba és összhangba hozni, illetve megéri-e a két problémakört egybekapcsolni? Talán igen, hiszen ezzel lehetne indokolni, hogy a „népi kultúráról” milyen értelemben beszélek: a „nép” tudása értelmében, amibe beletartozik az egyszerű ismerete éppúgy, mint a babonák, hiedelmek tudása, bizonyos vallási előírások betartása, a gazdasági teendőikben való jártasság ugyanúgy, mint a Hiszekegy vagy a Himnusz ismerete, a lakáskultúrája éppen úgy, mint a temetőkultúrája vagy olvasási kultúrája... Tehát egy adott társadalmi osztály, réteg (alapvetően a falusi és kisvárosi földműves lakosság) teljes kultúráját, teljes tudását értem „népi kultúra” alatt. Ennek a kultúrának a változásait kellene bemutatni a 20. század folyamán.

Kiindulásképpen Anyámat kellene alaposan kikérdezni, hiszen egyrészt a harmincas évek végén járt elemi iskolába, tehát arról is mesélhet, másrészt meg a háború után gyakorlatilag végigtanította a kommunista rendszert. Jó nyersanyagot szolgáltathatnak a majdani két Szeliben nyerendő tapasztalataim, át kellene nyálazni bizonyos, előre kidolgozott kulcs alapján az általános iskolai tankönyvek egy részét, metszetszerűen elemezni néhány újság, hetilap reklámanyagát, illetve tanácsadó rovatait stb. stb.

Anyám nagyanyám ölében, Ikland, 1938

2005. 3. 28. (Keszegfalva) „...nun laß schon die Katze aus dem Sack” – olvasom a Lenz-könyvben. Szó szerint nem lehet magyarra fordítani, de az ember érzi, hogy a „zsákbamacs-kát árul” kifejezés van benne. Viszont a szövegkörnyezet alapján, a „ne árulj már zsákba-macs-kát” fordítás nem lenne helyes. Inkább úgy mondanám: „ne kímélj, hadd halljam...”. De ez is túl körmönfont. No, a *8000 germanizmus* c. szótárban a „kirukkol a farbával” megfelelő van a német szófordulat után írva. S ez jó is. A legjobb azonban az az egészben, hogy az említett szótárban a keresett kifejezés ceruzával alá van húzva, ami azt jelenti, hogy egyszerű, valamikor már örültem ennek a „felfedezésnek”. S mára szépen elfelejtettem. Az is lehet, hogy naplómban „visszalapozva” még hasonló lelkendező bejegyzést is találnék...

***

Délután a teraszon, félmeztelenre vetkőzve olvastam, kávéztam. Ez az, ami megfizethetetlen egy családi házban: az ember az első adandó alkalommal, mindenféle körülményeskedés nélkül kiülhet a perzselő napsütésre.

2005. 3. 29. (Keszegfalva) Éjszaka az ágyban kettő utánig a Voigt-kötetet olvastam, és be is fejeztem. Lepakcsolva a villanyt már egy recenzióhoz fogalmazgattam magamban gondolatokat, amelyek olyannyira felizgattak, hogy hosszú ideig nem tudtam elaludni, illetve félálomban hánykolódtam. Közben a leendő ismertetés mondatai zakatoltak az agyamban, s voltaképpen, gondolatban, el is készültem vele. Most viszont (szintén este van) alig emlékszem az éjjel „elkészült” ismertetésből valamire. Állandóan ott motoszkált pedig a fejemben, hogy – mivel úgysem tudok aludni – föl kellene kelnem, s a számítógéphez ülve mindent leírni, ami az eszembe jutott. Ehhez azonban nem volt erőm. Hát akkor most legyen ahhoz, hogy szépen mindent földézzek az éjszaka kigondoltakból!

Anyám az ölemben, Ikland, 1999

Gyökérrel földben, ággal égben

Naplók 2013

(1. rész)

Szomorú szegénység száraz szele sodor

„Zarándok vagyok, csaknem koldus, és akaratom ellenére mutogatnom kell a sors csapásai nyomán keletkezett sebeimet. Ó, szomorú szegénység száraz szele sodor” – írta hétszáz évvel ezelőtt Dante, ez a szenvedés barázdáival megrajzolt arcú költő, aki egész életében küzdött a méregkeverők ellen, s nagy művét, az *Isteni Színjátékot* is „mindössze” azért írta meg, hogy közölje velünk az igazságról, illetve az igazságtalanságról az ő megszenvedett tudását, mi több, hogy megbüntesse a hite szerint alakuló jövőben a mindenkori, másokat szegénységbe taszító zsarnokot: azért kalauzol el bennünket a pokolba, hogy megmutassa, mint szenvednek a szegények és az éhezők iránt érzéketlen hatalmasok és szolgállelkű lakájaik, akiknek a szimata életükben kiválóbb volt bármely vadászkutyáénál.

De háromezer évet is visszamehetünk, a torzsalkodó antik istenek idejébe, amikor a gyarmatosító, feudális főnemesség igyekszik a kisázsiai „barbár” őslakosságot leigázni és megsarcolni. A „szegények vonulása” már ekkor, a homéroszi időkben megkezdődött, amikor a Trója ostrománál ezerszám legyilkolt „hősök” árvái – Homérosz tanúsága szerint – „mindig földresütött szemmel járnak, könnyes az arcuk; apjuk barátaihoz járnak el nyomorukban e gyermekek, és aki megkönyörül rajtuk, poharát kissé odanyújtja, s éri a nedv a fiúk ajkát, de nem éri az ínyüket”.

Pontosan ez, az **ajkat** igen, de az **ínyet** nem érő haramialelkület és kárhozat, ez a szegénység és éhség vonul végig vádlón a történelmen: ők, a szegények népesítik be az évszázadokat, „kiknek nyomoráról már az Ótestamentum vijjogó igéje is szól”, ők merülnek föl a történelem torlódó-porló habjaiból, ők, a „hiány rabjai, a csontig födetlenek, kik sírűregükben is dideregnek”, és zörgő csontjaikon az eljátszott Éden kígyója sziszeg.

„Szegénység! Remegő, meztelen életérzés, térben és időben sohasem változó” – írja Rákos Sándor megrázó versében. Vajon ki tudná véges és végzetes szavakkal megidézni a szegénység történelmét, az éhezők és szegények évszázadait, akiknek ügyében hasztalan kiáltanak az „idő lelkiismeretét” képviselő költők a századok homokkal betömött fülébe.

Halljuk-e legalább „szent perceinkben” a régi és a mai szegények és éhezők kiáltását? Azoknak a szavát, akiket a „szegénység ragályának tüze sorvasztott” a múltban és sorvaszt napjainkban? Azoknak a szegényeknek a hangját, akiket veszett farkasként mardos az éhség, s mint a sziklákon időnként, hideg cseppek jelennek meg arcukon. Halljuk-e azoknak a hangját, akiket örült „hódító” háborúba cipeltek a nagy sándorok, napóleonok és hitlerek, hogy a jéggé dermedt levegőben befagyott aggyal üvöltsenek az éhségtől, fazékba fogják föl a szétvert koponyával, törött lábbal, felhasított szüggelyel, örjöngve nyerítő lovak megcsapolt vérét, majd lóvértől mocskos arccal, egymást gyilkolva tülekedjenek, hogy jusson egy korty nekik is, s így valamiképp hazavergődjenek a történelem eszement donkanyaraiból, átgázolva keményre fagyott vagy kolerában elhullt holttestek ezrein. Csak azért, hogy gyerekeik és özvegyeik ne szaporítsák a föld elhagyott szegényeit.

Halljuk-e Pilinszky János répát faló francia foglyának néma gyötrelmét, aki „Ha fuldokolva is, de falt tovább, / és egyre még, és mindegy már akármit, / csak enni bármit, ezt azt, önmagát!?” Érezzük-e mi is a költővel a „halhatatlan éhséget”, a meghalt katona „metafizikáját”, aki immár „Belőlem él! És egyre éhesebben! / És egyre kevesebb vagyok neki! Ki el lett volna bármi eleségen: / most már a szívemet követeli.”

És végül látjuk-e körülöttünk a legártatlanabbak, a gyermekek *halhatatlan* éhségét, akiknek ijesztő nélkülözését az éhező felnőtt, József Attila örökítette meg *halhatatlanul*, minden kor minden éhező gyermekére örökké érvényesen, aki a síron túli holdfényben „Kioson, kenyeret szel a konyha kövén s majszolja riadtan (...) Les nagy szeme, reszket a térde. / Zsirok és köcsögök közt kotorász, / surranva, mint az egérke. / Ha bele-bele-reccsen a szörnyü kredenc, / ajkára repül kicsiny ujjá: / könyörögve az irgalomért, de a csend / zord kürtje a zajt tovafojja. / Ez a zaj, ez a kín, e világreccsegés / nem szűnve, dühöngve növekszik. / Belesápad a gyermek, elejti a kést / és visszalopódzva lefekszik”.

Láthattuk, e szegénységgel és éhséggel a hatalom a történelem során soha nem tudott mit kezdeni. Igaz, nem is nagyon akart. S ma sem nagyon akar. Örök igazság: mire a gazdag lesoványodik, a szegény már régen halott. Amint a Bánk bán Tiborca panaszoja: „Aki száz meg százezert rabol, bírása lészen annak, akit a szükség garast rabolni kényszerített.” Ha folyt és folyik is a harc, nem a szegénység felszámolásáért történt és történik, hanem a „kiválasztottak” hatalmáért: ezt szolgálják a „tüzes trónok” s a mélyben hallgató, lesben álló, irtózatot lenyelő fegyverek is; a felső tízezret, még a vizsgálati fogságban is tizenkét szobát bérlő és mindig felmentett multimilliomos mocskosokét meg a szajháikat pezsgőben fürdető még mocskosabbakét. Na és a szegényekről hét bőrt lenyúzó, adók ármádiáját kiagyáló léhűtőkét, gondolván, az éhező ember a moslékért is hálás az ő urának; mármint azért, hogy „felnyalhatja, amit ott fenn ellocsoltak”. Ezért van, hogy a történelmen át millió és millió lélek vonul a szegényeknek szánt sivatagban, „olyan csupaszon, mint a tevék terméketlen ágyéka”.

S hiába morajlik körülöttük az óceán és fénylik fölöttük az ég, nem kérdezhetik meg egyiket sem, mert azok nem ismerik a szegények nyelvét.

Einstein levele

Interneten lehet licitálni Einstein Istenről szóló levelére – szórták tele nemrég a híroportálok: a „világ egyik legbriliánsabb elméjének”, a „huszadik század legbölcsebb emberének” Isten-levelét hárommillió dollárral kezdik elárverezni, de a leütési ár ennek többszöröse is lehet.

Einstein e levelében kifejti, hogy az Isten szó számára nem más, mint az emberi gyengeség kifejeződése, a Biblia pedig primitív legendák gyűjteménye. Voltaképpen Einstein

e „gondolatai” szót sem érdemelnének, hiszen a történelem során az ember – köztük Einstein – „isten” nélkül még megmozdulni sem tudott volna, ugyanis az évezredek minden porszemét, minden porcikáját „isten” tölti be, a szegényekét és a gazdagokét, a bölcsékét és a tudatlanokét, az üldözőkét és az üldözöttökét egyaránt. Mert mindazt, ami létezik, „isten” fényében hirdeti az is, aki megtagadja őt: a sötétség hirdeti a fény dicsőségét; s azok, akik megtagadják őt, nem bírnák megtagadni, ha „isten” nem létezne, és az ő tagadásuk soha nem lehet teljes, mert ha az volna, nem is léteznének.

S most itt van ez a többezer év istenkereső lángelméit betetőző, „utolérhetetlen einsteini bölcsesség”, mellőzve a tudomány legtisztességesebbjeinek vallomásait a Teremtőről és a teremtésről, látván az örök, végtelen, mindentudó és mindenható Istentől származó jelenségeket, s megvallván, hogy teljes egységet és harmóniát találtak Isten és a tudomány között, hiszen a Kozmosz csodálatos elrendezése csak egy mindenható Lény tervében születhetett meg: „Bárhová nézünk, sohasem találunk ellentmondást a vallás és a tudomány között, inkább teljes összhangot minden lényeges pontban. Vallás és tudomány párhuzamosak, és a távoli jövőben ugyanahhoz a célhoz jutnak” – mondta Max Planck Nobel-díjas fizikus. Einstein számára is világos volt, hogy a világot az energia hozta létre, és tartja fenn, egy, a világmindenségbe beépített olyan **intelligens energia**, melynek eredete egyetlen természeti törvény segítségével sem írható le, vagyis a teremtés folyamata az általunk ismert törvényszerűségeken kívül ment végbe. Ahogyan a világirodalom gyöngyszemeit tartalmazó s minden beteljesedett prófécijára ellenére is „primitív” Biblia rögzíti: a „fölből formált test” kapott lelket a teremtő Lélektől, s e kettő „egybeszerkesztése” által valami egészen újszerű jött létre a teremtésben: „Így lett az ember élő lélek”.

Isten tehát nem „az emberi gyengeség kifejeződése”, és nem is titok, hanem az a Létező, amelyből az összes többi létező létrejött; a létnek ezért egyetlen titka van – még Einstein számára is! –, mégpedig a nem-lélek, vagyis hogy hogyan keletkezett a világ: a Lélek, az öröktől fogva lévő, változatlan Intelligencia hogyan teremtette a változót, az egyetlen Valóság azt a „varázslatot”, amit világegyetemnek nevezünk. A Biblia szerint, amikor a Megnevezhetetlen, a mózesi Vagyok, a teremtő Lélek, azaz Isten először meg akart nyilatkozni, akkor – az ő Igéje által – keletkezett a Valami, az a Pont, amely a világegyetem kezdete volt, megegyezve a tudomány ősrobbanás-elméletével. Így, a teremtő Lélek által keletkezett az élő lélek, az ember is, és – a „primitív” bibliai tanítás szerint – a szeretet az, ami e teremtett lelkeket egyesítheti a Lélekben, a vallás „istenében”; ez a szeretet csordul túl a kegyelmi szövetségben, hiszen „úgy szeretete Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta”.

Jean Guittou filozófus mondja, hogy az univerzum végcélja egybemosódik a végével: létrehozni és felszabadítani az ismeretet. S vajon ki tartalmazhatja ezt az ismeretet, ha nem a végtelen Létező, az univerzummal szemben is transzcendens Lélek? Az univerzum tehát – s ezzel Einstein is tisztában volt – föltételezi a sajátjától eltérő Létező létét, ami rajta kívül van, túl teren és időn.

Íme, így jutunk közel ahhoz a Létezőhöz, akit a vallás Istennek nevez, s akit a bibliai prófécia szintén megneveznek – a kinyilatkoztatások által, hiszen a „titkok az Istenéi, a kinyilatkoztatások az emberéi”. Vajon miként használja azt a „titkot”, azt a végtelen tudást „isten”, ami őt alkotja, és amelynek, ugyanakkor, ő az eredete, s akinek a teljességén, teljességének „keblén” létezik a mi valóságunk, mint egy hullám a mérhetetlen óceánban?

Ha a kvantumelmélet kimutatta, hogy a valószínűsítő magyarázat az egyetlen, ami megengedi a valóság leírását, akkor kimondható, hogy szemben a meghatározatlan természettel, léteznie kell az univerzumon túl az okok összhangja Okának, a mi világunktól különböző, megkülönböztető Intelligenciának, egy olyan Értelemnek, akit Istennek nevezhetünk, és Istennek mint atyának a hasonlatát ehhez kapcsolhatjuk. Ilyen értelemben az elképesztő

pontosággal megalkotott univerzum egyfajta titkos jelrendszerben megalkotott üzenet: kozmikus hieroglifa. S minden atom, minden morzsalék, minden porszem annyiban létezik, amennyiben részese ennek az egyetlen jelentésnek. Így bomlik fel a kozmikus jelrendszer: előbb az anyagé, majd az energiáé, végül az információé. Így válik „Isten” titkos üzenete egyre kevésbé homályos tükörré, amely által az üzenet Szerzője, az immár nevével nevezett Isten megújítja számunkra azt az ismeretet, amivel ő önmagáról rendelkezik. Hogy – amint a Biblia Pál apostola mondja – egyszer majd ne tükör által, homályosan lássunk, hanem szemtől szembe állva azzal, aki Van, a teremtő Lélekkel.

Íme, így találkozik – találkozhat – hit és tudomány által a teremtmény a Teremtőjével, leleplezve a világ „pogány magamentségét”. Einstein nagy tudós volt, de csupán egy, nem pedig az egyetlen a történelem milliárdnyi teremtményei közül, aki mellest – önmagának ellentmondva – más helyen úgy nyilatkozott, hogy a sekélyes, lélek nélküli tudás eltávolít Istentől. S akinek a most előhalászott, kézzel írott s publikálásra talán nem is szánt „Isten-levelével” a világ kufárai kalmárkodnak – megszolgalatlan s ráadásul Isten előtt semmit nem jelentő meggazdagodást remélve.

A napló

Réges-régen, még *boldogult úrfikoromban* vetett a sors a nagy hírű magyar városba, Kassára, Bornemisza Péter és Tinódi Lantos Sebestyén Cassoviájára. Dehogyan tudtam még akkor, hogy e patinás *urbs* már Károly Róbert és Nagy Lajos királyaink idején elindult a fel-emelkedés útján. Arról sem volt ismeretem, hogy a magyar és német polgárok lakta Kassán-Kassauban ez idő tájt kezdték építeni az Árpád-házi Szent Erzsébet-székesegyházat, ezt az ég felé esedező világszép ékszer, meg hogy hajdan Mátyás király innen ebrudalta ki a fosztogató, mordályégető cseh brigantikát. Ó, mi mindent nem tudtam még akkor Kassáról! Hogy első egyetemét Kisdi Benedek alapította a 17. században, meg hogy itt rezideált Bocskai István fejedelmünk, s itt esett meg Bethlen Gáborunk jegyváltása is. Irodalmunk jelesei közül Kassán tündökölt a nyelvünket „fénnyé és nagyvilággá” álmódó Kazinczy Ferenc, a vigyázó szemünket Párizsra irányító Batsányi János, a magyar ifjakat tollforgatásra serkentő Baróti Szabó Dávid, elindítván többek között az első (!) magyar irodalmi lapot, a *Magyar Museumot*. Na meg hát nagy nemzeti operánknak, a *Bánk bán*nak is itt lőn az ősbemutatója... S nem lévén dodonai jós, orákulum, sem próféta, zöldfülű titánként azt sem láttam előre, hogy a „nagy jövőjű” beneši Csehszlovákia egykor szétesik, mint boldogult barátom viselt zoknij; az ország kisebbik felében pedig szatócsok és kufárok emelik fel egykor a hangjukat koporsó- és halottkereskedés ügyben, indítványozván: II. Rákóczi Ferenc és társai földi maradványaiért cserébe Magyarország adja vissza Szlovákiának a Budapest és Esztergom múzeumaiban őrzött, a dualizmus korában „Szlovákiától” elrabolt kincseket; meg hogy II. Rákóczi Ferencet, ezt az „ellentmondásos történelmi személyiséget”, akire „túl sok alkotás emlékeztet a domban”, szállítsák át Magyarországra.

Kassai diákéveimben naplót vezettem, melyben az áll, hogy „szokásommá vált behúzódni a kevély nagy templom, a gyönyörűséges Árpád-házi Szent Erzsébet-székesegyház hűvös félhomályába, hogy ott olvassak, a megszentelt csendben és magányban. Nem zsol-tárokat, nem is a Bibliát, hanem a Bűn és bűnhődés, a Háború és béke, az Akiért a harang szól című jeles regényeket. Alattam mélyen, a mennybe esengő dóm sírboltozatában a nagyságos fejedelemnek, Rákóczi Ferencnek és Zrínyi Ilonának, Munkács szent asszonyának a hamvai pihennek, s ez boldog nyugtalansággal áraszt el. Tudom, hogy hajdanán a vezérlő fejedelem kibontotta az *Istennel a hazáért és szabadságért* felirattal ékes zászlaját, mielőtt

még Kollonich érsek Magyarországot először rabbá, azután koldussá, végül pedig katolikussá tette volna... Majtény, Szatmár, Párizs, Rodostó... százhatvan év után török földről hozták haza Rákóczi hamvait, hogy velem lehessen a székesegyházban...”

Néhány lappal odább, hatalmas betűkkel, mint Delacroix riadt paripája, egy évszám ágaszkodik a naplómban: „**1968. augusztus 21.** A vastüdővel ziháló, hatalomtól megrészegült tankok, mint behemót vízilovak e napon zúdultak bele az »emberarcú szocializmusba«.”

S most azt kérdezem, nem ez történik-e mindig? Nem a „felhatalmazottak”, a behemót vízilovak és a settenkedő hiénák, az üzérek és kufárok akarnak-e bitorolni a lehető legtöbbet? Nemzetünket illetően: nem a Trianonban szétszaggatott, kirabolt, magára hagyott Magyarországra marnak-e bele újra és újra a négy égtáj felől? Hívják őket bármiképp: történelemtankönyveikből ugyanazt tanulták – ezeréves elnyomás, bűnöző Rákóczi, Kossuthok, a végtelenségig. Sokukban, mint szű a fában, a masaryki „hiszek-egy” munkál: „Nem szabad mindent egyszerre elvenni az áldozattól, mert fellázad; fokozatosan fosszuk meg őket faluneveiktől, személyneveiktől, diplomáiktól, iskoláiktól – összetartozásuktól.” Most éppen Rákóczi Ferencünktől és Zrínyi Ilonánktól akarnak megfosztani bennünket, hogy még társtalanabbak, még meztelenebbek, még vagyontalanabbak legyünk. Jó, ha tudják-tudjuk, jó, ha elménkbe-elménkbe vessük, nemzeti emlékezetünk megtartóinak Rodostóból hazahozott földi maradványait – a nagyságos fejedelem kívánsága szerint – akkori **hazájukban** temették el. S ott is akarnak nyugodni: a magyar nép által emelt kassai székesegyházban.

„Felhívom az egyházi és polgári intézményeket, hogy kezdjenek tárgyalásokat II. Rákóczi Ferenc és hozzátartozói földi maradványainak Magyarországra szállításáról. Mi, hívők és szlovákok szívesen átadjuk nektek, magyaroknak, és ti, magyarok, fogadjátok tárt karokkal. Így véget érnek a nyugtalan helyzetek, jó barátok és szomszédok leszünk. Ámen.”

Ezek egy – Shakespeare velencei kalmárát is túllícitáló – „hívó és szlovák” érsek szavai a „hívó és szlovák” gyülekezethez, a jézusi Ámennel „megszentelve”. Magyarul azt jelenti ez: Szedjétek a sátorfátokat halottaitokkal és egyéb cókmozgatókkal együtt, s ha eltakarodtatok, „jó barátok és szomszédok leszünk”. Ám addig útban vagytok.

Ezt már Beneš is rögzítette a dekrétumaiban. De a Bibliában nem találok e hangot. Ott ezt mondja az Úr: „Enyém a határtalan föld és szabadságom a vizeké, a halmoké, az embereké. Minden-minden megrendülhet, de irgalmasságom töletek el nem távozik.”

Lám, Istenben és az ő országában nincsenek határok. Csak szeretet van és kegyelem és kegyelet.

Ubih történet

Olyan ez az alábbi történet, mint az eleven seb, amelybe egy gonosz kéz sót tömött. Egy kicsi, mintegy félmilliónyi lélekszámú néppel esett meg, a 19. század második felében. A Kaukázusban élő ubihok voltak ők, kik ősidők óta éltek zengő völgyeikben és szikrázó hegyeik közt, ahol minden egyes platánlevél fénylett, akár a gyík bőre, s az erdők borított hegyoldalokon és a füves tisztásokon illatos eper díszítette a földet, érett málnát és egrest kínáltak a bővelkedő bokrok. Ősszel az anyaföld borízú vadszőlőt, kedves diót, fényes héjú, édes gesztenyét, kizilbogyót ajándékozott az embereknek, a fák odvai pedig telis-tele voltak erőt adó lépes mézzel. S ha az ember fia értett a vadászathoz, jobb helyet keresve sem találhatott volna magának: kőszáli kecskék, zergék, muflonok és bölények laktak a hegyekben. És szőrmés vad mennyi! S milyen gyönyörűek! Meseszépek! Ha meg tüzet raktak a patakparton az ubihok, a tenyerükbe úszott az aranypettyes pisztráng.

Úgy érezte, úgy élte meg ez az ősi nép, hogy nincs még egy ilyen szép vidék a nap alatt, a hold alatt.

S ami az emberi történelemből annyira ismerős, az esett meg az ubihokkal is. Egy másik, lélekszámban hatalmasabb, terjeszkedő és hódító nép, az orosz ezt a gyönyörű vidéket, a Kaukázus egész édenkertjét magának akarta. Ám az ubihok elszántan védtek anyaföldjüket egészen addig, míg el nem jött az árulás napja: istenként imádozott vezetőjük hatalomért és aranyért elárulta őket, kiszolgáltatva népét cárnak és szultánnak egyaránt. A mit sem sejtő ubihok vezérük Édent hazudó hajóira szálltak, majd török földön kikötve, mint akiket váratlan hegyomlás ér egy szűk völgyben, felismerték, hogy aki elhagyja a mennyországot, annak minden útja a pokolba vezet, és szorosra csukódnak a pokol kapui a belépő háta mögött. Mintha a dantei pokol kapufeliratának betűi gyulladtak volna ki a szemeik előtt: Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel. Az ubihokba villámként csap a felismerés, hogy a keleti égbolt legszebb csillagának, Allah földi helytartójának a „paradicsomába”, egy Istentől elhagyott földre léptek, mely ráncos, mint az eunuchok arca, s melyen csak szenvedés és halál várhat rájuk. Rövidesen meg is tapasztalják: kárhózzott az, akinek idegen földön kell élnie, mostohán, elhagyatva mindenkitől – számukra fonnyadt fű az éden, s mérgezett vizű a tejjel-mézszel folyó patak.

Az éhség kiűzi az erdőből a farkast, az éhezők pedig olyanok, mint a gátat szakító víz: a büszke, harcoss ubih nép rövidesen útonállóvá lesz, rongyokban jár, bár egy ideig a fegyvereiken még csillog az ezüst. Áruló fejedelmük helyett az éhség lesz a vezetőjük: lyukas zubbonyaikból kiáll a kulcsfontjuk és lapockájuk, szakadt csizmáikból piszkos lábujjaik, és a nők kisbabával a hasukban vagy csecsemőjüket szoptatva pusztulnak el – a sátán sem gondolhatott volna ki ennél gonoszabbat. Dühöng közöttük a tifusz és a kolera, s mint a kóbor kutyák, irigylik azokat, kik még otthon, az anyaföldön haltak meg, mert őket nem falják fel az éhes farkasok és csontjaikat nem hordják szét a hollók.

Mondják, a kapzsi ember a kőből is vizet akar facsarni, s hiába van tele a hasa, éhes marad a szeme. Miközben a müezzin naponta ötször felment a mecset minaretjének erkélyére, hogy imára hívja az igazhitű mohamedánokat a kegyes Allah nevében, az éhségtől elgyötört, eszelős tekintetű ubihok, ezek a hajdan büszke hegylakók moslékért végezték a legpiszkosabb munkákat, s még hálások is voltak „jótevőiknek”, akik az ubihok fiainak rabszolgamunkára és leányainak háremekbe történő eladásával növelték jövedelmüket. A müezzin idegen rikácsolása ott szállt a becsapott és megnyomorított nép feje felett, de végső pusztulásuk hangjait nem nyomhatta el. Haldoklásuk hangjai fellegekgyülekeztek, s átrepültek a tenger fölött, elérvult és kifosztott szülőföldjükre, megsiratni minden egyes kialvó tűzhelyet.

S vezetőjük, az egykor istenített vezérük ubih fejedelemből török pasa lett: harmincezüstös Júdás. De ő az árulásáért többet: arannyal teli drágaköves ládikót kapott, meg palotát és földbirtokot, cserébe azért, hogy az Éden helyett poklot és pusztulást szerzett népének. Az ubihok fejedelmétől, a Porta új alattvalójától cserébe három dolgot várt el a pöffeszkedő szultán; tulajdonképpen azt, amit minden öntelt hatalom a mindenkori hitvány árulóktól: olyan nevet kell választania, olyan öltözetet viselnie és olyan nyelvet beszélnie, mely kedves a Hatalomnak, s örökre megpecsételi alattvalói sorsát.

Azt is mondják: csak későn, a sír szélén nyerik vissza látásukat a vakok. Ez történt az ubihokkal is: az őket eladó, nekik jogokat és szebb jövőt ígérő vezetőjük árulását, a halálos csókot csak akkor vették észre, amikor már késő volt. Számukra alkonyatkor a nap összevázta a láthatárt, éjszaka levágott fejként emelkedett az égre a hold, s szemfedélként lebegtek a felhők arcuk előtt.

Menekülők

valami nagyon nincs rendben
ebben a lakásban
kivándorolnak a tárgyak a szobámból

először az egér futott el
később a hangszóró
most a nyomtatónak húlt helye

néhány könyvem sincs a helyén
a pénztárcám hiába keresem
tegnap a hosszabbító zsinór lógott meg
a képernyő vaksötét

ma reggel arra ébredtem
egy zokni pár toll és az ágyneműtartó is
útnak indul

követtem őket halkán
az ebédlőszobáig
s ott meglepve láttam hogy
betörik a tévé képernyőjét
leszaggatják a függönyöket
felborítják a fotelt

több porszívózást követeltek
állandó szobahőmérsékletet
wifi és áram mentes életet

amikor az ablakot is betörték
felzabálta őket a fagy

Paleolit kávéház

tollait a város
s csőrével a hold húsába belekap

a váratlan esemény során
egy kéményen pihenő boszorkány
majdnem a mélybe zuhan

betűket havazik
és elegend van már ebből
a mondattani hadviselésből

a télire eltett
savanyú uborkák
kékesszürke fényben izzanak

a kávéba mártott kanál elolvad
míg a cukorszemcsék
megkövesednek

a pincérnő szemüvege mögött
napfogyatkozást figyelsz meg
a felbomló rend zavartalanul ünnepel
beszédet mond néhány
jól irányzott történelemhamisító

élvezi karhatalmát
a szerelmes rendőr
csendesen dohányzó utcalány
szorítja gumibotját

Szilvia üzen

Hogy én alszom?
Most vagyok éber.

Se tél, se köd, se hó
nincs itt, ahol lakom,

hatalmas fehér macska
őrzi ablakom.

A régi ismerősök képe
úgy ül ki ujjbegyemre,
mint szelíd galamb
málló templomtetőre.
Hogy alszom? Sose voltam éberebb.
Hiányzom? Bánatodból ideát
drága kelmét szőttem,

A pokolba induló hajókat
mind lekéstem, sose féltsem.
Értem gyújtott mécsekből lett
fénylakásom.

Itt angyalok ülnek a toll hegyén,
s nem hangolódik el a zongora.
Végighúzom ujjam
a könyvespolc szélén,
s élvezem, hogy hozzám többé
korom és por nem tapad.
Ilyenkor rátok gondolok,
alvókra.

Tél jön el újra, s a lángtollú fák
megint kialusznak.
De szívem a szívetekig ellát.

www.bill.puff

Erős Kar (az első indián a Holdon)
nem akarta lelőni Patkány Billt
a rejtett kamera felvételén is
látszik mennyire hezitál

azt hitte ez egy biztonságos online piactér
ahol kizárólag finomra cserzett bőrruhákat

árulnak és a nász héja az avaron
most kedvezménnyel kapható

megzavarta a sok trójai falóca
termonukleáris esőkabát
szétvariálható székelykapu
s még sosem használt látomás

skalpjait áron alul adta el
két és fél színházbérletért
előbb elszívták a békepipát
Billt csak azután ölte meg

Nincs újabb találat

hogya a kereső által felkínált életek közül
pont erre kattintottál
ne bánd barátom a szerencse vezette
az egeredet (tévútra)

a szíveken régebben nem ez a párnahuzat
volt valaki kicserélte őket amíg aludtál
és most már tudod ha éppen nincs villany
mennyire kormoznak a gyertyák

csonkaország csonkaország
hiányzik keze lába az iskolába menet
fel sem tűnt hogy az aszfaltra krétával
rajzolt ugróiskola kereszt alakú

görgess görgess egyre lefelé már
szalad magától s a képernyő egy merő
vonalkód van valahol egy ország
de oda nem mehetsz így papucsban

a történelem már ötezer éve nem
mosakodott a szaga kibírhatatlan
nyújtja kalapját dobja még bele
légy szíves egy ezüst hatost

jobb oldaladra fekszel összekuporodsz
öleled a takarót kezded a párna alatt
nem szégyen hogy most belehalsz
magadba valahova nagyon mélyre

ahová az isten sem lát el szemüveg nélkül

Éta poéta

A költő szövegkörnyezetben él,
ábécét lélegzik és a cébéában
vásárol céklát. Lélekben örökké
húsz, testben folyton adós.

Fülében a sorok vége folyton
összecsendül, állandó zajban él
hát, nem hallja meg, amikor
a pénzespósta végre csenget.

Álmában még megíratlan
műveit fellapozgatja,
hátha fellel bármi érdekest.

Mindig ugyanazt a verset írja
újra, s ha már nem fizetnek
érte többé, meghal. (Csak a test.)

Édesen izzó

Mennyi életen át kergetőztünk:
kiscsikók napfényes réteken,
sasok a kihülő ég puha ágyán,
aranyhalak széthulló üvegmedencében,
táltosok a fodros álom partjain,
hajad volt párnám,
szíved volt vánkosom,
minden testet öltésben,

a köztes lét hömpölygő áramában
figyeltem magunkat, kút fölé hajló,
ágak közt bújó, egeket bámuló,
a kócos ifjúságot lassan kifésülő,
nagy, barna szempárban visszatükröződő
félénk gyermekarcunk minden rezdülését,
ahogy az élet vizébe kavicsot dobálunk,
ahogy a hegyekké tornyosuló napok
csúcsára érve lassan megtanuljuk egymást.

Szíved volt párnám,
hajad volt vánkosom,
fejpántom két hűvös tenyered,
lakhelyem, örök lakhelyem
csilingelő nevetésed.

Azonnali hatály

Kiestem a szerepemből, és megütöttem magam.
Élek, mint a hologram e világban: hontalan.
Megütöttem másokat is, hogy érezzék, amit én.
Összemorzsolts üvegszilánk ül most a nyelvük hegyén.

Fekszem a fűben, a fűnyírók vért izzadnak felettem.
Szanaszét szórva a parkban: na, végre új szerepben.
Agyamra mennek a dolgok, mert a szívemen hét lakat.
Csípős, égő érzés fészkel mindkét hónom alatt.

Ahova én elutaznék, oda nem jár már vonat.
Felolvasztja a sínpárokot a hógutás alkonyat.
Babakocsiknak kerekére ragadt egy szívdarabkám.

Vérzik a toll a kezében annak, ki ezelőtt jobban írt.
Ki nem mondott szavak harapják: olló a papírt.
Féknyom vagyok a bőrötökön, madártoll csak a padkán.

idegen

ismerős
a maszatos hirdetőfal
a megkopott zebra
a repedezett aszfalton
a napszíttá dobozok
a kirakatban
a friss kenyér illata
a sarki bolt előtt
a barátságosan mosolygó hajléktalan

csak az üvegpalota tükrében
feltűnő elmosódott képed
idegen
ezen a
szeptemberi reggelen
mely fekete-fehér fotóba
mervül

ismerős a hang is
a hallgatás ikertestvére
a zaj idegen lüktetésében

labda nélkül Rióban

az utcagyerekek (akiknek
minden szép jó vonzó
a kirakatüvegen túl van)
mozgását láthatatlan korlátok
szűkítik elviselhetetlenné
amíg aztán egyszer
mint kezelhetetlen csikók
kitörnek és megteszik azt
ami egy pillanatra
a szabadság illúzióját villantja
amíg a Rend terelni kezdi őket
a közjó érdekében

a belső korlátokat külsők
váltják fel
de belül
a belső tereken és ösvényeken
amikor cél nélkül kóricálnak
csatangolnak
tekeregnek
befelé figyelve
elmerengve
emlékezve
kiürülve minden érzelemtől

mert az önsajnálatot nem ismerik
a múlt díszletei és szereplői
csak annyira érintik meg őket
mint egy tévéfilm epizódjai

végigsétálnak egy stadion gyepén
amikor csendes a pálya
a lelátók üresek
minden jó dolog
legfeljebb egyszer egy évben
történik velük
a játék kihívás
a rongyos labda
álmukban fényes mint hold
a tetők fölött
amikor ébren álmodnak
tenyerük tarkójuk alatt
zsibbad

a magány köréjük húsosodik
konzerválva utolsó mozdulataikat
mint a bogárét a
megkövesedett gyanta
a szépet hazudó borostyán

kisgyermek a parkban

nevet próbál adni a dolgoknak
hanggal fejezi ki örömét
a bosszúságot
rácsodálkozást a
felfedezendő szépségekre
fű virágok falevelek árnyak
hangyák bogarak lepkék
a szökőkút gyöngyöző vize
lerajzolni emlékezetből könnyebb
mint szavakba gyömöszölni
gullyog makog dadog
majd dacosan elszalad
megkergeti a rácsodálkozó
galambot

Feri és az almafa, 2014

Az almafa, Marosvásárhely, Hétfák, 2014

SZÁRAZ PÁL

A tatárok könnycseppje

(A „Tatárok Könnycseppje”)

A Lido felett ilyenkor még hideg szelek keringenek, és a Száztizenhét Szigetek Városának népe dideregve húzza meg magát házaiban. Acélkék az égbolt, melyen a nap a télutóval viaskodik, és hideg fényözönével még nem törheti át a Campanile csúcsára ereszkedő, híg felhőket.

Ahol nyár derekán ezrek és ezrek emberszagát leheli a hőség, most csak két magányos alak kószál. Egy nő és egy férfi.

Az a pár ott a sárga alapon most összehajlik, és csókban forr össze ajkuk. A csónakos az egyiket nagyon jól ismeri. Elvégre a leány Anabela Tavares, Velence egyik híressége. Eltekintve attól, hogy ősi családból való, amely Velencének hírnevet adott, ő maga is neves énekesnő, s a város egyik szépsége.

A férfi valahonnan északról sodródott a városba, állítólag dúsgazdag autógyáros valahol Franciaországban vagy Németországban. Senki sem tudja pontosan, hogy hol – de azt már minden öregasszony tudja, hogy mikor lesz a szép Anabela esküvője az idegennel, és Velence megint szegényebb lesz egy látványossággal.

Valami csillog ott a homokon – szólalt meg a leány, előre mutatva.

Elmegyek érte – válaszolt a legény, s egy perc múlva már a kezében volt egy csodálatos szép gyűrű, amelynek tiszta súlyos aranyát a tengervíz kissé zöldesre változtatta, de nem árthatott a foglalatában ragyogó hatalmas rózsaszínbe játszó kőnek. Ez a kő sziporkázva égett a hideg napsugárban, és sugárözön verődött szét belőle, amint Ervin ide-oda forgatta.

– Nem is láttam még ekkora gyémántot, ha ugyan ez a kő igazi – szólalt meg a férfi –, s alig hiszem, hogy a gyűrű tulajdonosa elővigyázatlanul éppen itt vesztítette volna el. Igaz ugyan, hogy vannak, akik még a nagyobb kincset, a szívüket is elveszítik, ha a te közeledben lehetnek... – tette hozzá boldog mosollyal az arcán.

– Azonnal el kell mennünk a gyűrűvel a vén Silvano Sangiorgihez – intette le a felhevült fiút Anabela –, olyan érték ez, amit biztosan égen-földön kerestetnek ...

Evezzen velünk a via Cordomiára, az öreg Sangiorgi háza elé! – parancsolta a leány a csónakosnak. A könnyű csónak simán síklott a kék vízen, a kezek keményen tartották egymást – és a gyűrűt. A leány elbűvölten hajtotta aranszőke fejét a fiú széles mellére... Színes fehérmű száradt az ablakokban, és piacról hazatérő asszonykép pletykázott a szűk járdán. A csónak kopott, vén ház előtt

állt meg. Bentről fémfeldolgozók kalapácsának csengése hallatszott. A leány könnyedén lépett ki a járműből vőlegényével. A mester egy kis ősdi kamrába vezette őket. Ebben a kamrában dolgoztak évszázadok óta a legkiválóbb velencei ezüstkovácsok, itt készült a San Marco híres halálórája is...

– Tehát a gyűrűt a Lidón találta, sinorina – dörögte a mester. – Nos, ez esetben az ékszer a magáé maradhat. Egy régi törvény szerint a menyasszony ajándékozta meg vele magát.

– Milyen menyasszony?

– Az Adria, gyermekem. Akarják hallani ennek a gyűrűnek a történetét? Pontosan feljegyezték, s ha nem tévedek, éppen a sinorina egyik őse, Timur Lenk adta oda az Adriának. Ha nem tévedek, itt a „Tatárok Könnyecseppjével” állunk szemben.

Az öreg régi, kopott, bőrkötéses könyvet szedett elő, fellapozta, aztán szembeállva a párral, beszélni kezdett.

– Ezerkétszázhuszonöt... az óratorony most üti az esti hatot... egy öreg patrícius siet a Plazetta oszlopai alatt a Doger palota felé... Percek múlva ülésezik a Tízek Tanácsa. A Barbarigo-kápolnában szentmisére készül egy énekkar, s a Tanács ott ült a Sala della Bussolában... Ma is megvan úgy, ahogy az utolsó doge elhagyta... igen, a Tanácsban ott volt egy Tavares is... Paulo, aki később elverte a törököt valahol Anatóliában...

Másnap Krisztus Urunk mennybemenetelének ünnepére készültek, s az egész világ tudta, hogy ezen az ünnepen jegyzi el magát a doge menyasszonyával, Adriával... Velence városa erre az ünnepre nászajándékot ajánl fel nekik... Reggel az ajándékot kiviszik a tengerre, és a doge a vízbe dobja... Nos, a nászajándékot Tavares kanonok hozta, mint a város legértékesebb ékszerét, csodálatosan szép gyűrűt még csodálatosabb gyémánttal, ezzel itt, amit maguk most idehoztak...

A vénember magasra tartotta a követ.

– Ez a kő valahol a tatár hegyekben termett, messze, nagyon messze innen... Ismerem a történetét... Csupa vér, csupa könny tapad az emlékéhez, akinek a tulajdonába került, azt is megajándékozta a vér, a könny, a halál kínjaival. A „Tatárok Könnyecseppje” körül háborúk zajlottak, gyilkosságok történtek, a bűn és szenvedés óceánja hullámozott. Valamikor a tatárok, ill. a mongolok hozták Európába. A mongolok eltávoztak, a kő itt maradt. Volt már szépasszonyok ujján, lovagok forgóján, koronák aranyában, de volt sárban, szemétben, volt már gyilkosok véres kezében, rablók zsebében. Ahová eljutott, szerencsétlenség, baj, betegség járt a nyomában.

Tavares Paulo, a hadvezér-kanonok szabadulni akart tőle. Beteg volt, nagyon boldogtalan, és tudta, hogy a „Tatárok Könnyecseppje” miatt kell szenvednie.

– Másnap már kora hajnalban tele volt a Baccino járművekkel. A San Giorgio di maggiore öblében szállt hajóra a Tízek Tanácsa, hogy virágfüzerek alatt, sok ezer ember diadalkiáltásától kísérve, kievezhessen az Adriára, San Nicolettónál érték el a nyílt tengert. Itt már azok a gályák álltak, amelyeknek népe annyi csatában tönkrevverte Bizáncot, Athént, Ciprust és annyi dicsőséget hozott Velencének... Most a doge gályája elválik a többtől, és a nyílt vízre tart... Mindenki látta, hogy a doge jobbjá kilendül, s valami villogó tárgy csobban bele a tenger tintakék vizébe. Sinorina, ez a gyűrű volt az. Ki tudja, milyen sokáig hevert az ékszer a mélyben... A törvény kimondja, hogy az ékszer teljes egészében a megtalálót illeti és...

– Mester. Vegye ki a követ a foglalatból – szólalt meg ekkor Anabela –, a foglalat, s a gyűrű a magáé lehet. A követ elvisszük.

– De ez... valóságos... rombolás...

– Tegye, amit mondtam!

Mikor a pár megint csónakban ült, a leány odasimult vőlegényéhez:

– Figyelj, Ervin! Tudom, hogy a kő engem illet. De nekem nem kell. Mai leány vagyok, akit nem érdekel az ilyen vérrel, könnyel csiszolt drágaság. Neked adom. Értékesítsd, vagy ha akarsz, dobd vissza a tengerbe. Vigyék el a vizek oda, ahonnan jött. Az én számomra a te szíved az igazi gyémánt..., vidd és íteld, amire akarsz...

Hónapok múlva Ervin megmutatta feleségének az autógyárát. Egy különös gép előtt megálltak.

– Emlékszel arra a gyémántra, amit a homokban találtunk, amit nekem adtál, s arra kértél, ítélkezzem felette? Igen? Nos, a „Tatárok Könnyecseppje” soha többé nem okoz bánatot senkinek. Hanem szorgalmasan dolgozik! Vége a ragyogásának, de e veszteségért cserébe megadatott neki, hogy az embert szolgálhassa. Anabela, a „Tatárok Könnyecseppje” ebben a robotgépben van, és ő vágja az acélt. Dolgozik és kenyeret ad sok-sok embernek. A véres, könnyes múlt így válik haszonná a jelenben...

Kart a karba fűzve tovább léptek és megálltak egy forgó óriáskerék előtt...

Hiszen olyan egyszerű

A tavasz verőfény sétára, pihenésre csábít. A gondozott park fái, bokrai a tavasz leheletét árasztják. Mohón lélegzi be az ember, szinte egyszerűen el akarja nyelni.

Zsóka kora tavasz óta naponta pontosan fél tizenegykor érkezik vajszerű gyermekkosíval. A nap meleg sugarai végigsimítják a kocsiban üldögélő gyereket. Zsóka göndör haján csillog. Az anyja kedves szavak kíséretében megigazítja őt, majd leül a padra, olvasni kezd. Gáborka békésen gügyög, néha mond egy-egy furcsa szót, amit még csak ő, no meg az anyuka ért. A gyermek csupa mosoly, báj. Minden látvány örömmel tölti el kis szívét. Kacag a madarak csivitelésén, levelek zizzenésén, a tarka pillangó könnyű röppenésén. Szeretne mindent elérni, megfogni. A földre hulló levél után nyúl, de a szíjak a kocsihoz láncolják őt. Aztán a pillangóért hadonászik, majd ismét a fa lombján akad meg a tekintete. Dundi kezével a kocsni szélébe kapaszkodik, megfeszíti magát, feláll. De máris visszaszuttyan, és éktelen sírásban tör ki.

Az anya felugrik, megtörli Gáborka síró szemét, nyálzó száját. Megsimogatja kis fejcskáját, becézgeti, vigasztalja. Csörgőt nyom a kezébe. A gyerek már mosolyog, bár egy könnyecsepp még ott ül az arcán.

* * *

A közeli padon két öreg cimborá üldögél. Beszélgetnek erről-arról, a tovatűnt ifjúságról, a tavaszról, nyugdíjas napjaikról. Tekintetük közben meg-megakad a rózsásarcú gyermekén. Olykor szólnak hozzá, becézgetik. Gáborka majd kiugrik a bőréből, válaszolgat nekik, hogy „pá, pá”, „odá, odá”, és csapkod a kezével. Zsóka olykor felpillant a könyvből. Szeretettel nyugtázza ezt a ragaszkodást, kedvességet.

Kétszeres öröm és büszkeség járja át anyai szívét. Kedves mosolyt küld a nyugdíjasok felé, amelytől öreg szívük mélyén megrezdül egy rozsdás húr. Enyhe zavar fut át arcukon. Egymásra néznek. Mindkettőjükön látszik, hogy titkot rejtegetnek. Sejtnek valamit egymásról, azt, amit külön-külön is éreznek. Lopva figyelik egymás öltözetét, frissen borotvált arcát, rendbe szedett fehér bajuszát. Laci bácsiban sanda gyanú ébred, ha Vili barátját olykor elegánsabbnak látja. Ha előbb érkeznek a kis ligetbe, mint Zsóka asszony,

Vili bácsi gyakran forgatja fejét jobbra-balra, s közben úgy tesz, mintha a járókelőket figyelné. Laci bácsi csak egy irányba néz, kissé fáradtnak látszik. Vili bácsi többször rápillant az órájára.

„Mikor jön a mi kis madarunk?” – kérdezi szinte csak belülről mormogva. Ugyanezt gondolja öreg cimborája is, de nem szól, csak szemmel méri az utat, amelyen már szeretné látni a felbukkanó gyerekkocsit. Amikor megjelenik, mindketten megkönnyebbülnek, megváltoznak. Visszaszáll öreg lelkükbe az élet. Így történik ez szinte minden délelőtt. Kedvességükből Zsóka pedig azt is észrevette, hogy Gáborkán kívül őt is illetik az elhangzó szavak.

Másnap Vili bácsi egyedül érkezett, nem várta meg a barátját, pedig a padhoz vezető utat mindig együtt tették meg. Mikor leült, nagyot sóhajtott. Körülnézett, óráját leste, mocorgott. Felállt, ismét leült Fura magányában felülkerekedett lelkében az önvád: csúnya dolgot követtem el. Pedig nem is a fiatalasszony miatt siettem annyira – próbálta elhíttetni saját magát.

– Szervusz, Vilcsikém!

– Sze-szervusz... – dadogja, és döbenten néz öreg barátjára. – Fo-fo-foglalj helyet. Azt hittem, talán valami baj történt veled.

– Nem láttalak sehol. Gondoltam, azért sétálok egyet, jót tesz öreg csontjaimnak. No meg az is átfutott az agyamon, lehet, hogy elaludtál. Vagy korábban elindultál, vagy, vagy... – mondta egy szuszra Laci bácsi.

Az öreg cimborája nem tudott válaszolni. Hosszú hallgatás következett. Majd újra Laci bácsi törte meg a csendet.

– Korán jöttél.

– Igen?

– Siettél, ugye?

– Nem, nem siettem...

– Hát?

– Hát, csak ballagtam...

– És miért nem vártál meg a sarkon?

– Azt gondoltam, hogy te már itt vagy...

– Talán sietett az órád?

– Nem! Vagyishogy igen...

– Nem értem...

– Nem?

– Nem!

– Hiszen ez olyan egyszerű...

Ismét csend. Vili bácsi szivarra gyújt. Hosszan maga elé fújja a füstöt. Laci bácsihoz fordul, kérdezni akar tőle valamit, de torkán akad a szó. Erőt vesz magán, nagyot nyel, majd így szól.

– És te miért nem vártál rám a sarkon?

– Készt az..., várj, nem is! Sietett, azazhogy mégiscsak készt az órád... Meg azt gondoltam, hogy, hogy... De hiszen az előbb már mondtam.

– Nem értem – motyogja a másik.

– Nem?

– Nem!

– Hiszen ez olyan

Lecsó

Annának el kellett mennie. Amikor a férfi rádöbbsent, ez a fájdalmas valóság, szemüvegét ugyanazzal a rutinnal helyezte orrára, mint az elmúlt tizenhét évben minden reggel, és ismét a napi időjárásnál kezdte. Belül mégis, valamilyen rejtélyes oknál fogva irgalmatlan szorongás vett erőt rajta, homlokán csak úgy gyöngyözött a veríték. Valahol sejtette, ez egyszer be fog következni, de sohasem gondolta, hogy pont akkor, pont azon a napon, amikor felteszi a szemüvegét, és újságot olvas.

– Tamáskám, indulnom kell. Mindent odakészítettem a deszkára, meglátod, tizenöt-húsz perc az egész.

Felesége föléhajolt, megpróbált csókot lehelni homlokára, de ő úgy beletemetkezett a lapba – még le is csúszott a fotelben –, hogy neje hiába próbálkozott.

– Jól van, indulj már. Estig ne is lássalak.

– Istenem, Tamás, te egyre morgósabb vagy. Komolyan, ti férfiak nem tudjátok elviselni, ha mi is kimozdulunk.

Becsatolta klipszeit, tett egy leheletnyit mályvás rúzsából – talán tíz éve is annak, hogy utoljára viselte –, és kilépett az ajtón.

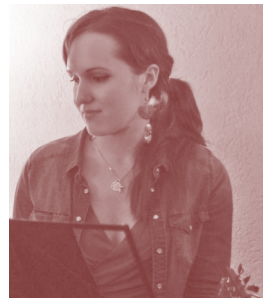
– Szervusz, ötre jövök!

– Aztán ne trécseld el az időt!

Még mindig a várható felmelegedést böngészte, de már tudta, hogy magára maradt. Ott ült a kis biedermeier bútorok, a falakról vidáman rámosolygó családi ünnepek, a napfény felé nyújtózó, rakoncátlan páfrányok között, otthona mégis teljesen üres volt.

Ez hogy történhetett meg?

Tegnap, pontosan este hat óráig minden a megszokott biztonságban haladt. Lefestette a hajómodelljeit, rendszerezte az érmegyűjteményét, majd épp a konyhába indult, hogy bevegye a „napi előírt” második felét, amikor megcsörrent a telefon. Tudta, hogy ez volt a hiba. Rossz pillanatban szólalt meg. A keze tele volt a pohár vízzel, meg a gyógyszerekkel – hová is tehetné –, így addig tétovázott, amíg Anna felvette a kagylót. Az asszony – vagy inkább már idős hölgy – keze tiszta sár volt a muskátligondozástól, de még így is tagadhatatlan volt finom ujjainak, hófehér bőrének szépsége.

– Tamás, holnap a városba kell mennem. Valami szociális papírokat kell aláírni. Személyesen.

Bezzeg, ha ő vette volna fel! Azonnal elküldte volna őket a jó... Milyen város, milyen szociális papírok?

Már nem volt kedve gyűjteményével ügyködni, csak leült az asztalhoz, és némán várta a vacsorát. Anna, azon kívül, hogy heti kétszer leszaladt a boltba, vasárnap meg elment az istentiszteletre, már vagy tizenöt éve nem hagyta el otthonukat, leszámítva azt az egy-szeri alkalmat, amikor ő kórházba került a vastagbelével, és leszázalékolták.

– Na, ne légy már ilyen morcos. Egy nap az egész.

Az meglehet. De miért ilyen vidám? Mint egy tizenhat éves csitri, úgy kuncorászik magában, hogy kimozdul. Egyre inkább erőt vett rajta a melabú és a tehetetlenség, pedig a legrosszabb még hátra volt.

– És Tamáskám, nincs más dolgod, mint elkészíteni a lecsót.

– Hogy mit? – riadt fel hirtelen, az arca falfehér lett.

– Ugyan, ne csinálj úgy, mintha nem tudnád, miről van szó. Emlékszel, amikor a tizedik évfordulón megleptél? Na. Mindent a pulton hagyok reggel, ügyes leszel!

Egy kacér mosoly, amire így, még ennyi idő után is csak Anna volt képes, és már be is szaladt, amennyire tudott, a hálóba, hogy kiválassza másnapi ruháját.

Csak ült, és meredt maga elé. Hogy holnap neki kell főznie? Lecsót? Hogy mi is kell hozzá? Hagyma, répa? Nem, talán répa nem. Tojás, petrezselyem, szalonna?

Az igazság az volt, hogy arra a bizonyos tizedikre nem tudta, mivel lephetné meg nejét. Bonbont, virágot vagy egy-két ékszeret – már amennyire egy asztalosmester fizetése engedte – korábban is kapott, mégis valami különlegeset akart. Még balatoni nyaralásuk alkalmával Anna előhozta, hogy bármennyire is nevetséges, neki komolyan a lecsó a kedvenc étele, jó magyarosan. A férfi először úgy képzelte, miután ez elvileg az egyik legegyszerűbb étel, megnézi, hol lehet kapni az alapanyagokat, és seperc összedobja. De valahogy nem akart sikerülni a dolog. Igazából már ott megakadt, hogy hol tudná beszerezni a hozzávalókat, és egyáltalán, mik is azok a bizonyos hozzávalók. Így hát végül megkérte – mostanra már megboldogult – édesanyját, hogy ugyan már, legyen olyan kedves, készítse el az ebédet, és hadd tálalja ő. Persze Anna erről a mai napig semmit sem tudott.

– Ebben a rongyban akarsz elmenni? – ahogy belépett a szobába, és meglátta nejét a rózsaszínű kosztümruhában, elhatalmasodott rajta az ijedtség és a féltékenység.

– Jaj, Tamás, mi bajod velem? Szerintem nagyon csinos. A többiben olyan vagyok, mint egy kövér egér. Különbösen is ne aggódj, nem így veszem fel. Van zakóm is, az elég szürke, így már jó lesz?

– Nem mondok semmit. Csinálj, amit akarsz.

Persze kicsit azért nyugodtabb lett, így mégsem látszanak azok a szép, hófehér karok. Azokat csak ő láthatja.

Letette az újságot, és a konyha felé vette az irányt. Meg tudom csinálni! Csak meg tudom csinálni, a nemjóját! De aztán úgy döntött, mielőtt nekiveselkedik a nagy feladatnak, hallgat egy kis muzsikát. Valamiből neki is erőt kell gyűjtenie! Lassan odacsoszogott a szekrényhez, kinyitotta az üvegajtót, és elkezdett kotorászni a bakelitek között. Hm-hm.

Manon Lescaut... Traviata... Á, ez lesz az, Aida! Már éppen indult volna a lejátsszóhoz, amikor hirtelen, egyetlen mozdulattal visszalökte a rabszolgalány történetét a többiek közé, és kihúzta a narancssárga színű lemezt. Óvatosan leporolta, egy gyors mozdulattal rátette a tűt, és már le is ereszkedett a fotelba.

Először az eljegyzésük napján látták Annával az Operában, majd a következő karácsonyra megkapta ajándékba. Azóta minden évben meghallgatta a Pillangókisasszonyt, és az igazság az volt, hogy minden évben csak ezt hallgatta meg, mindig megvárva a kellő alkalmat. Amikor diagnosztizálták a vastagbelét, amikor eltemette édesanyját, amikor elbocsátották a korábbi munkahelyéről. Idén ez volt a tökéletes alkalom.

Hirtelen riadt fel. A lakásban sötétség és mély csend honolt, a lemez rég elhallgatott. Te jó ég, csak nem elaludt? Mennyi lehet az idő?

Ahogy felállt, érezte, hogy gyomra kong az ürességtől, kicsit meg is szédült. Úristen, már háromnegyed öt! Anna mindjárt itthon van, és a lecsó sehol! Mit is mondott, negyed óra, húsz perc? Csak összefut Irénnel, ő majd feltartja!

A konyhába ért. Felkapcsolta a lámpát, remegő kézzel tette fel másik szemüvegét. Hangosan szuszogva, félig nyitott ajkakkal bámulta a gáztűzhelyt. Mit is kell csinálni? Egyszer melegített vizet. Ja, igen! Elcsavar, gyufa, szóval elcsavar... Nahát, ehhez nem is kell gyufa! Anna kicserélte volna? Csak nem erre tette félre azokat az ötszázakat annyi éven át... Én meg azt hittem, hogy... Na de erre most nincs idő. Mit is kell? Serpenyő! Anya hogy is csinálta? Olaj, olaj és szalonna... Serpenyő, olaj, és ja, nem, nem, megvan! Hagyma. Nem is olyan nehéz. Megleszek egy perc alatt! Jó lesz így, csak karikázom... Önbizalma kezdett feléledni, ám ismét hamar elfogta a pánik. Ahogy ugyanis a hagymákat rátette a forró olajra, nedvük kicsapódott, és az egész elkezdett először csak sercegni, majd nem sokkal később hangosan pattogni. A férfi elvesztette lélekjelenlétét, és végül egy pohár vizet dobott a serpenyőre...

Amikor Anna belépett az ajtón, a konyha felől égett szagott érzett, és óriási sistergést hallott. A férje csukott szemmel guggolt az asztal lábánál.

Sohasem érezte magát ennyire megalázva, és biztos volt benne, hogy a felesége a következő pillanatban ki fogja nevetni vagy gúnyolódik rajta.

De hirtelen csönd... A sistergés alábbhagyott.

Hallja, hogy neje felé közelít, de ő még mindig nem mer ránézni...

Miért nem nevet?

Megérzi a vállán a kezét.

– Tamáskám. Ne haragudj, ha soká maradtam. Hoztam a városból kétszersültet. Mindjárt megteríték a vacsorához.

A férfi kinyitotta a szemét, és felnézett. A nő ott térdelt mellette. Mosolya pont olyan volt, mint amikor először látta meg, abban a gyönyörű, égszínkék ruhában, és ekkor tudta, hogy mindene megvolt az életben, amire valaha vágyott.

A felesége hazajött.

Most minden néma...

Ismeretlen, fagyos táj rám gurul,
fut velem az idő, bealkonyul.
Tél felé araszol a szerelem,
vádoló nézésed mégse feledem.

Várat épít körém az éjszaka...
Magas égből hólepel hullana,
most ezt érzem, pedig így ez kevés,
téves, ha nincs igaz megérkezés.

Árva, pici fészek csupasz ágon,
alatta jégbe vacogó lábnyom,
most minden néma, minden hallgatag,
Borzongás járja át a falakat.

Kóborló napjaim

Közeleg az álmatlanság,
szobámban a huzat szöszmötöl,
csukott ablakon át.
Egy marék fény az éjszakába
belehasít, mert bántó
a jeltelen perc, a jeltelen éjszaka.
Vergődő szavaim elhalnak,
nem találják hozzád,
nem találják haza.
Borult most az ég,
csillagtalán a hajnal,
furcsán tompulnak a fények...
vágyaid, mik éltettek,
elvitte az enyészet,
elvitte az egészet.

A szem résein
áthasít egy villám,
a szem résein
átszivárog a sár.
Az arcodról könnyecseppek
gördülnek le a blúzodra,
kapatos halotti tort
idéz a magába fúló szó,
belsődben meg dörömböl a bánat.
Vég felé bandukolva
már csak ennyi az útravaló.
Aranyával elbiceg az alkony,
kert végében pózol az est –
szépséged, mely egykor
csodás volt,
pocsolya tükrén
ne keresd, már ne keresd.
Minden bánat,
minden ünnep
az időben vész el,
időben semmisül meg.
Zúzmarás tájba belevesznek
kóborló napjaim.

Ez az az óra...

Ez az az óra,
mikor az álom
mély gödre beszippan,
varázsa magával ragad,
magányod szétszóródik
megfejtendő jelek
cibálják az elhaló percek
felé a reményedet.

Körülötted vibrál a csend,
beborít, eltakar mindent.
Mint ha tavasz volna,
ismert illatok ölelnek meg.

Később olvadozó fáklyák
füstjétől visongva
fölsír benned a gyermek –
Fölizzik, tisztul a múlt,
Jövönket a homály beborítja,
nincs tiszta ébredés,
nincs friss tehéntej,
nincs ropogós cipó,
ízletes reggeli.
Káosszá lényegül
át a földolgozatlan
emlék, jövönket
a mély homály elnyeli.

Dredetan Mihai, Rehbogen Cristian, Halosta Cristian, az Egyfánál, Régen, 2016

Halosta Cristian, Rehbogen Cristian, Dredetan Mihai, Régen, 2016

Apám

mindig befele szeretne utazni,
a távolság most a saját farkába
harap, majd rátekeredik apámra,
miközben épp a karosszékében ül,
és arról álmodozik, hogy milyen jó
is volna még egyszer megöregedni,
hatalmas szélcsend van a szobában,
míg kinn hullanak a hálás levelek
a rózsafáról, beborítva kertet,
udvart, helyet találva a rend vézna
katonáinak, akik már tudják, azt
amit én nem, apám öccse ma meghalt
a nyitrai tüdőkórházban, napra
pontosan, harminchat évvel az anyja
halála után, mellesleg apjával
egy napon született, de negyvenkilenc
évvel később, talán augusztusban.

Bársony

A felejtés sosem végleges, a múlt
liftjében utazgat fel és alá, úgy
látszik bennrekedt az átmenetben, de
közben tanulja a lakberendezést,
nincs benne semmi líraiság, csupán
félreállították kijáratnak egy
szép napon, mikor a küszöbön alvó
kutyát felébresztették, mint a gyanút,
s az idő gondjaira bízták titkon
apám őrzőangyalát is, aki meg
rá sem hederített távozásomra,
hisz ellopták feje fölül az eget.

Mintha

A szélmalom molnára keresi Don Quijote utódját,
aki majd fehér lovon érkezik a kiválasztásra,
megszellőzteti a történetet a szél,
féltékenységében lefújja az elkerülhetetlen ütközetet.

Nincs határa a mennyországnak, csak a pokolnak
van területi igénye, a sors akár egy száraz
cseresznyemag, ahogy találóan a feltálat földbe jut,
megemésztett húsa az időbe kerül.

Az öregek, ha az ölükbe vesznek egy gyereket,
hasonlítani kezdenek rá, a lehetőség alkalmazkodást
követel magának egy elfelejtett határállomáson,
ahol a maradék nem szűnik meg, és a vers sem alakul.

Szép csöndesen

Anyám, amikor elérte növésben
az asztal magasságát, megnyugodott
a család, különösen a szülei,
legfőképp mégis beteg édesanyja,
most már tudta, hogy legnagyobb lányára
hagyhatja a fele országát, vele
királyságát, s pillantását, mint almát,
félelmében a vén, tiltott fán hagyta,
mert a valóság pucér próbababa,
prúd ruhadarabokról álmodik az,
aki csukott szemmel így képzei el
magának, mielőtt meglátta volna.

Távolság

Az idő megkerülhetetlen.
Végül azonban
sikerül mumifikálni.
Fájdalmad hozzá a balzsam.
Lelked a gyolcs.
Jövőd
szarkofágja.

Sanyi és Pityu, Marosvásárhely, Hétfák, 2014

GLORIA ANZALDÚA

La conciencia de la mestiza – Egy új öntudat felé

*Por la mujer de mi raza
Hablará el espíritu¹*

(A mesztic nőket a szellem fogja képviselni)

José Vasconcelos mexikói filozófus, elképzelte a mesztic fajt – *una raza mestiza, una mezcla de razas afines, una raza de color – la primera raza síntesis del globo* (egy mesztic fajt, amely a fajok végtelen keverékének eredménye, színes faj – a világ fajainak első szintézise). Kozmikus fajnak nevezte – *la raza cósmica* –, amely ötödik fajként magába foglalja a négy fő rasszt. A tiszta árja faj elméletével és a fehér Amerika faji tisztaságra irányuló politikájával ellentétben Vasconcelos egy inkluzív elméletet hirdetett. Amikor két vagy több genetikai vonal egyesül, és a kromoszómák folyamatosan kereszteződnek, nem egy alacsonyabb rendű, hanem egy hibrid, változékony, képlékeny és gazdag génállománnyal rendelkező ivadék jön létre. Ebből a faji, ideológiai, kulturális és biológiai kereszteződésből egy „idegen” öntudat formálódik – az új *mestiza*² öntudat: *una conciencia de mujer* (a nő öntudata), a Határország öntudata.

Una lucha de fronteras / A határok harca

Mert én *mestizaként*

Mindig átlépek az egyik kultúrából

A másikba

És ugyanakkor minden kultúrában jelen vagyok

Alma entre dos mundos, tres, cuatro,

Me zumba la cabeza con lo contradictorio.

Estoy norteada por todas las voces que me hablan

Simultáneamente

(A lelke két, három, négy világ között,

zúg a fejem az ellentmondásoktól,

összezavar a sok hang,

amely egyszerre beszél hozzám).

Az ambivalencia, a különböző vélemények, belső hangok összecsapása mentális és érzelmi zavart, a belső küzdelem bizonytalanságot eredményez és döntésképtelenné tesz. A *mestiza* kettős vagy több-rétű személyiségét pestisként fertőzi meg a nyugtalanság.

1 José Vasconcelos elmélete alapján. José VASCONCELOS, *La Raza Cósmica: Misión de la Raza Ibero-Americana*, Mexico: Aguilar S.A. de Ediciones, 1961.

2 Mesztic nő (a fordító megjegyzése).

3 Arthur Koestler ezt „biszociációnak” nevezte. Albert ROTHENBERG, *The Creative Process in Art, Science, and Other Fields*, Chicago, IL: University of Chicago Press, 1979, 12.

A *mestiza* identitás a kulturális és spirituális értékek egy bizonyos csoportról a másira való átruházódásának terméke, amely a konsztans szellemi nepantilizmus (a szó azték jelentése: két dolog között őrlődve) állapotában formálódik. A *mestiza* multikulturális, monolingvális, bilingvális, multilingvális emberként, esetleg nyelvjárást beszélve, állandó átmeneti állapotban örökösen a keverék faj dilemmájával szembesül: melyik közösséggel azonosuljon egy sötétbőrű anya lánya?

El choque de un alma atrapado entre el mundo del espíritu y el mundo de la técnica a veces la deja entullada. (A szellem és a technika világa között megrekedt lelket időnként megbénítja e két világ, amely összecsap benne.)

A *mestiza* miközben az egyik kultúrában nevelkedik és két másik közé szorul, megveti a lábát mindhárom kultúrában és annak értékrendszerében, csatát vív a saját vérével, a határokkal és háborgó lelkével. Azt érzékeljük valóságnak, amit a saját kultúránk közvetít. Mi, akik több kultúrában élünk, sokfajta, gyakran egymásnak ellentmondó impulzust fogadunk be. Két következetes, de természeténél fogva egymással össze nem egyeztethető referencia keret³ találkozása kulturális kollíziót – *un choque* (ütközés) eredményez.

Bennünk és a chicano kultúrában (*la cultura chicana*) vívunk csatát a fehér kultúra közkeletű hiedelmei a mexikói kultúra hiedelmeivel, majd közösen támadják a bennszülött kultúra hiedelemvilágát. Tudat alatt veszélyként érzékeljük a bennünket és a hiedelmeinket ért támadást, és a veszélyt ellenállással próbáljuk elhárítani.

Nem elég a másik parton állni, számon kérve, üvöltve hadat üzeni a fehér patriarchális világ konvencióinak. A küzdelem párbajra kényszeríti az elnyomót és az elnyomottat; halálos küzdelem, ahol a vadásznak és zsákmányának közös nevezője már csak az erőszak marad. Az ellenálló megcáfolja a domináns kultúra eszméit és hiedelmeit, és dacát büszkén viseli. Az viszont, aminek ellenáll, behatárolja őt és behatárolja az ellenállás lehetőségeit is. Mivel az ellenállás – mind belsőleg és mind külsőleg – az autoritással való küzdelemből ered, azt gondoljuk, hogy ez már egy lépés a kulturális dominanciától való szabadulás felé. Így viszont nem lehet élni. Ahhoz, hogy eljussunk egy új öntudathoz, el kell hagynunk az ellentétes partot, és ha mindkét parton egyszerre állunk, a küzdő felek közötti szakadékot áthidalva, hirtelen kigyó és sas szemével egyszerre láthatunk. Talán majd úgy döntünk, hogy teljesen elszakadunk a domináns kultúrától, és azt, akárcsak valamilyen reménytelen dolgot, végérvényesen leírjuk és átlépünk a határon, hogy egy teljesen új, különálló territóriumot hozunk létre. Más utat is választhatunk. Számptalan lehetőségünk akad, amint úgy döntünk, hogy a saját lábunkra állunk, és nem csak ellenállunk.

A kettősség elfogadása

4 A „konvergens” és „divergens” gondolkodás fogalma itt Rothenbergtől (Uo., 12–13) származik.

Amikor a *mestiza* szembesül a lehetőségek ezen tengerével, úgy érzi, ismeretlen vizeken evez. Egymásnak ellentmondó információkat és nézőpontokat fogad be, a saját pszichológiai határait feszegeti, és közben rájön, nem zárkozhat saját kultúrájának szűk határai közé. A mélyen berögződött szokások és viselkedésminták falként tornyosulnak, és kizárják a nem kívánatos gondolatokat: ezek a szokások a belső ellenségeink. A merevség pedig egyenlő a halállal. Tudata sokirányú, horizontális és vertikális kitérítésére csak akkor van lehetőség, ha nyitott marad. A meszticának állandóan ki kell lépnie a megszokott formákból; a konvergens gondolkodásból, mely a racionalitás eszközével élve analitikus érveléssel közelít egyetlen céljához (nyugati modell), a divergens gondolkodás felé⁴, amely egy teljesebb perspektívát nyújt azáltal, hogy elmozdul a berögződött mintáktól, és inkább befogad, mint kirekeszt.

Az új meszticának meg kell tanulnia elfogadni az ellentmondásokat és a kettősséget. Megtanul indiánnak lenni a mexikói kultúrában, és mexikóinak lenni anglo nézőpontból. Megtanul ingázni a kultúrák között. Több személyiséggel rendelkezik, egyszerre több világban él – sem a jót, sem a rosszat, sem a csúnyát nem taszítja el magától, nem tagadja meg. Nem csak hogy fenntartja az ellentmondásokat, de a kettősséget új egységgé is formálja.

Gyakran egy fájdalmas esemény az, ami kimozdíthatja az ambivalens pozícióból és eloszlatja, illetve feloldja a kettősség feszültségét. Hogy pontosan mily módon, nem tudom. A folyamat mélyen – tudat alatt zajlik, hiszen ez a lélek feladata. A *mestiza* pontosan a fókuszban áll, a keresztút azon pontján, ahol a jelenségek találkoznak és ütköznek. Ez az a pont, ahol fennáll a lehetőség arra, hogy a széttartó dolgok egyesüljenek. A találkozás nem egyszerűen arról szól, hogy az elválasztott vagy különálló részecskék eggyé válnak. Nem is az ellentétes erők kiegyenlítéséről. Ahhoz, hogy megpróbáljon szintézist alkotni, az énnak egy harmadik elemre van szüksége, amely nagyobb, mint részeinek összessége. Ez a harmadik elem az új öntudat – a *mestiza* öntudat –, amely bár fájdalommal jár, erejét egy olyan folyamatosan mozgásban lévő alkotói igényből nyeri, amely képes ledönteni minden új paradigma egysíkúságát.

En unan pocas centurias (Pár évszázadon belül) a jövő a meszticáé lesz. Mivel a jövő függ a paradigmák lebontásától, függ a kultúrák együttműködésétől is. Egy új mítosz teremtésével – amely által másképp értelmezzük a valóságot, önmagunkat és viselkedésünket – a *mestiza* egy új öntudatot teremt. A *mestiza* öntudat feladata felülről az öt fogvatartó szubjektum–objektum dualitást és megmutatni saját fizikai valóján és munkáján keresztül, hogy a dualitás meghaladható. A megoldás a fehérek és színesbőrűek, a nők és férfiak problémájára abban rejlik, hogy áthidaljuk a szakadékot, amely oly mélyen gyöke-

5 A Yoruba mitológiában az utak, keresztutak istene, az utazók védelmezője, mindemellett hatalma van a szerencse és szerencsétlenség erői felett (a ford. megjegyzése).

6 Nyugat-afrikai etnikai csoport (a ford. megjegyzése).

7 Ilya Prigogine, orosz származású kémikus elmélete a „disszipatív struktúrákról”, Prigogine felfedezte, hogy a kémiai anyagok interakciója sokkal kiszámíthatatlanabb, mint ahogy azt a tudomány hirdeti. A változékonyság így új és bonyolultabb struktúrákat hoz létre, amelyek kiszámíthatatlan, önszerveződő rendszereket eredményez. Harold GILIAM, „Searching for a New World View”, This World, 1981/Január, 23.

rezik életünkben, kultúránkban, nyelvünkben és gondolatainkban. A dualista gondolkodás radikális megváltoztatása az egyéni és kollektív tudatban egy hosszú küzdelemnek a kezdete, amely reményeink szerint képes lesz véget vetni az erőszaknak és a háborúnak.

La encrucijada / A keresztút

Egy csirkét áldozunk fel
A keresztúton, és egy halom földet.
Sárból oltárt emelünk *Eshunak*⁵.
*Yoruba*⁶, a meghatározhatatlanság istene
Aki megáldja a választott ösvényt.
Kezdődik az utazás.

Su cuerpo es una bocacalle (Az ő teste a leágazó út). A *mestiza* ezen az úton áldozati bárányból ígét hirdető papnővé válik. *Mestizaként* nincs hazám, a szülőföldem kitagadott, de az egész világ az enyém, mert minden nő nővére, vagy potenciális szeretője vagyok. (Leszbikusként nem tartozom egyetlen fajhoz sem, a sajátjaim is megtagadnak, de minden fajban ott vagyok, mivel az összes queerrel fajtól függetlenül azonosulok). Nincs kultúrám, mert feministaként megkérdőjelezem azokat a kollektív, kulturális, vallási és maszkulin eredetű eszméket, melyek az indo-hispán és az anglo világban fogantak; mégis van kultúrám, mert egy másik kultúra, egy új mítosz, egy új értékrendszer születésében veszek részt, mely képeivel és szimbólumaival összeköt bennünket ezen a világon. *Soy un amasamiento* (formálás eredménye vagyok), az egység, mely nem csak megteremti a sötétséget és a világosságot, hanem mindezt meg is kérdőjelezi és új értelemmel ruházza fel.

Mi vagyunk azok, akik a belevetik magukat a sötétbe, mi vagyunk azok, akik az istenek térdén ülnek. A mi testünkben (r)evolúció zajlik, mely előidézi a kultúrák ütközését. Ez egy állandó örület, de ha a középpont szilárd marad, már tettünk egy lépést a fejlődés felé. *Nuestra alma el trabajo* (a lelkünk munka eredménye), az alkotásunk, az alkímia nagy alkotása; spirituális meszticizmus, morfogenezis⁷, elkerülhetetlen következmény. Mi vagyunk a kígyó, amely egyre gyorsabban halad.

A *mestiza* bennszülött, mint maga a kukorica, és mint a kukoricát, őt is arra nemesítették, hogy nehéz körülmények között is fennmaradjon. Akárcsak a kukoricakalászt – amely a növény női ivarszerve –, a *mestizát* is szívóssá teszi az, hogy kultúrája „héjába” zárkózik. Ahogy a kukoricacsőbe kapaszkodó magok, erős szárral és gyökerekkel ő is szorosan tartja magát a földben – a *mestiza* túléli a keresztút megpróbáltatásait.

Lavando y remojando el maíz en aguau de cal, despojando el pellejo. Moliendo, mixteando, amasando, haciendo tortillas de masa. (Megmossa és meszes vízbe áztatja a kukoricát, lehántja a héját.

Megőrli, összekeveri, összegyúrja és tortillát készít). Mészbe áztatja a kukoricát, mire az megdagad és megpuhul. Kőhengerekkel darálja, majd újra ledarálja. Gyúrja és formálja a tésztát, és a gombócokból tortillát készít.

8 Közép-amerikai indián nép (a ford. megjegyzése).

Mi vagyunk a málló szikla a kőlapon
Leguggolunk a földre
Mi vagyunk az őrlőhenger, *el maíz y agua*,
La masa harina. Somos el amasijo.
Somos lo molido en el metate
(a kukorica és a víz, a kukoricakeményítő. Mi vagyunk a keverék. Mi vagyunk a massa a mozsárban)
Mi vagyunk a sercegő serpenyő,
A forró *tortilla*, az éhes száj.
Mi vagyunk a durva szikla.
Mi vagyunk az őrlés maga,
A keverék, *somos el molcajete* (mozsártörő)
Mi vagyunk a mozsártörő, a *comino, ajo, pimienta* (kömény, fokhagyma, bors)
Mi vagyunk a *chile colorado* (chili),
A fűszál mely áttör a sziklán.
Megmaradunk.

El camino de la mestiza / A mestiza út

Hirtelen görcsbe rándul és visszatartja lélegzetét a végtelen térben. A barna nő mozdulatlanul áll és felnéz az égre. Úgy dönt, hogy leereszkedik és elkezd ásni a fák gyökerei mentén. Csontok között kutat, és megrázza őket, velőt keresve. A földdel megérinti a homlokát, nyelvét, néhány csontot magával visz, a többit pedig visszahelyezi a sírba.

Átnézi a hátizsákját, megtartja naplóját és a névjegyzékét, eldobja a metrótérképeket. Az érmék nehezek, most ők következnek, majd a zöldhasúak lebegnek a szélben. A kését, a konzervnyitót és a szemceruzáját viszont megtartja. Csontokat, kéregdarabokat, füveket, sasztollat, kígyóbőrt, magnót, kereplőt és dobot pakol a táskájába, majd elindul, hogy teljes tölték nő⁸ legyen.

Legelőször leltárt készít. *Despojando, desgranando, quitando, paja.* (Ettől megszabadulok, erről lehántom a héját, ezt eltüntetem, ez széna.) Mi is az, amit az őseitől örökölt? Ez súlyként nehezedik a vállára – vajon melyik teher származik az indián anyától, melyik a spanyol apától és melyik teher anglo?

Pero es difícil (De nehéz) különbséget tenni *lo heredado, lo adquirido, lo impuesto* (az örökölt, a saját és a ráerőszakolt dolgok között.) Átrostálja a történelmet, kiválogatja a hazugságokat, és szemügyre veszi azokat az erőket, melyeknek rasszként és nőként részesei vagyunk. *Luego bota lo que no vale, los desmintos, los descuentos,*

9 A közép-amerikai néphagyomány szerint olyan emberi lény, aki különleges képessége által bár-mikor állattá változhat (a ford. megjegyzése).

10 Az Amerikai Egyesült Államokban élő, mexikói gyökerekkel rendelkező férfiakat és nőket hívják így. A chicano mozgalom az 1960-as évektől kezd kibontakozni (a ford. megjegyzése).

11 Amerikai.

el embrutecimiento. Aguarda el juicio, hondo y enraizado, de la gente antigua. (Megszabadul mindattól, ami értéktelen, az elutasítá-soktól, az engedményektől, az elbutítástól. Megvédi azokat az érté-keket, melyek mélyen lakoznak az ősi népben.)

Ez a lépés egy tudatos szakítás a kultúrák és vallások elnyomó hagyományaival. Ő az, aki a világ tudomására hozza ezt a szakítást, aki lejegyzí a küzdelmet. Újraértelmezi a történelmet és új szimbólu-mokat használva új mítoszokat teremt. Új, a sötétbőrűekre, a quee-rekre és a nőkre vonatkozó perspektívákat honosít meg. Érzéke-nyebben érinti az ambivalencia elfogadása (és elutasítása). Azzal, hogy megosztja a történetét, vállalja a sebezhetőséget és azt, hogy idegen szemmel néznek rá, vagy furcsán gondolkodnak róla. Nincs szüksége az ismerős biztonságra. Dekonstruálni, konstruálni. Ő lesz Nahual⁹, aki ha akarja bármivé, akár fává, prérifarkassá vagy más lényvé válik. A kis „én”-t egy teljes Self-fé formálja át. *Se hace mol-deadora de su alma. Según la concepción que tiene de sí misma, así será.* (Ez lesz ő, innen származik saját magáról alkotott koncepciója).

Que no se nos olvide los hombres / Mert a férfiakat sem hagy-hatjuk ki

„Tú no sirves pa' nada –
semmire sem vagy jó.
Eres pura vieja.”
(csak egy spiné vagy)

„Nem vagy más, csak egy nő” – ez annyit jelent, tökéletlen vagy. Nőnek lenni azt jelenti, hogy a „machó” ellentéte vagy. A „machó” szó, akárcsak annak fogalmi jelentése, új keletű, anglo találmány. Az olyan embereknek, mint az apám, a machó fogalma azt jelentette, hogy elég erősek ahhoz, hogy megvédjék és támogassák anyámat és bennünket, és emellett ki tudják mutatni a szeretetüket. A mai machó kételkedik abban, hogy képes-e eltartani és megvédeni a családját. Az ő „machósága” alkalmazkodás az elnyomáshoz, a szegény-séghez és az alacsony önbecsüléshez, a férfi dominancia hierarchiá-jának az eredménye. Az anglo, aki tökéletlennek, alacsonyrendűnek vagy erőtlennek érzi magát, indulatait úgy hárítja át a chicanóra¹⁰, hogy lépten-nyomon megszégyeníti. A gringo¹¹-világban a chicano a túlzott alázattól, háttérbe húzódástól és az önbecsülés hiányától szenved. A latinok közt a nyelvi nehézségek miatt érzi magát kényel-metlenül. Az indiánoktól, elfelejtve a közös vérvonalat, egyfajta faji amnézia választja el, és emellett bűnösnek is érzi magát, mivel spa-nyol ősei igazták le indián testvéreit. Amikor a határ másik oldalán élő mexikóikkal találkozik, késztetést érez arra, hogy arrogáns legyen, ezzel próbálva elfedni azt a mélyen szántó szégyent, amit származása miatt érez.

A méltósága, és az őt övező tisztelet elvesztése miatt a régi machó fogalma álmachósággá válik, ami gyakran abban nyilvánul

meg, hogy megalázza és akár fizikailag is bántalmazza a nőket. A szexista viselkedés mindeközben az anya iránti abszolút szeretettel párosul. Jó fiú és macho disznó. Hogy lemossa tettei miatt érzett szégyenét, és hogy tükörbe tudjon nézni, az üveghez, a droghoz, a tühöz és az agresszióhoz menekül.

Bár „megértjük” a férfiak gyűlöletének és félelmeinek okait, és hogy a nők bántalmazása ebből következik, nem bocsájtunk meg, nem leszünk elnézőek, és nem tűrünk tovább. A fajtánkbéli férfiktól azt követeljük, hogy ismerjék be / ismerjék el / közöljék velünk / vallják be, hogy bántalmaznak bennünket, erőszakosak velünk, és hogy félnek tőlünk és az erőnktől. Ki kell, hogy mondják végre, véget vetnek a fájdalmas megaláztatások sorozatának. De nem csak szavakat, tetteket akarunk. Azt mondjuk: egyenlővé tudunk válni veletek és mindazokkal, akik megaláznak bennünket.

Elengedhetetlen, hogy a meszticák támogassák egymást a mexikói indián kultúra szexizmusának megváltoztatásában. A nő elnyomásával egyetemben az indián és fekete mivoltunkat is elnyomják. Ezért a *mestiza* csatája elsősorban feminista jellegű. Addig, amíg a férfiak úgy gondolják, férfiaságuk abból áll, hogy erőszakosak a nőkkel és egymással, addig, amíg azt tanítják nekik, hogy a nőkkel szemben felsőbbrendűek, ugyanakkor kulturális fölényben is vannak, addig, amíg a *spiné* nem más, mint gúnyolódás tárgya, lelkünk nem gyógyítható. Már félúton járunk – ott van az Anya, a jóságos anya szeretete. Első lépésként le kell rombolnunk a *szűz-kurva* dichotómiát és látnunk kell Coatlapopeuh-t¹² és Coatlicue¹³-t az Anyában, Guadalupe¹⁴-ban.

Úgy érzik, a gyengédség a sebezhetőség jele, ezért azt durva szavak és pofonok záporában osztják a nőkre. A férfiak sokkal inkább ki vannak szolgáltatva a nemi szerepeknek mint a nők. A nőknek legalább volt merszük kitörni a rabságból. Csak a homoszexuális férfiaknak volt elég bátorságuk ahhoz, hogy felszínre hozzák a bennük rejlő nőt, kétségbe vonva a jelen maszkulinitását. Ugyanakkor egy új faj is születőben van – elszórva és egymástól izoláltan ismernek néhány gyengéd heteroszexuális férfit –, de még össze vannak zavarodva, és még ők is nehezen lépnek túl a szexista berögződéseken. Új maszkulinitásra van szükségünk, az új férfinak pedig mozgalomra van szüksége.

Igazságtalanság lenne egy kalap alá venni az elnyomó férfit és azokat a férfiakat, akik eltávolodnak ettől a normától. *Asombra pensar que nos hemos quedado en ese poso oscuro donde el mundo encierra a las lesbianas. Asombra pensar que hemos, como feministas y lesbianas, cerrado nuestros corazones a los hombres, a nuestros hermanos los joto, desheredados y marginales como nosotros.* (Meglepő gondolat, hogy még mindig abban a sötét kútban maradtunk, amelybe a világ a lesbikusokat zárta. Meglepő gondolat, hogy mi feministák és lesbikusok bezártuk szívünket a férfiak előtt, a queer testvéreink előtt, akik, akárcsak mi, a társadalom szélén állnak, megfosztva örökségüktől.) Mint a kultúrák legfőbb áthidalóit, a

12 A patriarchális és vallási imperializmust hirdető társadalom két nőtípust különböztet meg: Szűz Mária, kifogástalan szűzies jellemmel rendelkező nő típusát (Guadalupei Szűzanya), a másik a pogány, a gonosz, a csábító, a kurva szerepkörét hordozza magán (ilyen a mexikói vallás Tonatzinja). A chicano feminizmus kísérleteket tesz az efféle dogmatikus sztereotípiák lerombolására. Coatlapopeuh-t és Coatlicue a spirituális, valamint a hús és a szexualitás szimbóluma a szövegben (a ford. megj.).

13 Azték istennő, aki megteremtette a holdat és a csillagokat, ugyanakkor a szülés közben meghalt asszonyok védőszentje is (a ford. megj.).

14 Guadalupei szűzanya.

15 Gay férfiak (a ford. megjegyzése).

16 Gina VALDÉS,
Puentes y Fronteras: Coplas Chicanas,
Los Angeles, CA:
Castle Lithograph,
1982, 2.

homoszexuálisokat erős kötelék fűzi a fehér, a fekete, az ázsiai, az indián, a latino queerhez, és a queerhez Olaszországban, Ausztráliában vagy a világ bármely részén. A hozzánk tartozók túllépve az idő korlátain az összes bőrszínhez, osztályhoz, fajhoz tartoznak. Az a feladatunk, hogy összekössük az embereket – a feketéket a zsidókkal, az indiánokkal, az ázsiaiakkal, a fehérekkel, a földönkívüliekkel. Az a feladatunk, hogy gondolatokat és információkat közvetítsünk az egyik kultúrából a másikba. A színes bőrű homoszexuálisok jobban ismernek más kultúrákat; mindig is a felszabadító mozgalmak élén jártak (bár többnyire láthatatlanul); rengeteg igazságtalanságnak voltak kitéve, de mindennek ellenére kitartottak. A chicanóknak el kell ismerniük queerreik érdemeit a politikában és a művészetben. Emberek, hallgassatok végre arra, amit a *joteriák*¹⁵ mondanak. A mesztic és a queer szükségszerű elemei az evolúciós folyamatnak. Mi vagyunk az a keverék, amely bizonyítja, minden vér szorosan összefonódik és lelkünk hasonló töről fakad.

Somos una gente \ Egy nép vagyunk

*Hay tantísimas fronteras
Que dividen a la gente,
Pero por cada frontera existe también un puente.*

(Számptalan határ létezik,
Amely szétválasztja az embereket,
De minden határhoz tartozik egy híd is.)

*Gina Valdés*¹⁶

Megosztott Lojalítások. Számos színes bőrű nő és férfi nem szeretné azt, hogy bármi köze legyen a fehér emberekhez. Túl sok időt és energiát igényelne az, hogy megmagyarázzuk a lefelé mobil, fehér, középosztálybeli nőknek, hogy az rendben van, ha mi „javakat” szeretnénk, miután sosem volt szép bútorunk a földpadlónkon, vagy olyan „luxuscikkünk” mint a mosógép. Sokan úgy érzik, hogy a fehéreknek elsősorban az lenne a dolguk, hogy a saját népüket segítség abban, hogy megszabaduljanak a fajgyűlölettől és a félelemtől. Én, mindezek ellenére, a közvetítő szerepét választom. Úgy gondolom, meg kell engednünk a fehéreknek, hogy a szövetségeseink legyenek. Irodalmunkon, művészetünkön, népdalainkon és népmeséinken keresztül meg kell osztanunk velük a történelmünket, hogy amikor bizottságokat hoznak létre a Big Mountain-i navajók vagy a chicanók, vagy a nicaraguai földművesek megsegítésére, ne fordítsanak hátat bizonyos embereknek a másságtól való félelem és közöny miatt. Lassan észre fogják venni, hogy nem segítenek, hanem követnek utunkon.

Egyénileg, de ugyanakkor faji entitásként is hangot kell adnunk szükségleteinknek. Meg kell mondanunk a fehér társadalomnak: el kell fogadnotok, hogy a chicanók különböznek, el kell ismernetek, hogy kítaszítotok és megtagadtok bennünket. El kell fogadnotok, hogy mind ez idáig úgy kezeltetek, mintha nem lennénk egyenrangú emberi lények, hogy elloptátok a földjeinket, a személyiségünket, az

önbecsülésünket. Nyilvános jóvátételt követelünk: ki kell mondanotok, saját hiányosságaitokat azzal kompenzáljátok, hogy kordában tartotok bennünket, hogy semmissé teszitek a történelmünket és tapasztalatainkat, mert bűnösnek érzitek magatokat – inkább megfedledkéznétek brutális tetteitekről. Ki kell mondanotok, hogy elhatárolódtok a kisebbségektől, hogy megtagadtok bennünket, hogy a kettős öntudatotok feldarabolja személyiségeteket, tudatotok negatív részeit pedig ránk háritjátok. (Ahol üldözik a kisebbségeket, ott árnyak vetődnek a társadalomra. Ahol erőszak és háború van, ott az árnyoldalt elfojtják.) Ki kell mondanotok, féltek, hogy a megvetés álarcát viselve tartotok távolságot tőlünk. Valljátok be, Mexikó az alteregótok, hogy ennek az országnak¹⁷ az árnyékában él, és visszavonhatatlan kötelék fűz bennünket hozzá. Gringo, fogadd be ezt az alakmást a tudatodba. Ha visszaszorítjátok a kollektív árnyképet, az intrakulturális szakadék összeforrhat. És, végezetül, mondjátok meg, mivel segíthetünk rajtatok.

17 Amerikai Egyesült Államok (a ford.megj.).

Az igazi arcotokról ismerünk majd meg

Látható vagyok – nézd ezt az indián arcot –, de egyben láthatatlan is. Orrom diadalmas íve majd kiveri a szemüket, amin egyébként én vagyok a vakfolt. De létezem, létezőnk. Azt szeretnék hinni, feloldódtam az olvasztótégelyben. De nem, mi nem.

A domináns fehér kultúra lassan megöl minket a közönyével. Azáltal, hogy megfosztottatok önállóságunktól, gyengévé és üressé váltunk. Mint nép, ellenálltunk és gyakran alkalmazkodtunk, de soha nem adatott meg nekünk, hogy szabadon fejlődjünk – soha nem engedték meg, hogy teljesen önmagunk legyünk. Az uralkodó fehérek azt akarják tőlünk, színesbőrűektől, hogy zárkózzunk saját törzseink falai mögé, így majd láthatatlan fegyvereikkel egyenként tudnak elbánni velünk, fehérre festik és eltorzítják történelmünket. A közöny előítéleteket szül, szétválasztja az embereket. A félrevezetett nép leigázott nép. Mielőtt a chicano, a feketeipiaci munkás és a mexikói a túloldaltól egymásra találhatna, mielőtt a chicano, az indián és más csoportok egyesülhetnének, tudniuk kell egymás küzdelmeiről. Anyáinknak, testvéreinknek, az utcasarki srácoknak, a játszótéri gyerekeknek – mindannyiuknak ismernünk kell az indián vérvonalunkat, fekete vérünket és az ellenállási küzdelmeinket.

Meg kell tanítanunk a történelmünket az emigráns mexikóiaknak és a bevándorlóknak. A 80 millió mexikóinak és a dél- és közép-amerikai latinoknak tudniuk kell a küzdelmeinkről. Mindannyiuknak ismerniük kell Nicaragua, Chile és az egész Latin Amerika történelmét. A latínó mozgalom (chicanók, Puerto Ricó-iak, kubaiak és más spanyol nyelvű népek, akik együtt küzdenek a munkahelyi faji diszkrimináció ellen) hasznos, de nem elég. A közös kultúrán kívül semmi sem tud összetartani minket. Ennél biztosabb közös talajon kell állnunk.

18 Chicano nő (a ford. megjegyzése).

19 A Rassz napja, október második hétfője, nemzeti ünnep Dél-Amerikában. Míg az Egyesült Államokban ezen a napon Kolumbusz Kristóf megérkezésének napját ünneplik, Dél-Amerika és a latinó közösségek a kilencvenes évek-től ettől hivatalosan is elhatárolódva a rasszok találkozására, illetve az indián őslakosok ellenállására emlékeznek (a ford. megjegyzése).

A küzdelem belül zajlik: tudatunk a határvidékekre emlékeztet; chicano, *indio*, amerikai indián, *mojado*, *mexicano*, emigráns latinó, a hatalmon lévő anglo, a fekete, az ázsiai –mindnyájan a tudatunkban élnek. A küzdelem mindig a tudaton belül zajlik, és a külvilágban játszódik le. Ahhoz, hogy belső változásokat idézzünk elő, meg kell ismernünk saját helyzetünket. A tényleges társadalmi változás csak ezután következhet. Semmi sem történik a 'való' világban anélkül, hogy először ne történne meg tudatunkban.

El día de la chicana \ A chicana¹⁸ napja

Többé senki sem szégyeníthet meg
Még én sem.

Egy látomás rabja vagyok: hogy mi, chicano nők és férfiak, visszaszerztük és megmutattuk az igazi arcunkat, a méltóságunkat és az önbecsülésünket. Ez a látomás megerősítésre vár.

Látni a megújuló chicanát a történelme fényében. Keresem a fel-szabadítást, azt, hogy átlássunk a domináns fehér kultúra meséin, hogy lássuk önmagunk igazi arcát a hamis személyiségkép helyett, melyet ránk ruháztak, és melyet elfogadtunk. Keresem igaz női arcunkat, mely a férfi dominancia mocskos elfogultságától mentes; lehet akár pozitív, akár negatív, csak legyen világosan kivehető és szabad. Keresem az identitás új formáit, egy új női hitvallást, ahol emberségünk és értékünk nincs többé megkérdőjelezve.

Estamos viviendo en la noche de la Raza, un tiempo cuando el trabajo se hace a lo quieto, en el oscuro. El día cuando aceptamos tal y como somos y para en donde vamos y proque –ese día será el día de la Raza. Yo tengo el compromiso de expresar mi visión, mi sensibilidad, mi percepción de la revalidación de la gente mexicana, su mérito, estimación, honra, aprecio y validez. (A Rassz éjszakájában élünk, olyan időkben, amikor csak csendben és homályban tudunk dolgozni. A Rassz napja az a nap, amikor elfogadjuk magunkat olyan-nak, amilyenek vagyunk és azt, hogy honnan, hova és miért tartunk.¹⁹ Én elkötelezem magam azáltal, hogy kifejezem az érzékenységemet, azt, hogyan látom a mexikói nép átértékelését, ennek mértékét, tekintélyét, büszkeségét, elfogadását és legitimitását.)

December másodikán, amikor a nap először süt be az ablakomon, a chicano nők és férfiak napját ünneplem. Ezen a napon felállítom az oltáromat, meggyújtom *Coatlopeuh* gyertyáját, zsályát és kopált égetek, fürdőt veszek, *el bano para espantar basura* (egy fürdőt, mely elűzi a piszkot), kisépröm a házat. Kitérom lelkemet és azokat az érzéseimet is felvállalom, melyek sebezhetővé tesznek. Ezen a napon a létezésünket ünneplem.

Ezen a napon farkasszemet nézek a konfliktusainkkal és az introvertált személyiségünkkel. Leltárt készítek szükségleteinkből, és hangot adok

nekik. Elismerem, hogy öntudatunkat és fajunkat megsebesítették. Úgy érzem, személyiségünknek és faji tudatunknak törődésre van szüksége. Ezen a napon összegyűjtöm a mexikói nép (*la gente mexicana*) szétszórt és megtagadott részeit, és karjaimban tartom őket. *Todas las partes de nosotros valen.* (Minden egyes részünk számít.)

Ezen a napon azt mondom: Igen, mindannyian sebet ejtetek rajtunk azzal, hogy megtagadtok. Az elutasítás csorbát ejt az önbecsülésünkön, a sebezhetőségünk által pedig könnyen megszegényíthetővé válunk. Az igazi identitásunkat akarjátok megkaparintani. Szégyelljük, hogy szükségünk van arra, hogy jó véleménnyel legyetek rólunk, hogy elfogadjatok és segítsetek. Tovább nem titkolhatjuk szükségleteinket, nem hagyhatjuk, hogy megjelenjenek körülöttünk a védekezés barikádjainak vadhajtásai. Többé nem vonulhatunk vissza. Azáltal, hogy lázadunk elletetek és megvetéssel nézünk rátok, saját magunk ellen is lázadunk és saját magunkat is megvetjük. Többé nem hibáztathatunk benneteket, és nem hámozhatjuk le a fehér, a férfi, a patológikus, a queer vagy a sebezhető rétegeket sem magunkról. Fegyvertelenül és feltartott kézzel állunk előttetek, nincs más, csak a varázsunk. Próbáljuk meg, de ezúttal a mi módszereinkkel, a *mestiza*, a *chicana* és a női úton haladva.

Ezen a napon az emberi méltóságunkat keresem, kutatom vannak-e céljaink – vajon hozzátartozunk-e és hozzájárulunk-e valami hatalmasabbhoz, mint a *pueblo*²⁰. Ezen a napom felélesztem és újrateremttem a szellemi identitásomat. *Anímate! Raza, a celebrar el día de la Chicana.* (Ébredjetek! Társaim, ünnepeljétek a Chicana napját.)

El retorno \ A visszatérés

Minden mozgás hat fázison megy keresztül,
A hetedik a visszatérés.
I Ching²¹

*Tanto tiempo sin verte casa mía,
Mi cuna, mi hondo nido de la huerta.*
(Oly régen nem láttam a szülőházamat,
a kertet, mely fészke volt egykor.)

„Soledad”²²

A parton állok, ott, ahol a Rio Grande a Mexikói öbölbe torkollik, és nézem ezt a kanyargó, tekeredő kígyót, a kígyót, amit kerítéshez szögeztek. Visszatértem. *Tanto dolor me costó el alejamiento.* (Mennyi fájdalommal járt az elszakadás.) Kezeimmel eltakarom a napot és felnézek. Egy héja a csontos csőrével felettem köröz, úgy kémlel, mintha a zsákmánya lehetnék. A nyomában egy kis madár próbálgatja a szárnyait, szabadon és céltalanul halad, akár a halak. A távolban az autópálya és rajta a gépek ingoványa, mint egy felingerelt anyadisznó, jön-megy. Összeszorul a gyomrom, *la tierra, los aguaceros* (a föld, a záporok). A földem, *el viento soplando la arena,*

20 Saját népünk (a ford. megjegyzése).

21 Richard WILHELM, *The Eye Ching or Book of Changes*, Trans. Carrie F. Baynes, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1950, 98.

22 „Soledad-ot” a Hacienda Punto en Otro Son csoport éneki.

23 Mediterrán bozótos, a macchia észak-amerikai megfelelője. Elsősorban Kaliforniában használatos kifejezés (a ford. megjegyzése).

el lagartijo debajo de un nopalito. Me acuerdo como era antes. Una región desértica de vasta llanuras, costeras de baja altura, de escasa lluvia, de chaparrales formados por mesquites y huizaches (homokot hordó a szél, gyífk a kaktusz alatt. Emlékszem, milyen voltam régen. Sivatagos táj, hatalmas prérikkel, alacsony partokkal, ritka esővel, sivatagi fákkal, melyek kiszáradt folyók medrében nőnek). Ha elég erősen nézem, szinte látom a spanyol apákat, „Jézus lovagjait”, amint idevágatnak lovaikon a völgybe, látom a kultúrák összecsapásának kezdetét.

Tierra natal (Szülőföld). Ez a haza, a Völgy kis városai, *los pueblitos* (falvai) a tyúkólakkal és a kikötött kecskékkal, melyek a cserjéket harapdálják. *En las colonias* (a szegénynegyedekben) a sínek másik oldalán, szemetes kocsik sorakoznak a rózsaszín és levendulaszínű házak előtt – chicano építészet, mondjuk elszántan. Hiányoztak a TV show-k, melyekben két nyelven beszélnek és ahol a Tex-Mex zene kategóriájában osztanak díjakat. Hiányoztak a mexikói temetők, melyeken művirágok virítanak, az aloe vera és a paprikaföldek, a cukornád-sorok, a kukoricafejek, amint a száron ingadoznak, a porfelhők a földutakon a repesztő furgon mögött, *El sabor de tamales de rez y venado* (A vadhúsok íze). Hiányzott a színes kanca, amely az istálló fakapuját harapdálta. A ló húsának szaga Corrito karámjában. *He hecho menos las noches calientes sin aire, noches linternas y lechuzas* (Hiányoznak a forró, füledt, lámpákkal megvilágított éjszakák és a baglyok, melyek fészket raknak az éjszakába).

Még mindig elfog a kétségbeesés, amikor a festetlen, rozoga házakra gondolok, melyeket többnyire ócska limlomból és hullámlemezektől tákoltak össze. Az Amerikai Egyesült Államok talán legszegényebb népe él itt, az Alsó Rio Grande völgyében, állandó napfényben és forróságban, ezen a száraz és sivatagos földön, ahol citrusok nőnek kaktuszok és chaparral²³ között, s amely csak az öntözéses gazdálkodásra alkalmas. Elsétálok az elemi iskola előtt, melyet egykor látogattam, és ahol csak nemrégiben szűnt meg a szegregált oktatás. Emlékszem, hogyan büntettek meg fehér tanáraink csak azért, mert mexikóiak voltunk.

Mennyire szeretem Dél-Texas e tragikus völgyét, ahogy Riccardo Sánchez nevezi; ezt a határvidéket a Nueces és a Rio Grande folyók között. Ez a föld túlélte azt, ahogy öt ország is birtokba vette és rosszul bánt vele: Spanyolország, Mexikó, a Texasi Köztársaság, az Egyesült Államok, a Konföderáció, majd újra az Egyesült Államok. Túlélte az angol–mexikói vérontásokat, lincseléseket, gyűjtögetásokat, nők megerőszakolását, fosztogatást.

Ma azt látom, hogy a Völgy még mindig küzd a fennmaradásért. Akár túléli, akár nem, már soha nem lesz olyan, mint ahogy én emlékezem rá. A határvidék válságba került, amikor az 1982-es pesodevalváció

után több száz mexikói céget kellett felszámolni. Többen elveszítették az otthonukat, az autójukat, a földjüket. 1982 előtt az Egyesült Államok abból húzott hasznot, hogy a mexikóiak átjártak a határon, hogy élelmet, ruhákat, háztartási eszközöket vásároljanak. Miközben az árucikkek az amerikai oldalon tíz-száz-ezerszeresére drágultak a mexikói vevők számára, a mexikói árucikkek értéke tíz-száz-ezerszeresére csökkent az amerikai vásárlóknak. Mivel a Völgy gazdasága elsősorban a mezőgazdaságtól és a Mexikóval való kereskedelemtől függ, az egész határ mentén ma itt a legmagasabb a munkanélküliség aránya; a Völgy kapta a legnagyobb pofont.

„Nem jó év volt ez a kukoricának”, mondja bátyám, Nune. Miközben beszélt, eszembe jutott apám, amint nap mint nap az eget kémelte esőre várva, mely véget vetne a szárazságnak, miközben a kukorica ott száradt a földeken. Apám 29 éve halott, halálra dolgozta magát. Egy mexikói földmunkás átlagéletkora 56 év, ő 38 volt. Megdöbbsent, hogy öregebb vagyok, mint ő. Én is esőre várva kémlelem az eget. Akárcsak őseim, én is imádkozom az eső istenéhez és a kukorica istennőjéhez, és apámmal ellentétben én újra használom a neveiket. Ma esőért (öntözésért) imádkozva az emberek nem véráldozatot mutatnak be, hanem fizetnek.

„A mezőgazdaság rossz irányba halad”, mondja a bátyám. „Tavaly ezen a vidéken kettő hján háromszáz kisebb és nagyobb farmer ment csődbe. Hat éve a kukorica ára 8 dollár volt száz tonnánként. Ma 3.90. száz tonnánként.” Azt hiszem, hogy ha számba vesszük az infláció mértékét is, jobban megéri nem termesztetni.

Kisétálok a hátsó kertbe és anyám rózsáit bámulom. Azt akarja, hogy segítsék neki lemetszeni a rózsákat és kigyomlálni a fűvet, amely fojtogatja őket. *Mamagrande Ramones también tenía rosales* (Ramones nagymamának is voltak rózsái). Itt minden mexikói virágokat növeszt. Ha nincs egy darab földjük, akkor autógumit, cipódobozt, üvegeket, konzervdobozokat használnak. A rózsák a mexikóiak kedvenc virágai. Eszembe jut mennyire szimbolikus ez – tövisek meg minden.

Igen, a chicano nők és férfiak mindig is törődtek a földdel és a növényekkel. Újra látom magunkat, a négy gyereket, amint leszállunk az iskolabuszról, átöltözünk a munkaruháinkba, majd a földekre megyünk Mamával és Papával, mind a hatan földig hajolva. Alattunk a földben görögdinnye magok vannak. Betakarjuk őket papírlapokkal és ezeket rögzítjük, hogy ne fújja el a szél. A papír megvéd a fagytól. A következő, vagy az azt követő napon eltávolítjuk a papírlapokat és hagyjuk, hadd küzdjenek most már a kis zöld hajtások az elemekkel. Ők megmaradnak és növekednek, százszor akkora gyümölcsöket hozva, mint amekkora a magjuk. Mi öntözzük és kapáljuk őket. Szüretelünk. Az indák elszáradnak, megrohadnak, és mi beforgatjuk őket a földbe. Növekedés, halál, elmúlás, születés. A föld így újra készen áll, megdolgoztuk, törődtünk vele. A formák mindig változnak, *renacimiento de la tierra madre* (az anyaszülőföldből születnek újjá).

Ez a föld mexikói volt egykoron
Indián volt mindig
És ma is az.
És újra az lesz.

Poór Marianna fordítása

BAKA L. PATRIK

Párhuzamos univerzumok I. – Baxter és Mann steampunk világai

Stephen Baxter: *Antijég* vs. George Mann: *Mechanikus London*

1 Jeff VANDERMEER –
S. J. CHAMBERS, *The
Steampunk Bible.
An Illustrated Guide
to the World of
Imaginary Airships,
Corsets and
Goggles, Mad
Scientists, and
Strange Literature*,
Abrams Image, New
York, 2011, 64. – A
szerző fordítása
(B.L.P.).

2 George MANN,
*Mechanikus
London*, ford.
HUDÁCSKÓ Brigitta,
Főnix Könyvműhely,
[h. n.], 2012.

3 Stephen BAXTER,
Antijég, ford. HÍDY
Mátyás, Metropolis
Media, Budapest,
2014.

„Vonatunk úgy csillogott emelt sínpályáján, mintha egy fából és sárga-
rézből készült, repülő hal lenne. Ahogy felnéztem rá, képzeletemet
elragadta a kalandok, izgalom és – talán – a románc ígérete. / ...
De a vonat késéssel indult.”
(Ned Vicars; Stephen Baxter: *Antijég*)

„Newbury és Bainbridge végignézték, ahogy a vasút elzörgött az
éjszakába, miközben a bérkocsik és a hagyományosabb lovasfogatok
kitértek az útjából. Newbury elmosolyodott. Eljött az idő, hogy a múlt
utat engedjen a jövőnek.”
(George Mann: *Mechanikus London*)

Előhang

„A stílus elemei közül sokat mindig is szerettem – a divatját, a szer-
kentyűit, az irodalmi érdemeket biztosító, burjánzó prózát, s még az
akciójeleneteket is. A fikció és a szubkultúra történelmi, tudományos
elkötelezettsége és a technológiák iránti tisztelete mindig is lázba
hozott”¹ – nyilatkozta a steampunkról az irányzat neves szerkesztője,
Liz Gorinsky. Elsősorban nem azért hivatkozunk rá, mert Catherynne
M. Valente és Jeff VanderMeer mellett George Mann itt tárgyalt regé-
nyének, a *Mechanikus Londonnak*² (The Affinity Bridge) is ő volt a
szerkesztője, hanem mert az általa felsorolt ismertetőjegyek, a rajon-
gás indokaiként rendre felbukkannak a steampunkot kedvelők beszá-
molóiban; valahol a stílus alapjait is ezek jelentik.

Miután a *The Steampunk Bible* megjelent, úgy tűnhetett, hogy az
angolszász steampunk-kánon is megteremtődött. A kétségkívül sok-
oldalú monográfia a szűkre szabott teljességre törekvés elvét látszott
követni, az olyan zavaró hiányosságok viszont, mint amilyen a
Stephen Baxter *Antijégére*³ (Anti-Ice) való nem kitérés, megingatják
annak maradéktalan sikerét.

Jelen dolgozat alapvető célja Baxter és Mann gőzvándál opusai-
nak komparatív, szövegcentrikus elemzése az irányzat erővonalainak
mentén. Hangsúlyt fektetünk a két mű elméleti jelleg-meghatározá-
sára, a steampunk-hagyomány követése mellett elsősorban az attól
való eltérési kísérleteikre, a spekulatív fikció egyéb irányzatainak

beszivárgására, a világepítésre s ezen belül is az alternatív történelmek és innovációk mibenlétére, a gőz- és technológiaalapú poétikára, illetve az ideológiák és a nőiség megjelenésére e módosított korrajzokban.

Steampunk-jelleg és műfajközi háló

A spekulatív fikción belüli zsánerközi kapcsolatok meghatározásánál elsősorban a világ-, karakter- és cselekményépítés egymással rokon mintázatai szolgáltatnak támpontokat. A cyberpunk és az allohistorizmus kontaminációjából született steampunk szubzsáner ismertetőjegyei közt rendre, s az esetek többségében elhanyagolható eltéréssel bukkanak fel azok a vonatkozások – mindhárom fentebb említett konstrukció terén –, amelyek a „zsánergenealógiai” kapcsolatot minduntalan újraerősítik. Azzal, hogy a steampunk történet egy módosított múltba kerül, bár más köntösben teszi, mégis a jelenünk problémáit vonultatja fel; mondhatnánk, a puritán konvextus vintázsza módosul, a probléma pedig kimondott és hangsúlyos lesz. A cyber- és steampunk peremkarakterei kisebb-nagyobb módosulásokkal vannak jelen mind Baxternél, mind pedig Mann-nál. Az *Antijég* főhőseinek társadalmi háttere jórészt konszolidált, s mivel mind felsőbb körökben mozgó közép- és felsőosztálybeliek (a Vicars-fivérek, Traveller, Holden, Bourne), nem igazán találkoznak az alsóbb rétegek mindennapi gondjaival. Utóbbiak legfeljebb politikai kérdésként rémlelenek fel a kötet egynéhány szakaszán; Baxter műve inkább a(z alternatív) történelmi, politikai mozgásokra koncentrálnak, nem annyira a társadalmiakra. Mindez Mann hőseinek hátterére is érvényes, noha a London mélységeiben való kalandozásukkor Newbury, Hobbes és Bainbridge szembesülnek a munkásosztály és a nyomornegyedek viszontagságaival; a nyelvezet ezeken a szakaszokon mindig elkomorul, a hasonlatok a homály tartományaiból merítenek, az általánosan jellemző ragyogó, tisztos, viktoriánus kori tónussal szemben.

Kint sűrű, émelyítő köd gomolygott, sárga, fojtogató felhő, ami megült a város felett, egy lepel, ami eltakarta a tömegeket, és menedéket nyújtott a sötétség teremtményei számára. [...] Gázlámpák villogtak a nyirkos levegőben, egy sor testetlen glória szegélyezte az utcákat. (ML: 23.)⁴

Newburyre és társaira csak részben áll az a kitétel, hogy egy elnyomó, emberfeletti hatalom ellen lázadnának, hiszen mindannyian Viktória királynő nyomozó-ügynökei, akik fedőtevékenységet folytatva szolgálják ki a monarchát, igaz, a Chapman és Villiers Légiközlekedési Társaság gyanúba keveredése után egy fenyegető, kvázi mesterséges intelligencián alapuló technológiai monopóliummal bíró iparvállalattal kerülnek szembe. Baxter művében Holdent és Bourne-t leszámítva, akik elkötelezett nacionalisták, Traveller s mindkét Vicars háborúellenesek, és a saját országukkal is hajlandóak szembefordulni,

4 A tanulmányban szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek mindegyike Stephen Baxter *Antijég*, illetve George Mann *Mechanikus London* című kötetéből származik; az egyes opusokat a címük kezdőbetűivel jelöljük (*Antijég* – AJ; *Mechanikus London* – ML), az oldalszámok pedig végig a 2-es és a 3-as lábjegyzetben szereplő kiadásokra vonatkoznak (B.L.P.).

5 A karaktertípus, az általa életre hívott steampunk-tudományosság és a regényekben sokszor szereplő neves viktoriánus kori tudósok kapcsán részletesebben lásd: William H.

STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002, 5–13; 40; 67–108.

6 Néhány markáns leágazás bemutatását lásd: VANDERMEER – CHAMBERS, *I. m.*, 54–55. és a <http://www.watt-pad.com/story/616257/parts>, illetve a http://www.sfcyclopedia.com/oldalak/vonatkozó_szócikkeiben.

7 Ez az eszköz voltaképpen tökéletes mása a Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiájában megjelenő Nicola Tesla sétabotjának; Westerfeld műve nem mellékesen korunk egyik leg sikeresebb ifjúsági steampunk-biopunk sorozatának számít. – Lásd: Scott WESTERFELD, *Leviatán*, ford. KLEINHEINZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2009.; Uő., *Behemót*, ford. KLEINHEINZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2010.; Uő., *Góliát*, ford. KLEINHEINZ Csilla, Ciceró, 2014. Az elektromos pálcá a harmadik részben, a *Góliát*-ban jelenik meg, először a 100. oldalon.

amikor az offenzív módon él vissza antijég-monopóliumával. Annak ellenére, hogy egy-két szélsőséges helyzetben utóbbiak is használnak idegnyugtatót, a felsorolt hősök közül kizárólag Sir Maurice Newbury mondható függőnek, vissza-visszatérő, laudandum iránti vágya révén. Ez a vonatkozás is azt mutatja, hogy Mann tudatosan építette be regényébe a steampunk számos kliséjét, ezek tárházát azonban nem igazán bővítette. Bizonyos mértékben mindkét műben jelen van az „őrült tudós” toposza, mely ugyancsak tipikus gőzvandál adalék, igaz, amíg Mann kicsit sem árnyalt módon használja ezt, mind Pierre Villiers, mind az orvos Mester esetében, addig Baxter Sir Josiah Travellere az a fajta feltaláló mérnök, aki a felette állókkal ellentétben nagyon is tart saját találmányaitól. Szilárd Leó, Albert Einstein és Teller Ede regénybéli megfelelője ő, aki bár hozzájárult egy mindent átalakító technológia kifejlesztéséhez és felhasználásához, a hatalom számára elsődleges militarista alkalmazás helyett a pacifista hasznosítás és továbbfejlesztés elkötelezett híve, a rigolyás „őrült tudós” mélyen árnyalt alakja.⁵

– Akkor arra céloz, hogy maga az antijég égetheti fel a Földet? [...] – Képes lenne rá, fiam – mondta, magához képest lágyan. – Ha rossz kezekbe kerül. / Grimaszt vágtam. / – Bűnözőkre gondol, Sir Josiah? / – Nem, a politikusokra. A miniszterelnökökre, a pénzemberekre, a hercegekre. [...] – Talán Sir Josiah republikánus? / Holden arca kifejezéstelen maradt. / – Attól tartok, annál sokkal radikálisabb. (AJ: 80–81.) – Majd később: – [Gladstone új] fegyvereket akar... Olyan ötleteik vannak, hogy el sem hinné. Hogy lehet, hogy valakinek efféle gondolatok forogjanak a fejében? [...] – Ha én alkotom meg ezeket a gépeket, talán pontosabbak és kevésbé pusztítóak lesznek. Ha viszont valami kontárra bízzák őket, abból soha nem látott katasztrófa sült ki! – Nyílt, fájdalmas tekintettel nézett rám. (AJ: 193–194.)

Noha elméleti síkon, kortörés és világ-megközelítés szerint a steampunkot számos további „szub-szubzsánerre” bontják,⁶ ezek mondhatni kivétel nélkül valamilyen kombinációban vannak jelen az egyes művekben. Érvényes ez az itt elemzett két regényre is, hisz az innovációk révén a szűken vett gőz-technológia (steampunk) rendre kiegészül a gázolaj felhasználásával (dieselpunk). Amíg Baxternél az antijég biztosította kvázi elektromos- és atomenergia a teslapunkot, az edisonade-ot és az atompunkot is behozza, az első kettő Pierre Villiers mechanikus emberei és Sir Charles Bainbridge elektromos sétapálcája⁷ révén a *Mechanikus Londonban* is jelen van. Míg az előbbi „al-alműfajok” a kortörés szerint határolhatók el a steampunkon belül, a világ-megközelítés mentén leválasztható, egymással is rokon gaslight romance és mannerspunk éppúgy mindkét regénynél jelen van. Mann-nál a szó szoros értelmében is kialakul egy románc, Baxternél ez azonban egy üldözött álom csupán, s amíg a *Mechanikus Londonban* az elitista bálók a maguk tipikus formájában vannak jelen, addig az *Antijégben* a földhajó *Prince Albert* halljában és tetőterén találkozunk hasonló partival. Ennek hangulata tölti be

azonban a világhiállításnak⁸ helyet adó Kristálypalotát, a könnyűvasutat, sőt, még Traveller *Phaeton* nevű űrhajóját is, ahol burzsoá hőseink egyáltalán nem zavartatják magukat megváltozott közegük miatt. A steampunk karakterek tipikusnak mondható, bohém működési mintázata ez.

Cory Gross fajta-meghatározása⁹ szerint – amely Celeste Olalquiaga giccsméletén¹⁰ alapul – sem George Mann, sem Stephen Baxter regénye nem mondható egyértelműen *nosztalgikus* vagy *melankolikus steampunk* műnek. Igaz, a *Mechanikus London* főhőse, Newbury és Viktória királynő felfogása révén kölcsönözhető egyfajta megváltó-jelleg a fejlődést szavatoló technológiának, az emberre és anyagi biztonságára egyaránt veszélyt jelentő gépek – itt főként a mechanikus emberekre kell gondolni; a világ egyelőre nem fejlesztett ki náluknál veszélyesebb technológiát – azonban ezt kicsit árnyalják. Mindennek ellenére itt mégis inkább *nosztalgikus* műről van szó, míg az *Antijég* sokkal inkább *melankolikusnak* számít: Baxter művében a technológia, militarista felhasználása révén egyértelműen fenyegető erővé válik. Hiába sorakoztat fel Sir Josiah – akit egyébként a kor Leonardójának is neveznek (AJ: 38.) – számos, csodálatos találmányt, az antijég-bombák eloszlatják ezek üdvöztető jellegét. A regény jellegzetességei révén, mint amilyen a felfedezés izgalma, a világmegismerés szándéka, az ismeretlen rejtette csodák; a mű felét kitevő űrkaland – *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül*¹¹ analógia –, s még a nyelvezet is, Baxtert Vernével rokonítja.¹² Mivel azonban a tudományos románc atyjával ellentétben, aki még hitt a tudomány megváltó erejében s a tiszta szerelemben – melyek tipikus *nosztalgikus* vagy *proto-steampunk* jegyek –, Baxternél e kettő bukásával szembesülünk, az „új Vernét” bátran anti-Vernének is nevezhetnénk.

Gyuris Norbert történeti stratégiákon alapuló kategorizálása szerint mind a *Mechanikus London*, mind pedig az *Antijég historikus*, más néven *történeti steampunk* műnek számítanak.¹³ Noha Stephen Baxter regénye a Mannénál sokkal markánsabban és mélyrehatóbban dolgozza át a viktoriánus kort, az allohistorizmus, mint a cyberpunk melletti másik steampunk eredő minden kitételének eleget téve, kisebb történelmi módosításokat a *Mechanikus Londonban* is találni. Utóbbi mű, az enyhe, de ténylegesen ki nem használt okkult és természetfeletti vonatkozások betüremkedése ellenére sem válik *fantasy steampunk* regénnyé.

Klapcsik Sándor kategóriáit alapul véve mindkét elemzett regény a *szimulákrum-modell* példája, hiszen a mi univerzumunk és a regények világa közt nincs átjárás, s alternatív történelmi opusok lévén az új, módosult világ felülírja a kiindulást: a miénket.¹⁴ Leszámítva, ha Hugh Everett III.

8 Az „Ideát” rendezett világhiállításokhoz számos érdekességgel szolgál a következő munka: STACHÓ Krisztina, *Világhiállítások a 19. században* = https://prezi.com/w_2nZzedjr-lda/vilagkiallitasok-a-19-szazadban/

9 Cory GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60–63. = <http://www.combustionbooks.org/downloads/SPM1-web.pdf>

10 Celeste OLALQUIAGA, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998., főként 28–29.; 68–74.; 293.

11 Jules VERNE, *Utazás a Holdba – Utazás a Hold körül. Két regény*, ford. KILÉNYI Mária, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/00521.pdf>

12 „Végre! A vernei tudományos románc feltámadt!» – Michael Moorcock” – BAXTER, I. m., hátlap.

13 A kategóriákról lásd: GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things* = H. NAGY Péter (szerk.), *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1., Liliom Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 218–219.

14 Lásd: KLAPCSIK Sándor, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje*, Kalligram, 2003/szeptember = <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-szeptember-Popularis-regiszter/Parhuzamos-vilagok-az-interpenetracio-a-szimulakrum-es-a-szimbiózis-modellje>

15 Hugh EVERETT III., *The Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics – The Theory of the Universal Wave Function* = <http://www.pbs.org/wgbh/nova/many-worlds/pdf/dissertation.pdf>

16 Vö. Gavriel D. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről*, ford. SZÉLPÁL Lívia, AETAS, 2007/1., 151.

17 Vö. H. NAGY Péter, *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*, Opus, 2009/2., 27.

sokvilág-elméletét¹⁵ tekintjük alapnak, ez esetben ugyanis szükségünk volna egy negyedik, *alternatív-modellre*, hiszen a párhuzamos világok egymás mellett, egyszerre és egyenrangúan léteznek; egyik sem elsődleges a többihez képest. A miénk sem.

A zsáner- és műfajközi kapcsolatokra nézvést az elemzett művek közt meghatározó különbségek fedezhetők föl. A *Mechanikus London* éppen annyira mondható detektív-, mint steampunk regénynek, hiszen az egész cselekmény két, párhuzamosan futó, majd egymásba fonódó nyomozás története. A történelmi töréspontok hiánya miatt azt is megkockáztatnánk, hogy detektívregénynek még sikerebb is, hisz a nyomozásnak végére érünk. Elvarratlannak vagy kiaknázatlannak tűnik azonban a pestis és az okkult-ezoterikus vonal. Előbbi, főként a vámpír és élőhalott minták révén a horror tónusaival látja el a regény egyes szakaszait, igen meggyőzően, de a korábbi és későbbi szövegtónus fényében egyszerre oda nem illően is, nem beszélve arról, hogy a homályba bújít, fenyegető kóborlókkal a szerző egyetlen akciójelenetet leszámítva alig kezd valamit. Ugyanez a helyzet Newbury okkult kötődéseivel is: Mann felvillantja, de nem használja ki őket. Ha a folytatásokban, illetve a kapcsolódó novelláiban pótolja is ezt a hiányt, egy önállóan működtetni kívánt kötet esetében mindez kétségkívül nem szerencsés. Az *Antijég* viszont bátran mondható tudománynpszerűsítő regénynek is, hiszen számos fizikai és technikai magyarázatot és fejtegetést tartalmaz, amivel meggyőzően és hitelesen támasztja alá a steampunk innovációk működőképességét. Ezen felül komoly hangsúlyt fektet a történelmi hitelességre: az egyes korok neves alakjai és eseményei korrekt körültekintéssel ábrázoltak, s a töréspontokig hűek a történettudomány eredményeihez; Baxter rendkívül ügyesen szlalomozva teszi történelmi regényét alternatív történelmivé, úgy, hogy a későbbiekben is kulcsfigurákként hagyja meg múltunk neves szereplőit. Az *Antijég* mind ezen túlmenően családregényként is működtethető, főként a prologus és az epilógus alkotó levelek révén. Az első Hedley írja, bocsánatkérésül atyjának, a másodikat az öccse, Ned, ugyane célból, de már a saját fiának. Az első 1855-ben, Szevasztopol eleste után, a másik 1910-ben, Sussexben íródik. A Vicars család tagjainak egymáshoz fűződő viszonyáról csak ezek a részek tudósítanak, s bár a Ned által narrált fejezetekből kiderült, hogy bátyja végül hazatért, és feleségül is vette azt az ifjú hölgyet, akinek foltot ejtett a becsületén (AJ: 27.), hogy Ned és fia találkoznak-e még, vagy elsodorja őket az antijégtől fűtött, robbanni készülő Európa, az már túlmutat a regény keretein.

Világépítés, allohistorizmus, steampunk-innovációk és korrajz

A kontrafaktuális zsáner műveinek egyik markáns mozzanata a történelmi divergáló¹⁶ vagy neuralgikus¹⁷ pont kijelölése; azé a ponté,

melytől kiindulva az egyes regények történelme másként alakult, mint a mi világunké. A steampunk regények töréspontjai az esetek többségében értelemszerűen a viktoriánus kor valamely szakaszán keresendők. A zsáner neves kutatója, Gavriel D. Rosenfeld a három legjellegzetesebb amerikai divergáló pontként a második világháborút, az amerikai polgárháborút és az amerikai függetlenségi háborút mutatta be; a legtöbb amerikai kontrafaktum-szerző ezeket választotta.¹⁸ Könnyen elképzelhető viszont, hogy még a dobogósok közt is változás állna be, ha a steampunk regényeket is felvennék a listára, hiszen az egyébként hatalmas bázissal bíró gőzvandál irodalom minden alkotása allohistorikus mű is. Ugyanez volna érvényes a britekre, bár az ő dobogósaik közt feltételezhetően már eleve, steampunk opusok nélkül is ott szerepel a viktoriánus kor... azokkal együtt pedig lehet, rögtön az első helyen. Itt hivatkozott tanulmányában Rosenfeld *utópiákra* és *disztópiákra* osztja a kontrafaktuális műveket. Baxter regénye, tragikus kifutása révén a *disztópiák* közé lesz sorolandó, és noha sokkal enyhébb minőségben, s nem is a technológia, hanem elsősorban a bevont kór révén, de ide sorolnánk Mann művét is.

A *Mechanikus Londomál* két, egymástól független divergáló pont fedezhető fel. Az egyik a pestis újbóli behurcolása Indiából Londonba a gyarmati katonák által, az 1900-as évek legelején, a másik pedig a mi világunkban ismeretlen innovációkat hozó, steampunk technológiai áttörések megléte, melyek révén nemcsak a mechanikus emberek jönnek létre, de például az idős Viktória királynőt életben tartó szerkezetek is – a monarcha Mann-nál még 1901 novemberében is életben van (vö. ML: 87-88.; 265-266.), noha nálunk már 1901. január 22-én elhunyt.¹⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy amíg a pestis behurcolása logikailag tökéletesen védhető, az áttöréseket George Mann története semmivel nem indokolja – egyszerűen csak megjelennek –, ami pedig egy steampunk és allohistorikus mű esetében alapkövetelmény lenne.

Stephen Baxter dominó-effektust előidéző divergáló pontja 1720-ra tehető, amikor is egy nagy tömegű antijég-meteor csapódik a Holdba, s amíg egy leszakadó darabja Kis Hold néven kering tovább a Föld körül, egy másik az Antarktisz jegébe csapódik – ezt fedezi majd fel az „ideát” is sarkkutatóként tevékenykedő James Clark Ross²⁰. Az elképesztő energiatartalommal bíró antijég fagyban szállítható és kezelhető, magasabb hőmérsékleten viszont bármivel érintkezve óriási detonációt okoz (vö. AJ: 46–51.). Az 1853–56-os alternatív krími háborút²¹ a britek egy antijég-bombával rendezik el: tulajdonképpen atomcsapást mérnek Szevasztopol erődjére. Innentől kezdve antijég-monopóliummal bírnak, ami technológiai alapon jóval a többi, feltörekvő hatalom elé állítja őket. A módosuló történelmi eseményeket az antijég léte generálja – igaz, az egyik érdekpoltikai fejlemény aztán sorra hozza már magával az újabbakat –, mint ahogy a Baxter-regény steampunk-technológiáját is. Az antijég léte viszont nem tolja el a művet a *fantasy steampunk* irányába, a szerző ugyanis egy ok-okozatilag védhető fizikai tulajdonságokkal

18 Vö. ROSENFELD, I. m., 147–160.

19 Uralkodásáról lásd: FÁBIÁN Teréz (szerk.), *Európa uralkodói*, Maecenas Kiadó, Budapest, 1999, 239–240.

20 A felfedezőről lásd: BÁRÁNY Lászlóné (főszerk.), *Magyar nagylexikon XV. (Pon–Sek)*, Budapest, 2002, 614.

21 A háborúról lásd: HARMAT Árpád Péter, *A Krími háború története*, Történelem cikkek = <http://tortenelem.cikkek.hu/node/321>; SÁSDI Tamás, *A krími háború*, Korok = <http://korok.webnode.hu/products/a-krimi-haboru1/>

22 Az ide vágó fizikai tényanyagot lásd: *A mozgás örök ellensége: a sűrítés* = <http://vilaglex.hu/Fizika/Html/Surlodas.htm>

23 W. Hamilton GREEN, *Mars 1910*, Valhalla Páholy, Budapest, 1997.

24 Érdekes egybeesés, hogy a Green álnéven alkotó Galántai Zoltán ugyancsak a Holdon és ugyancsak szervesen anyagból teremt élőlényeket.

bíró anyagot hozott létre, mely az antianyaggal mutat rokonságot. A kor nagy tudósai, mint Joule, Thompson, Maxwell és Faraday mind az antijégen kísérleteznek:

[A] kísérletek azt mutatják, hogy az antijég belsejében elképesztően erős mágneses áramlatok folynak. Ezek az áram[lat]ok körülfogják az anyagot, elválasztva azt a normál anyagtól. De amikor a hőmérséklet megemelkedik, a mágneses mező megszűnik, az eredmény pedig pukkanás. [...] Az antijégben a jelek szerint erős elektromos áram kering folyamatosan, [...] mint egy bezárt folyó; nincs eleje, nincs vége, nincs forrása. [...] – Faraday láthatatlan utakat fedezett fel az antijégben. Ezek az utakon semmi nem akadályozza az elektromos áramot [...]. Faraday ezt „magnövekedett vezetőképességnek” nevezte. (A): 50–51.)

És mint hőseink is kommentálják, ha az antijég tulajdonságait megfejtenék, lehetséges volna létrehozni olyan vezetőket, amelyek bármilyen veszteség nélkül továbbíthatnák az elektromos áramot; így szinte végtelen mennyiségű energia válna elérhetővé.²² Ez azonban a regényvilág jövőjének zenéje. Annak fényében viszont, hogy az antijég révén Baxter britjei tulajdonképpen elektromos energiát (is) használnak, már csak részben számítanak gőzvándál hatalomnak, hiszen mind steam-, mind diesel-, mind atompunk masinériák az antijég biztosította elektromos energiának köszönhetően lesznek képesek akkora teljesítményre, amilyenre. A könnyűvasút, a földhajtó Prince Albert – ami a *Leviatán*-trilógia szárazföldi, de hajó-alapú lépegetőivel is párhuzamot mutat –, a Phaeton űrhajtó – mely hazai vonalon W. Hamilton Green *Mars 1910*-ének²³ rakétájával rokonítható –, sőt, még a kötet első fejezetében taglalt világkiállításnak helyet adó kristálypalota légkondicionáló-rendszere is csak ennek köszönhetően működik. Az a tulajdonsága pedig, hogy a holdi főbeánok esetében képes életre hívni a követ (!), akár valamiféle elementálokat (vö. A): 172–176.)²⁴, az antijégben rejlő végtelen lehetőségek bizonyítéka.

Baxter rendkívüli odafigyeléssel és részletességgel taglalja a Brit Birodalom kimagasló technikai eredményeit; az olvasónak időnként az az érzése támad, hogy a cselekmény bizonyos szakaszai pusztán apropóul szolgálnak ehhez. S mivel narrátorunk nem épp technikai beállítottságú figura, a műélvező vele együtt mélyülhet el az egyes szerkezetek működésének mikéntjében. A Prince Albert földhajtóról például a következőket olvashatjuk:

A kazán szívében egy termosztartály található, [melynek] dupla üvegfala között vákuum uralkodik, falait pedig kívül-belül ezüst borítja, hogy megakadályozza a hővezetés, a konvekció és a sugárzás jelenségeit. A tartályon belüli hőmérsékletet pedig a körülötte lévő hűtőtekerccsel sarki hidegre hűtik le. [...] [A]z antijég darabkái egy karmokból és dugattyúból álló zseniális rendszer egy másik tartályba tölti, ahol ellenőrzött körülmények között adják le hatalmas energiájukat, több száz gallonnyi vizet forralva fel minden percben. (A): 58.)

Baxter olyan nőszokra is odafigyel, mint a gyufa lángjának viselkedése az űrben – mozgatni kell, hogy kellő mennyiségű oxigént kapjon az égéshez (vö. A]: 95.) –, vagy, hogy mekkora ugrásra volna képes az ember a Holdon, annak gravitációs körülményei között – több, mint tíz láb (vö. A]: 168.) –, tudományosan is korrektté és tájékoztató jellegűvé téve alkotását.

A *Mechanikus London* technológiai leírásai közül a mechanikus emberek működését taglaló részek érdemelnek fokozott figyelmet; ezek jelentőségét az eredeti cím, a *The Affinity Bridge*, tehát a „kapcsolathíd” is jelöli.

[A]z automata egy sor előre meghatározott program alapján működik. Ezeket a programokat egy sor lyukkártyával fejezzük ki, amelyeket az eszköz belső mechanizmusa képes értelmezni, majd végrehajtani. [...] Amikor az automata mozog, a hasában lévő rotor előrehátra forog, ezáltal beindítja azt a mechanizmust, amely felhúzza a gépezetet és a mellkasban lévő rugó megfeszül[...] Gyakorlatilag minden egység önmagát húzza fel és így sosem merül le [...]. [A]z emberi agy idegszerkezetét utánozza. Úgy hoz döntéseket, hogy egy sor logikai kérdést tesz fel magának és értelmezi a válaszokat, ennek révén pedig kiválasztja a megfelelő cselekvési módot. [...] Az automata agya olyan volt, mint valamiféle hihetetlen óra belső szerkezete, csak nagyságrendekkel nagyobb és bonyolultabb. Mindketten közel hajoltak és figyelték, hogyan ketyegnek a fogaskerekek és karok, hogyan váltanak egyik állásból a másikba aprócska kapcsolók, ahogy az automata a környezetét szemlélte. Olyan volt, mintha az emberi gondolkodást látták volna működés közben, mintha valamiféle bizarr ablak nyílt volna az emberi lélekre. (ML: 78–80.)

Az, hogy ezt a „hihetetlen órát” végül szerves anyaggal helyettesítik, s élő és élettelen egymás kiegészítőjévé válnak az ezt lehetővé tevő kapcsolathíd révén, büntény volta miatt a nyomozás szempontjából bár kulcsfontosságú, a gőzvandal innováció szempontjából azonban mellékes, hiszen annak működése szerves hozzájárulás nélkül is lehetséges. Az, hogy a túlélésért küzdő Viktória királynő fantáziáját megmozgatja a kapcsolathíd, már a folytatások témája. A mechanikus emberek „lyukkártyás” működési elve kétségtelenül megidézti azonban a klasszikus sci-fi egynéhány darabját, köztük Philip K. Dick *Az elektromos Lincoln*²⁵ című művét, ahol is a „rekonstruált” elnök működésének ugyane technológia az alapja. Villiers találmánya kapcsán a mesterséges intelligencia is felmerül. Noha ezzel mi most nem foglalkozunk, a témához érdekfeszítő adalékokat szolgáltat Zolczer Péter *Mikor lehet saját Davidünk?*²⁶ című munkája.

Mann művében elhanyagolható az alternatív univerzum alternatív történelme. A „túlélő” királynőtől, az újra behurcolt „fekete haláltól”, illetve néhány, „ideát” is lezajlott brit csatára tett utalástól eltekintve a téma súlytalan a kötet számára. Itt a doyle-i nyomozás kerül a fókuszba, ahol elegáns hőseink lezuhant léghajóroncsokat, mechanikus embergyárat, gázlámpás estélyeket és pestis dúlta gettókat érintve keresik a kapcsolatot a meghibásodó automaták és a maga után kék port és hullákat hagyó „világító rendőr” között.

25 Philip K. DICK, *Az elektronikus Lincoln*, ford. PÉK Zoltán, Agave Könyvek, Budapest, 2010. – Különösen súlyos szakasz a szerkezet „ébredéséé”, a 83–85. oldalakon.

26 ZOLCZER Péter, *Mikor lehet saját Davidünk?*, Opus, 2013/6., 69–75.

27 A háború kapcsán lásd: *TARJÁN M. Tamás, 1870. július 19. Kirobban a francia-porosz háború* = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1870_julius_19_kirobban_a_francia_porosz_haboru/

28 A fordítás 27. oldalán sajnos június 18. szerepel mint kezdődátum, ez azonban elírás; az eredeti mű a tényleges kezdődátummal, július 18-cal kezd.

Baxternél a múlt módosulása annál jelentősebb. Ennek kidolgozását persze a tágabb regényidő is elősegíti, mely az 1855. július 7-től 1910. november 4-ig terjedő időszakot öleli fel. Előlegeznénk, hogy az „ideát” is ismeretes nagy politikai események és a történelem kulcsfiguráinak java megegyezik, csak a körülmények és a pozíciók módosulnak. Szevasztopol erődjének ostroma pontos; Baxter mindössze egyik két oldalban, olvasmányos nyelvezettel megírt hadi eseménysort állít eléünk, ahol az olyan serevezérek személyisége, mint Raglan báróé vagy Simpson tábornoké (vö. AJ: 11–12.; 15.; 18.), néhány gyémánt tömörségű félmondat révén élően emberközelivé és történelemhűvé válik. Az ostrom egyes stációi éppúgy megfelelnek a mi világuk síkján történeteknek, ahogy a végkimenetel is, „mindössze” annak körülményeit rajzolja át az antijég-csapás. A regény cselekménye a porosz-francia háború²⁷ idejében játszódik, mely Baxternél is a nálunk ismert forgatókönyv szerint halad.²⁸ leszámítva, hogy közben a franc-tireur-ök egy gerillaakció révén „elkötik” a Titanicot idéző Prince Albert luxusföldhajót, melyet „hadi-földhajóvá” alakítva kívánnak bevetni a német csapatok ellen. Hőseink a merénylet alatt épp a Prince Albert leszállópályáján vesztglő Phaeton repülőt szemlélik, amit éppúgy elköt egy nacionalista gall, s pusztán az apadó félben lévő brit antijég-készlet továbbcsökkentése végett az űr felé irányít. A Phaeton-béli úrkaland során a Holdra is eljutunk, ahol a főbeánok-táncának „megtekintésén” túl Ned sikerrel tankolja fel a hajó üzemanyagtartályát is... jéggel! Baxter kivédi a dolog lehetetlenségét: ahogy az antijég képes volt életre hívni a sziklát, úgy e folyamat melléktermékeként miért ne alakulhatott volna ki jég is Földünk kísézőjének felszínén? Hazatérve a háború közepébe csöppennek, ahol a kor neves francia tábornokai és népvezérei, mint Bazaine, MacMahon és Gambetta sorra veszítik el az ismert csatákat, főként Helmuth von Moltke-nek köszönhetően. A háborúban részt vevő felek reményei szerint a status quo-párti Britannia – melynek trónján a férje korai halála miatt megtört és lemondott (!) Viktória királynő helyett már ifjúkorától a bohém VII. Eduárd ül, fővárosa pedig London helyett az ipari központ Manchester – távol marad a viszálytól, Gladstone miniszterelnök azonban logikailag és politikailag részben, erkölcsileg viszont abszolút védhetetlen „megelőző csapásra” szánja el magát. Az így bekövetkező orléans-i katasztrófa nyomán Anglia megőrzi antijég-monopóliumát – fény derül ugyanis a Kis Hold alkotóanyagára –, s puskaporos békébe utasítja a kontinenst, ami bár robbanásra készen, de még az epilógust alkotó levél megírásának idején is fennáll. Britannia katonai támaszpontokat telepít Európa stratégiai pontjaira – szinte a nacionalista Gascoigne fiainak elképzeléseit követve –; az 1871-es Tours-i Konferenciát követően, ahol a poroszok és franciák brit felügyelettel békét kötöttek, Gambetta politikai vezetésével, manchesteri mintára megalakul a parlamentáris III. Francia Birodalom – „ideát” Harmadik Köztársaság –, feltételezhetően Bourbon restaurációval, elvégre a britek eleve őket támogatták, a német hercegségek azonban nem egyesülnek. Bismarck hatalmon marad, és az első világháború „itteni” kirobbantásáért felelős II. Vilmos nem szorítja őt háttérbe,

hanem fordítva: Bismarck bábja lesz. A feltételezések szerint viszont a germánok is szert tesznek antijég-bombákra, ami egy esetleges alternatív hidegháború lehetőségét vetíti előre, melyet a hatalomtól önkényessé vált Britannia működése is előmozdíthat: a századfordulón VII. Eduárd az ezeréves Brit Birodalom víziójáról szónokol – mondanunk sem kell, ez náci áthallás –; az országot nagyiparosok irányítják, az adóterheket mégis a szegények viselik. A hatalom olyan, ideát kimagasló politikusok működésére is árnyakat vet, mint Balfour vagy Churchill; Disraeli és David Lloyd George reformkísérletei zátonyra futnak (Az eddigieket lásd: AJ: 226–231.). És 1910-et írunk. A pacifista Ned Vicars a háború szelét érezve ír fiának. Lehet, nem téved. Stephen Baxter azonban ennek továbbgondolását már az olvasóra bízza... a mindenemű emberi nagyság kicsiségét azonban – éppúgy, ahogy Traveller mester – egy pillanatra sem engedni elfelejteni:

Tudtam, a Földet látom, a fénypont pedig a Kis Hold volt, ami újabb kilencven perces körét róttá az égen. / Traveller kezét éreztem a vállamon. / – Még a Brit Birodalom is csak egy elenyésző folt ilyen távolságból, nem igaz, Ned? [...] [I]steni nézőpontunkból a nagy emberek tetteit olyanok láthatjuk, amilyenek valójában: a semminél is kevesebbek. (AJ: 89.; 131.)

A humanizmus és a pacifizmus adja hőseink gondolkodásának alapját. Sir Josiah a negatív töltettel terhelt anarchizmust annak tényleges ideológiai háttérével mutatja be, Bakunyindra²⁹ hivatkozva, aki a szabad spontaneitás híveként hosszú távon újabb tekintélyuralmi rendszer kialakulásának lehetőségét látta Marx ideológiájában. Traveller hite szerint az embert a politikai hatalom rontja meg, ami az *Antijég* végére, épp a Brit Birodalom metamorfózisa révén válik igazolttá. A nagyvállalatok jelentette veszély mindkét elemzett regényben jelen van, s amíg Baxter csak említi a szegények helyzetét, Mann betekintést enged a gyári munkások rabszolgasorsába; a mechanikus emberek széles felhasználási lehetőségei a luddita mozgalom félelmeinek igazolását hordozzák magukon; a Baxter háborúit belengő, tomboló nacionalista léghőves veszélyeit a kiontott vér pecsételi meg; s Miss Hobbes, Viktória királynő vagy épp Françoise Michelet ténykedésében kétségkívül ott lüktet egyfajta szüfraszett jelleg: a férfiak korabeli butuska szalonhölgy-nőfelfogásának fényében hármójuk jelleme egyszerre vált ki döbbenetet és bámulatot, ami a női emancipáció felpörgetését fokozottan indokoltá teszi. A steampunk humánus és egyenjogúsító anarchiája örömmel dönt le minden, kizárólag hagyományon alapuló, oktalan és logikailag védhetetlen akadályt.³⁰

Narráció és poétika

A *Mechanikus London* végig egyes szám harmadik személyű, heterodiegetikus, korlátozott tudású narrációt használ, igaz, az aktuálisan futtatott szakasz központi karakterének gondolatait ismerjük. A regény

29 Munkássága kapcsán lásd: KUN Miklós, *Útban az anarchizmus felé. Mihail Bakunyin politikai pályaképe és eszmei fejlődése az 1860-as évek közepén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

30 A steampunk diszkrimináció-ellenességéről lásd: Jaymee GOH, *On Race and Steampunk*, Steampunk Magazine, 7. sz., 16–31. = <http://www.steampunkmagazine.com/pdfs/spm7-web.pdf>

31 Ilyenek a nyugtalanul egymáshoz dőlő épületek és a lélegzetét viszatartó helyszín mint a vész előjelezői (vö. ML: 6.), a rendetlenség mint megszelídítendő vadállat (ML: 19.), a roskadásiig pakolt polcokról lefolyni készülő kötetek (ML: 30.), a léghajóvázat pókhaló módjára befonó állványzatok (ML: 65.), az agy mint óramű (ML: 80.), a Buckingham-palota birodalmi titkokat lefedő vörös-arany függönyei (ML: 84.), a köd várost befonó indái mint repkény a téglafalon (ML: 116.), a szerelmek fonalként egymásba öltött karja (ML: 136.), a csend és a köd mint takaró vagy paplan (ML: 151.; 167.), a tűz mint folyékony fény (ML: 166.), esetleg a sérült ellenség útszéli, döglött állatként való megszemlélése (ML: 243.).

32 William GIBSON – Bruce STERLING, *A gépezet*, Galaktika Fantasztikus Könyvek – Nagual Publishing, Budapest, 2005.

33 Vö. H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig* = KESERŰ József – Uő. (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem, Komárom, 2011, 42.

34 Ezt erősíti a kötet egyik kritikusanak beszámolója is: <http://forgoszel.jugem.jp/?eid=350>

35 Ezt erősíti a Magyar Narancs kritikája is. Lásd: HORNER, *George Mann: Mechanikus London* = <http://magyarnarancs.hu/konyv/george-mann-mechanikus-london-82692>

fejezeteinek legjava a két főhős, Veronica Hobbes és Sir Maurice Newbury szempontjából bontakozik ki, s egy rövid szakaszon ehhez csatlakozik még egy-két rész Sir Charles Bainbridge-től. Ezek a fejezetek mindig belső fokalizációt használnak, s a világ a központi szereplő felől értelmeződik, tehát polifonikus regényről van szó. Ezt példázza, hogy amíg Newbury a fejezet főhőse, addig elragadtatással szemléljük a technika vívmányait, amikor azonban Hobbes kissasszony fókuszához kerülünk közel, már kritikusan látjuk a veszélyeket is rejtő fejlődést.

Az *Antijeget* ezzel szemben mind a levelekben, mind a regény fejezeteinek során végig egyes szám első személyű, homodiegetikus, és természetesen korlátozott tudású narráció jellemzi. Amíg az első levél az idősebb fivér, Hedley, a regény fejezetei és a záró küldemény az ifjabb Vicars, Ned tollából íródtak. Innen nézve, még ha nagyon eltolódott arányokkal is, de Baxter regénye is polifonikusnak mondható, noha a két nézőpont nem csap össze, inkább erősítik egymást. A fokalizáció az *Antijeget* esetében is végig belső marad.

A két regény poétikai összetettség és metaforikus mélység tekintetében igen eltérő nyelvi dimenzióban mozog.

A *Mechanikus London* több helyütt archaizál és körülményesen fogalmaz, mellyel a 19–20. század fordulójának angolságát igyekszik megragadni. Képei, hasonlatai, megszemélyesítései jórészt hangulatteremtő (dramaturgiai) díszletek.³¹ A *gépezet*³² című kultikus steampunk opus nyelvi anyagán H. Nagy Péter által felfejtett gőz-alapú metaforikus kapcsolások és a nyelvezetet meghatározó, technológiai alapú mediális rétegzettség³³ itt szinte egyáltalán nincsenek jelen. Legfeljebb az „ideát” is hosszú életűnek számító Viktória királynő életben tartásáért felelős szerkezetek hús-vér szervekként való bemutatása, kvázi megszemélyesítése említhető itt:

Hallotta Dr. Fabien gépeinek hangját, ahogy ziháltak és sóhajtoztak, ahogy beszívták a levegőt, a tömlőik kattoztak, ahogy fel és le jártak a sötétben. (ML: 87.)

A viszonylag sok elíráson és tördelési hibán túl sajnos a fordítás minősége is hagy kívánnivalókat maga után, gondolunk itt elsősorban a szóismétlésekre, vagy a karakterek nevének „angolosan gyakori” használatára.³⁴ Zavarbaejtően bajos a cím magyarítása is, amire a Magyar Narancsban megjelent kritika is rávilágít: „*Ráadásul az eredeti cím (The Affinity Bridge – »kapcsolathíd«) által jelzett központi elemmel – a szerves és szervetlen anyag közti kontinuum megteremtése és befolyásolása – szöges ellentétben áll, s csak felszínén ragadja meg a képzeletbeli viktoriánus környezetben játszódó történéseket.*”³⁵ Az alábbi citátumban elejtett fordítói leleményekhez hasonlók...

Szabad az estéje? / – Igen, természetesen. / – Ebben az esetben volna kedve elkísérni egy estélyre? (ML: 143.)

...gyakoribb használata vélhetően éppen annyira emelte volna a nyelvi átültetés színvonalát, mint az eredeti gőzvandál szövegét a hiányolt gőz-alapú metaforák, igaz, az a vissza-visszatérő tendencia, mely szerint a soron következő fejezet, még ha néhány mondatban is, de rendre újramondta az azt megelőző tartalmát, éppúgy hanyagolható lett volna.

Mannéval szemben Baxter regénye sokkal rétegzettebb poétikával bír, amit a nyelvi megoldásokon túl a széles skálán mozgó humor, az önreflexiókkal való telítettség, a mély filozófiai- és létkérdések egyszerre jellemeznek. A kor barokkosan kifinomult fogalmazásmódja – ennek magyar nyelvű átültetéséért kétségkívül a sikeresebb fordítás is felelős – végig áthatja a narratívát, a képekben gazdag, helyenként már-már lírizált prózának tetsző nyelvezet pedig a leíró részekben is teret nyer, hála a homodiegetikus narrációnak. Majdnem, mint Lautréamontnál, úgy kerül itt egymás mellé a virágzó rét, a tájat aranyló glóriába fogó lemenő napkorong, s a rozsdás hatcsövű gép-ágyúk a lövedékdarabokkal (AJ: 11.), de hasonló látványt nyújtanak a steampunk óriásmasinériák közt szlalomozó, virágcsokorra emlékeztető piperkőcök is (AJ: 65.). A cinikus humor gyilkos hasonlatokkal vegyülve építi fel a történetet:

A legenda szerint egy eltévedt ruszki golyó – amelyek rendszeresen cikáztak körülöttünk, mint apró, halálos madarak – egyszer átfúrta a kalapot. [Traveller] úr meg csak nyugodtan levette, megvizsgálta a lyukat, és megfogadta, hogy Angliába visszatérve kiszámlázza a cárnak a javítás költségeit (AJ: 15.)

A cselekmény dramaturgiáját itt a szereplő-narrátorok biztosítják. Például Hedley Vicars is úgy emlékezik, hogy a mindent elsöprő csapást megelőzően mindkét (alternatív) krími haderő ágyúzása elhallgatott. Vélhetően az elbeszélő időben későbbi tapasztalatai a korábban zajlott eseményeket is többlettartalommal, feszesebb képtársításokkal erősítik.

[Traveller n]agy fémhordót tartott maga elé, ami fagyosan csillogott, mintha a halál hidege áradna belőle. [...] Aztán mintha maga a nap zuhant volna a Földre. [...] Olyan fény volt ez, amely berágta magát az ember bőrébe [...]. Egy bajtársam jajveszékelve feküdt mellettem. Szemei zavaros tócsák voltak, mintha sült pisztráng szemébe néznék. (AJ: 19–20.)

A képek sok esetben a cselekményt is előrevetítik – ilyen például a csata színhelyének a Hold felszínével való rokonítása (AJ: 23.) –, olyan is megtörténik azonban, hogy a narrátor azt kommentálja: nem szeretné szavakba önteni a valóságot (AJ: 22.). Az antijég-csapás után látott halott kislány, akinek épp a piros sála kerül fókuszba, a *Schindler listájával* (Schindler's List)³⁶ látszik kapcsolatot teremteni, a falba égett emberárnyék pedig kétségkívül a hirosimai atomtámadás analógiája (AJ: 24.). Amikor azonban a 46. oldalon a kövek úgy ágya-

36 *Schindler listája* (Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

37 *Jurassic Park*
(Rendező: Steven Spielberg, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

38 Ne feledjük, a *Leviatánban* Scott Westerfeld sorra ezzel a megoldással mutatja be a két szembenálló fél, a steampunk-hatalom barkácsok és a bio-punk darwinisták technológia-idológiáját is, szemléltetve, hogy az ellentétek sok esetben csakis ellentétpárjuk révén képesek meghatározni magukat.

zódnak a jégfelszín alá, mint szúnyog a borostyába, még a populáris filmklasszikus *Jurassic Park*³⁷ is felrémlik.

Baxter a jellemrajzok megragadásánál is remek nyelvi-képi megoldásokat használ, szemben Mann szereplőivel, akik nem csak, hogy statikusak, de sablonosak is, s amikor feltűnnek, a szerző a viktoriánus kor külsőségeivel meglegedve, elsősorban a viseletükkel ragadja meg fekete-fehér alakjukat (Vö. ML: 18; 38; 61; 145.). A kor tipikus, unatkozó, hasztalan-hivatalnokának beillő Ned Vicars megjelenése azonban ekképp történik:

Még alig jöttem ki az egyetemről, de máris untam a munkámat [...]. Ahogy üres tekintettel bámultam a papírjaimat, képzeletben rádzsák drágaköves palotáiban sétáltam, és harcoltam Kanada vad indiánjaival; fegyverem egy iratkapocs, pajzsom egy mappa, hajóm pedig a teáscsészém, amellyel Cook farvizét követve eljutottam a Csendes-óceánra, ahol polinéz szüzek fogadtak kegyeikbe. (AJ: 27–28.)

Az *Antijégbn* számos példával lehetne demonstrálni a Gibson – Sterling mű gőz alapú metaforáinak rokonait is. Ezek közül kimondottan érdekes az a kettő, mely egymás reciprokát adja, hiszen a szerves és a szervetlen, az élő és az élettelen kölcsönösen válik a másik értelmezőjévé.³⁸

Hangja olyan volt, mint egy hatalmas gőzgép dohogása, ami csak azt jelenthette, hogy a torkát és tüdejét éppúgy megviselték a kalandjai, akár az arcát. (AJ: 39.) – Vs. – Belsőszerszerű réz- és vascsövek tekergőztek a kémények, a mennyezet, és a fal teteje mentén. A gépház belsejében úgy éreztem magam, mintha lenyelt volna egy hatalmas atléta. (AJ: 67.)

Baxter zavarbaejtően elegáns megoldását nyújtja annak is, hogy miként lehet – nem csak a főhős-narrátor, de az olvasó szemében is – egyetlen kép révén lerombolni egy, a köteten át végig szerelmes rajongással emlegetett nőkaraktert. Nem tomboló nacionalizmusával, hanem ahogy nyál csillan tökéletes fogsorán (AJ: 219.). A pimasz újságíró Holden, ugyane hölgy irányába elejtett, obszcénen mechanikus steampunk-kétértelműsége ugyancsak Baxter remek írói képességét dicséri:

– Elképzelem, ahogy a hatalmas dugattyúk előre-hátra járnak, és az olajtól csillogó tengely izzadó végtagként forog alattuk... / A kisaszszony kissé felvonta a szemöldökét, és apró mosollyal faképnél hagyta. (AJ: 66.)

Mindkét regény újra és újra előhúzza a tipikus hangulatfestő képeket, a gőzvándál irodalom állandó kellékeit: a gőzt, a barna bőrt, a réz csillogását, a léghajókat, az olajat, a fogaskerekeket, a robogó-dohogó motorkezdeményeket, a giccses közeget, a bő bál ruhákat a parfümillattól terhes báltermekben s a gázlámpákat az utcán, mégis, amíg Mann jórészt ezekkel festi meg a steampunk hangulatot, két-

ségkívül látszatcentrikusan és irodalmi értékét tekintve felületesen, Baxter végig tudatos gőzképeket használ a gőzgépek közt, nyelvében is gőzvándallá téve művét, mely méltó párja keltezési kortársának, *A gépezetnek* is.

Utóhang

Stephen Baxter *Antijég*³⁹ és George Mann *Mechanikus London*⁴⁰ című opusai az angolszász steampunk irodalom jelentős alkotásai, még ha a két mű – az eddig tárgyaltak alapján – nem is bír azonos súllyal. Mann műfajközi térben játszódó alkotása elsősorban a viktoriánus kor angolságának elitizmusát tárgyalja híven, steampunk jellegzetességek – de nem újítások – sorával ruházva fel univerzumát.⁴¹ Baxter mindezeket túl nyelvében és ideológiájában is gőzvándál művet alkotott, melynek alternatív történelmi és technológiai építkezése kétségkívül párját ritkító. A *Mechanikus London* metonimikus szinten, cselekményében erős. Nyelvezete és karakterei ennek jórészt alárendeltjei, s bár kicsit talán túlságosan is szerteágazó, mégis markáns világépítéssel bír. Az *Antijég* árnyalt hősei hol viccesen bohémok, hol pedig melankolikus elvezettek – akárcsak mi – zavaros és bizonytalan érzéseket keltő, ám rendkívül megalapozott univerzumukban. Baxter művének a kor beszédstílusán alapuló, képekben gazdag, barokkos nyelvezetével talán csak sodró története veszi fel a versenyt – nem találunk kapaszkodókat; mondhatni, „súrlódás nélkül” ragad magával.

Mindkét mű jól bizonyítja, hogy a steampunk nem ismer határokat, sem pedig lehetlent. Az efféle badarságok helyett inkább teljes gőzzel robot tovább...

39 A kötet egyhangúan pozitív értékeléséről lásd még: DESRIX, <http://geekz.444.hu/2014/05/10/stephen-baxter-antijeg/>; SZABÓ Dominik, <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2014-03-30+10%3A00%3A00/stephen-baxter-antijeg/>; RUSZNYÁK Csaba, http://konyves.blog.hu/2014/03/25/szevasztopol_utan_a_vilagot_fenyveti_az_uj_atombomba/; PROFUNDIS LIBRUM, <http://profunduslibrum.blogspot.sk/p/kapcsolat.html>

40 A legjelentősebb idevágó írások: LŐRINCZY Judit, *George Mann szerint a steampunk – Mechanikus London* = <http://sfmag.hu/2012/10/29/george-mann-szerint-a-steampunk-mechanikus-london/>; JUHÁSZ Viktor, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, Sfmag = <http://sfmag.hu/2011/03/23/a-steampunkbol-lassan-kifogy-a-goz/>; ezen kívül érdekesek lehetnek még a következők: UZSEKA Norbert, <http://ekultura.hu/olvasnivalo/elet/cikk/2012-06-30+11%3A00%3A00/george-mann-mechanikus-london/>; TARA NIMA, <http://kemenyfedel.blogspot.sk/2012/05/george-mann-mechanikus-london.html>

41 Dolgozatunk elején említett, a *The Steampunk Bible*-ben leközölt nyilatkozatában Mann így ír az irányzatról: „[A] gépi technológiák iránti áhítat itt felér egyfajta fetisizmussal; a steampunk környezet lehetővé teszi, hogy az író megidézzé azokat az elképesztő szerkezeteket, amelyekről mindig is szerettük volna, ha léteznek az adott korban, ha lett volna valaki, aki elég furcsa vagy örült hozzá, hogy megalakítsa őket. Számomra az igazi steampunk játék a történelemmel, lehetőség a múlt egy fantasztikus látképének megrajzolására. Szabadság van benne, és abból is az olyasfajta tiszta szabadság, amit csakis az ilyen típusú fikció tud kínálni. Letisztult értelmében a science fiction a tudományos pontosságra, elméletekre és logikára támaszkodó, jövőbe tekintő műfaj. Vele szemben a steampunk jóval nagyobb mozgásteret hagy a rakoncátlan fantáziának, a furcsa idegenségek és lehetővé teszi a világból való kivonulást.” VANDERMEER – CHAMBERS, *I. m.*, 64; 69. – A szerző fordítása (B.L.P.).

H. NAGY PÉTER

„Az arcot nem csak csempe roncsolhatja szét”

Materiális törések az ezredforduló költészetében III.¹

¹ Az első két rész elérhetősége: H. NAGY Péter, „*Ez egy személytelen vers*”. *Materiális törések az ezredforduló költészetében I.*, Magyar Műhely 159., 2012/1., 14–23.; H. NAGY Péter, „*Az irodalom rég nem virágzás*”. *Materiális törések az ezredforduló költészetében II.*, Magyar Műhely 160, 2012/2., 29–38.

² KULCSÁR SZABÓ Ernő, „*Magát mondja, ami írva van*”: *Jegyzetek az újabb magyar líráról = Uő., Megkülönböztetések: Médium és jelentés az irodalmi modernségben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 277–278.

A későmodernség költészetében már érzékelhető volt, hogy a lírai beszéd materiális jellege olyan architextuális, pontosabban a műfaji kódokat újrendező megoldásokkal párhuzamosan erősödött föl, melyek nem csak áthelyezték a klasszikus modern poétikák verstechnikai centrumait, de újabb kontextusokat rendeltek a versszerűség mediális világerzékeléséhez. A „statikus” versektől, az „ebéd” verseken, a „homorú” verseken vagy az „áthúzott” verseken keresztül a „gerilla” és a „lehetetlen” versekig stb. kibontakozó horizontképz(őd)és élő példája volt annak a kánonközi tapasztalatnak, hogy a költőiség ismervei nincsenek előzetes esztétikai – akár műfajilag determinált – instanciákhoz, a múltban eleve fellelhető ideológiai elvárásokhoz kötve.

Ennek megfelelően – írja Kulcsár Szabó Ernő – nekünk, befogadóknak sem kell már előre, még a szöveg olvasása előtt *eldöntöttként tudnunk*, hogy – egyáltalán és eredendően – mi lehet, és mi nem lehet *irodalmi*.²

Ha vetünk egy futó pillantást a kortárs magyar líra széttartó folyamataira, kérdésként vetődik fel, hogy ennek a jelenségnek láthatók-e a nyomai az áttetszőbb – olykor csak a nyelvi-mitológiai trükközés kódjait vagy a multimediális mixelést mozgósító – versalakítási eljárások közepe. Számtottevő fejleményekkel kecsegtethet tehát annak vizsgálata, hogy – mindebből kiindulva – a szövegekben észlelhető materiális törésekkel mely újabb lírai „műfajoknak” (s azokon belül mely konkrét műveknek) sikerül(t) felszabadítania olyan potenciálokat, melyek – ismételten, de valószínűleg másképp – viszonylagosíthatják a vallo-másértékű versbeszéd, esztétikai közlés humánideológiai támpontjait. Ez a kérdésszárny a '30-as évek költészetének horizontjában keletkezett, s az újabb elméleti szakirodalom fényében belátható, hogy a líra mediálisitásának és az intimitás kódolásának módosulásai kísérik. Ebből a hosszú, látványosan szétterjedő folyamatból kiemelnénk Vida Gergely teljesítményének egy-két aspektusát.

Szakítás-sonettek

Vida Gergely *Sülttel hátrafelé* című, 2004-ben megjelent kötete olyan poétikát valósít meg, amely többszörös rálátást biztosít a nyelv

modernitás-keretén túli anyagiságára. S teszi ezt úgy, hogy közben produktívan kihasználja például a tömegkultúra és a filozófiai tradíció, a szociolektusok és a kanonizált irodalmi beszédstílusok találkozásából adódó feszültségeket, olykor szinte Orbán János Dénest leköröző nyelvi leleménnyel. Mert bár beszél a perifériák – akár nem irodalmi – nyelveit, ezt olyan, nem marginális poétikai látásmóddal társítja, amely megakadályozza, hogy bármelyik regiszter uralkodóvá váljon a többi rovására. (Azaz csak időlegesen érvényesülhet egy-egy nyelvjáték, a diskurzus azonnali megtörése, átváltása nem engedi, hogy centrumként totalizálódjon.) Ez a kitűnően alkalmazott önironizáló technika is része annak a diszjunkciónak („szétszalászásnak”), mely a látszólag referenciálisan hozzáférhető képeket is kiszolgáltatja a retorikai olvasásnak. A kötet minden bizonnyal a kortárs „szlovákiai magyar” líra egyik legfrissebb szemléletű, termékeny leágazásokat és főként kánonmódosító visszacsatolásokat ígérő változatát képviseli.

Vida Gergely költészetével kapcsolatban L. Varga Péter így fogalmaz:

S valóban, a szlovákiai magyar költő akár a határon túliság, akár – tágabb értelemben – a periféria tapasztalatát nem a hagyomány szűkítésének vagy a közlésre való tematikus ráhagyatkozásnak a szöveg előtti kényszereként érvényesíti, sokkal inkább a nem-autoriter textuális univerzum és nyelviség létesítő erejeként engedi szöhoz jutni. Méghozzá úgy, hogy a beszéd objektuma és szubjektuma is a beszéd kiáramlási pontjához kanyarodik vissza, mintegy tárgyiasítva nyelv és nyelvhasználó képződő közlését és képét.³

Megerősíti mindezt a szerző harmadik, *Rokokó karaoke* című, 2006-ban megjelent verseskötete is, mivel a szövegköziség olyan transzdi-alogikus felfogására épül, melyben a hagyománytörténet logikája szerint a múlt beszéde a közbejövő szövegek által is artikuláltként válik érthetővé (módosított vendégszöveggé, allúzió-nyomként, jeltörmelekként stb.), mégpedig úgy, hogy ezek a beszédformációk egymás jelentéseit gazdagítják, vagy palinodikus (ellendalszerű) kapcsolatba lépnek egymással. A versek lírai polifóniája itt legfőképpen azzal megy túl önnön életműbeli előzményein, hogy a hangok, hangnemek változtatásával nem csak folyamatosan eltolódik a hagyománykezelés iránya,⁴ hanem annak funkcionális megtörései – pl. egy új álműfaj bevezetésével (szakítás-sonett) – visszaírják a kompozíció „repedéseibe” a beszéd kiáramlási pontjait. (Ezek nem identikusak persze, hiszen általában felcserélhető az ide vonatkozó szövegekben a megszólalás előzmény- vagy következményjellege. Ráadásul a pragmatikai alanyok is különböznek a virtuóz „széteklés” nyelvi-retorikai terében.)⁵ Fontos még ehelyütt arra figyelmeztetnünk, hogy Vida Gergely költészetében ne csak azt lássuk, hogy visszaigazolóódik a posztmodern líra horizontnyitása, hanem azt is, hogy az mennyire sokrétű korszaktudat felnyílását eredményezte. A Tözsér-, Hizsnyai-, Csehy-, Németh-líra mellett ugyanis itt válik világossá, hogy a „szlovákiai magyar” líra (is) képes maga mögött hagyni a modern magyar költészet *megértett* hagyományát. L. Varga Péter megfogalmazásában:

3 L. VARGA Péter, „Jelszerűségemből kifolyólag...” *Modernség – hagyomány – olvasás* Vida Gergely költészetében = Uő., *Töréspontok: Materiális effektusok a szövegben* (Tanulmányok, kritikák), NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2010, 136.

4 A modernség kanonikus alkotói és alkotásai újraolvasása mellett a kötet pl. a Weöres Sándor-féle *Psychén* keresztút jut el a rokokó – immár többszörösen – fiktív univerzumáig.

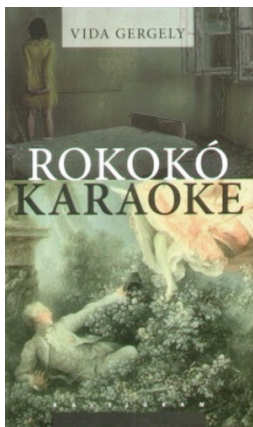
5 A kötetéről szóló első írás máris nagyra értékelté Vida Gergely teljesítményét. Sőt, Rác I. Péter eljátszik a gondolattal, hogy „Ha a kötet egy évvel korábban lát napvilágot, minden bizonnyal az emlékévként csúcspontja lehetett volna, az emlék alatt az élő, termékeny kapcsolatot kialakító emlékezetet értve, így – emlékévként nélkül – csupán a legvalószínűbb, s legértőbb J. A. transzformátor”. RÁC I. Péter, *In-A-Gadda-Da-Vida* (Vida Gergely: Rokokó karaoke), Szörös Kő, 2007/1., 67.

A szövegek keletkezésének és rögzítésének mozzanatai nem ritkán médium és felület fizikai »összjátéka« folytán szövegen túlmutatató hatásokat generálnak, de ezeket a reakciókat rögvest vissza is írják a szöveg öntükröző retorikájába. A materiális beírást így éppen az immateriális értelemadás reflektálja, miközben a beírás – itt pontosabban: a »bevésés« – érzéki, közvetlen, anyagszerű történése fogja alakítani a szövegvilág horizontját. Ez az oszcilláció jelenségéhez hasonlatos játék olyan tapasztalata a későmodern, illetve az azt továbbvivő líra önértésének, amely számol a mindenkori mediális viszonyok »mögékerülhetetlenségével«.⁶

Szempontunkból természetesen a szakítás-szonettek kettős (vagy inkább hármas) retorikai funkciója érdemel megkülönböztetett figyelmet. Egyfelől az ide tartozó darabok a szonett-hagyomány iróniájaként olvashatók, amennyiben az udvarló beszédet szakításversként működtetik, vagyis a szerelmi líra műfaji kódját ellenirányú diskurzusként viszik színre. Másfelől a szakítás-szonettek egy, a kötetkompozíciót megszakító szonett-sorozat, amely önreflexív töréseket helyez el a tematikus rétegekben. Ezért a kompozíció üres deixiseiként funkcionál, azokat a pontokat jelöli, ahol a beszéd átalakul, és visszavonatozódik önmagára. Ebben a két eljárásban közös mozzanat a felejtés inszcenírozása. Ha a *Rokokó karaoke* egyik mintája Babits *Levek Írisz koszorújából* című kötete (márpedig az), akkor itt annak is – a fenti értelemben vett – széténeklése folyik. A diszkontinuitás többszörös jelölése azonban létrehozhatja a kötetben belül egy önálló ciklust, amit a műfaji jelleg tart egyben, de ez mégsem valósul meg maradéktalanul, hiszen a szakítás-szonettek szétterjednek, fragmentárisan beleíródnak a többi darabba. (Legevidensebben pl. a *NA, JA!* című opusban érhető ez tetten.)

Vagyis a szakítás-szonettek szétpörgetik a szerelmi diskurzust, szét-szórják a kötet önreferens alakzatait, de folyamatosan aktivizálják az olvasói műveletek – az előbbiekre figyelő – elváráshorizontjait is. Az utóbbi felől nézve mutatkozik meg ennek a poétikának az egyik leglátványosabb hozadéka. Az aktivizálás ugyanis éppen a szakításon keresztül történik, abban az aktusban, amely nem a hagyományra (és a tradícióhoz) utal pusztán, hanem éppenséggel eltéríti azt. A költői megnyilatkozás így válik szabaddá a lírai beszédkompozíció újraszervezésére.

De van itt még valami. S ez a harmadik funkció lenne. A szakítás-szonett mindemellett tartalmaz egy kinetikus mozzanatot is, amely akkor válik értelmezhetővé, ha a műfaji kódokat a medialitás kontextusába helyezjük. Ekkor a szakítás nem az írásra utal, de nem is a vers pragmatikai funkciójára (udvarlás helyett szakítás), hanem konkrétan a mozgáseffektus kivitelezhetőségére. A szakítás-szonettek így módon azt is jelölik, hogy a rögzítés áttöri a nyelvi médiumot, s vizuális akcióként is megragadható. Például a *Duett egy korpuszra* című szakítás-szonett vizuálisan mintha egy grafikai sáv lenne (egyfajta textuális dekollázs), s annak egy függőleges képét néznénk/olvasnánk (a keret lenyesi a többi). Vagyis mintha ki volna szakítva egy tényleges szonettből egy rész (ami így módon nem pusztá részlet).

lik végül minden
a költészet maga
szét hull dara

lök csillámló szik
ez a hányadik
sora amit tölt
ime itt a költ

7 Vö. Uo., 145–146.
(L. Varga Péter a
szóban forgó vers
remek interpretáció-
ját nyújtja.)

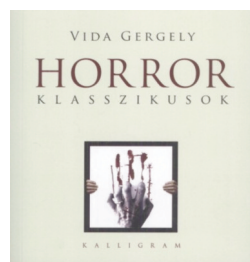
8 Uo., 148.
(Kiemelés az eredeti-
ben.)

Ez a megoldás arra figyelmeztet, hogy olyan intermedialis zónában mozgunk, amely éppen azért képes újraszituálni az olvasást, mert a modern költészet textuális anyagát (József Attila verseit) vizuálisan lebontja, és egyben materiálisan újraalkotja.⁷ Vagyis a szakítás-szonettek olyan akciópontokat kínálnak fel a lineárisnak tűnő szövegben, amelyek egyben intermedialis töréspontokként is azonosíthatók. Ezzel azt érik el, hogy az olvasó a lírai tapasztalatot ne redukálhassa a hagyományhoz való viszonyra, se az újraírásra, hanem lépjen túl a monomedialitáson (mindkét irányba). Ezt persze nem csak a szakítás-szonettek támogatják, de a kötet címe is, amely a költői hangok képződését a rokokó képíleg is értékelhető dimenziójához utalja. (Nemkülönben néhány vers is ezt támasztja alá, pl. a *Játszanék kezével* című darab a híres Fragonard-kép szituációjába szól bele.) Ezzel a kitűnő „előadásmóddal” Vida Gergely a 21. század elejének egyik legizgalmasabb műfaját hozta létre. Ám ezzel még csak elkezdődött valami az életműben, ami a szerző következő kötetében lesz még hangsúlyosabb.

Horror klasszikusok

Vida Gergely *Horror klasszikusok* című, 2010-ben megjelent kötete élénk kritikai visszhangot váltott ki. Láthatóvá vált, hogy e versek a vizuális és a nyelvi médium(ok), illetve az adaptáció kérdése felől is megközelíthetőek. L. Varga Péter szerint azonban „E szövegek sajátossága, hogy az eleve a tömeg-, zsáner-, illetve szerzői filmekből kölcsönzött tematikus és képi világ nemcsak a műfaji emlékezetet mozgósít(hat)ja, de a lírai közléshez való viszonyt szintén átalakítja. Mindez kétirányú játékot jelent: egyfelől – látszólag – az olvasás tétjévé avatja a konkrét előzetes ismereteket, mind az egyes darabokat, mind a műfaj jelenetetését és vizuális világát illetően, másfelől – ettől eltekintve – a versek *szövegszerűségére* irányítja a figyelmet akkor, amikor mediálisan a képet »fordítja«.”⁸ Az ily módon felnyíló asszociációs térben viszont nem a film vagy a líra maga tölti be az ideiglenes verscentrum helyét, hanem az én és a másik viszonyának tapasztalata válik élő kérdéssé.

Példaként olvassuk el az *Aliens* című verstrilógia első, *Anyá* című darabját. A szöveg látszólag egy ártatlan helyzet kiaknázásával indul: „tudod az a különbség, hogy városon / nem köszönünk mindenkinek. / Eltanulja a lányom, így él majd.” Az ismerőség és az ismeretlen kettőssége tehát annak függvénye lenne, hogy az ember város-

9 GREFF András, *A tinihorror = Zsánerben*, szerk. BÖSZÖRMÉNYI Gábor, KÁRPÁTI György, Mozinet-könyvek, Budapest, 2009, 191.

ban vagy kisebb településen él, hiszen az előbbiben jóval több az idegen, és ez feltehetően egyenes arányban van a lakosok számával. Nem ironikus ez? Mindenesetre megtanulható. A második strófa az anyára tereli a figyelmet, aki egyfajta kapocsként viselkedik a családon belül, egyfelől apa és lánya, másfelől nyelv és lehetséges valóság között: „Ki kívánhatna jobb anyát a lányoménál. / Ha kell, mint egy kapocs. / Vagy a boldogság imperatívuszai a száján, / mert szigorúan azok.” A kérdés állításként való intonálása többértelművé teszi a versszakot, amely úgy is olvasható, mint ami nem a ki-re (az apára) kérdez rá, hanem az anya pozícióját szolgáltatja ki a beszélőnek. Ez az apró elmozdulás a harmadik versszakban lesz fontos, amely témává is teszi az idegenséget:

Ha az üzletből jönnek meg, kézen fogva,
akkor szaladj, adjál puszit apának,
ejnye, nem minden idegen egyforma.

Vida Gergely versének kifutása újra megfordítja a szerepeket: vagy az anya beszél a lányához, vagy továbbra is az apa, aki idézi az anyát. Kérdés, hogy ki lesz az „idegen”? A szöveg remekül játssza el, hogy az utolsó szóba a szerepcseréknek köszönhetően több pozíció is beleíródik. Vagyis, amit a költemény végső soron állít, azt egyben meg is valósítja a nyelv (az anyanyelv) szintjén: az idegenség nem homogén, az idegenek egyenként azok, akik, vagyis ez a szó és vele a jelenség olyan különbséget termel, amelyet nem szabad megkerülnünk. Az utolsó sorban megfogalmazott felismerés másfelől visszavezethet az *Alien*-filmekhez (a verstrilógia címe, az *Aliens* a második részre utal, de magukat a verseket is jelölheti idegenekként), melyekre a xenomorf alakváltozatai miatt szó szerint igaz lesz, hogy alakilag különböző idegeneket mutatnak meg a vásznon (az első részben egyféle szerepelt). Film és nyelv találkozása még inkább kiemeli, hogy mindenféle kapcsolatban, a legközelebbiben is ott lesz az az elem, melyet idegenségnek nevezünk, s mely eszerint nem iktatható ki, nem szüntethető meg, maximum kapcsolódni lehet hozzá. Ez a felismerés döntően meghatározhatja a *Horror klasszikusok* verseinek működését.

Mivel feltételezhetően ebbe a viszonyrendszerbe íródik bele a horror-hatás megváltozott körülmények között való visszatérése, érdekes erre is röviden utalnunk. „A horrorfilmek rejtett vagy éppen nyílt félelmeinket jelenítik meg, s ezzel ijedtséget, pánikot, veszélyérzetet, rettegést generálnak, miközben magukkal ragadnak és szórakoztatnak is bennünket. Az élet sötét oldalát térképezik fel, a tiltott, különös, veszélyes zónákat. A legalapvetőbb emberi életproblémákat járják körül: rémálmainkat, sebezhetőségünket és undorunkat, az ismeretlenről való szorongást, a haláltól való iszonyt és a szexualitást övező számos rémképzetet.”⁹ Ez az antropomorfizáló meghatározás itt annyiban feltétlenül módosul, hogy a hangsúlyozottan nyelvileg szituálódó – optikai és történeti – anyag megközelítésekor grammatika,

tropus stb. és személyes téma egymást kiegészítő viszonyából kell kiindulnunk. Bartók Imre helyesen világít rá arra, hogy „a klasszikus horrorok rá- és átíródnak azon »háztartási horror« [...] formáira, amelyek aztán egy folyamatosan problematizált és próbára tett hangon keresztül artikulálódnak”.¹⁰ Ez a kontamináció pedig képes kimozdítani, megbontani minden hierarchikus kapcsolatot a kötetben.

L. Varga Péter egy másik kitűnő tanulmányában joggal hangsúlyozza Vida Gergely verseinek *embertelenségét*.

A humánus vagy a szolidaritás [...] akkor sem válik a versek világának meghatározó tapasztalatává, amikor éppen a test anyagának – vagy médiumának – *moraja* a halál végtelenbe vetített reményét inszenzírozza [...].¹¹

És akkor sem – tehetjük hozzá –, amikor a filmes vagy líratörténeti intertextus antropomorfizáló előfeltevés-rendszere ezt mintegy „előírta”. Innen nézve még a legapróbb részletek is váratlanul kimozdíthatják az előzetes értelemhorizontokat. Például *A felügyelő (őrszobán)* című darabban a „Vallomást tenni nem könnyű” kijelentés egyrészt a thrillerek egyik kliséjét idézi, másrészt a vallomásos karakterű lírai beszéd ellehetetlenítésére utal. A folytatás azonban így szól: „Lehetne most / témázni, hogy a tett meg a legépelés, / de minék. Nem egyformák a rutinok.”

Az önkomentár szerint a performancia (a „tett” sokféleképpen értelmezhető a hozzá rendelt kontextusok felől) és annak mediatisált változata („legépelés”) különbséget termel, és mintha ez a szétválasztás jelölne a „vallomás” nehézségét. Itt kellene ráérezni arra, hogy ez a „nehézség” nem az én kompetenciáján vagy akaratán múlik (csak), hanem a műveletek és szubrutinok anyagi ellenállásával van kapcsolatban. A vers által továbbörökített kérdés azonban nem pusztán ennyi, hiszen ha valami „nem könnyű”, akkor ez nem azt jelenti, hogy lehetetlen. Vagyis a „vallomás” bármilyen médiumhoz kötött formája a maga módján megoldja a „tett” közvetítését, tehát a szóban forgó anyagság nemcsak akadály, hanem egyben feltétel is. Az önkomentár így a médiumspecifikusságra is vonatkozhat, tehát a vallomás materiális és intézményi változataira (különböző rutinok) reflektál.

A kötet további hozadéka a zsánerköltészet és egyáltalán a zsánerszemlélet új horizontba helyezése. Ezt megvilágítandó érdemes felidéznünk, hogy költésztörténeti értelemben a „zsáner” általában az „életkép” szinonimájaként használatos tipológiai kifejezés. Ugyanakkor ez a szó más diskurzusokban az ízléssel és a divattal is kapcsolatban áll. Ez az utóbbi itt azért lényeges, mert felidézhet egy olyan jelenséget, amely a *Horror klasszikusok* esetében is megfontolandó kontextus. A divatban ugyanis nincs felhalmozódás és evolúció, teljesen mindegy az előtt és az után; illetve a divat az ízlésre és nem az értelemre hat. Egy divattörténetben – kissé sarkítva – egymástól független események sorozata vonul fel, mindenféle koherencia nélkül (a retro persze kivétel). *A zsánerköltészet megújítása (1)* című versben a divat a „kihordott eszköztelenség”-gel kerül kapcsolatba:

10 BARTÓK Imre, *Háztartási horror*, Kalligram, 2011/6., 98.

11 L. VARGA Péter, *A „vetített emlékezet” beszéde: Film(kép), optika és nyelv Vida Gergely Horror klasszikusok című verseskötetében = Uő., Az értelem rácsai. Esemény, filológia, megértés az irodalomban*, PRAE.HU, Budapest, 2014, 152. (Kiemelés az eredetiben.)

12 Nem foglalkozunk itt a költemény különböző, más kötetekben megjelent változataival, ezt a köztes verziót vesszük alapul.

Hányszor láttalak már ilyennek, ki tudná nálam jobban,
nem új műfaj a háztartási horror.

Íme, a kihordott eszköztelenség, azt mondják, ez a divat,
bár a magadfajta nem kerget semmit,
ami kívülre esik.

A részletben megfigyelhető, hogy a „háztartási horror” kifejezés felől olvasva a „műfaj” szó terminológiai jelentése módosul, amennyiben szokványos cselekvésre utal; míg a „kihordott eszköztelenség” nem pusztán *divatként* azonosítható, hanem maga lesz a divat. Mármost ha a divatot az eszköztelenséggel definiáljuk, akkor éppen a mulandóságára (kihordott) terelődhet a figyelem. Másrészt a kívülségre tett utalás tovább bonyolíthatja a képet, hiszen azt is jelentheti, hogy a divat belülről is fakadhat. Nem feltétlenül mintakövetés, hanem inkább belső készítés. Ez a játék azért érdekes, mert részben kapcsolódik az én és a másik problémaköréhez (a másik én is kívültre helyeződik), ugyanakkor a zsánerszerűséget nem a díszítőelemekkel, hanem a divat – iróniát termelő – kiüresíthetőségével kapcsolja össze. (Ilyen értelemben jelenleg a költészetben a horror a divat.)

A horror-szegmensek alapján kifordított interperszonális életképek további sajátossága a permanens arcrongál(ód)ás. A *Tükrök* című darab ebből a szempontból egy látványos húzással él, mivel a megszólaló alany környezetét alkotó rekvizitumok (rés, tükör, csempe stb.) mind-mind metonimikusan illeszthetők az énhez, illetve annak arcához. A tematikus szinten megformálódó jelenetszerűségből az következne, hogy a beszélő a negativitáson keresztül egyfajta veszélyeztetettségre utal, ám a vers kifutása ezt a situációt az *arc retorikai roncsolásával* írja felül:

Az arcot nem csak csempe roncsolhatja szét,
vagy kádszél.
Végül is csak azokon a nyomokon lehet
továbbjutni, amelyek a legtovább maradnak rajta.

Arc és roncsolás horrorisztikus viszonya (ütés, bántalmazás stb.) egyben a folytonosan átrendeződő kép allegóriája is, melyen nyomokat hagy az írás aktuusa. Mindez az időben is elkülönülő folyamat, olyan költői nyelvet eredményezve, melyet – az intimitás horrorisztikus kódolásával – arc és médium részleges átfedése, átfordítása tesz lehetővé. A továbbiakban arra hoznánk egy konkrét példát, hogy ez a látásmód hogyan lép szövegek közötti kapcsolatba a kortárs líra egyik legfontosabb darabjával.

Egy Tózsér–Vida-intertextus

Tózsér Árpád *Finnegan halála* című kötetének első darabja, a *Sebastianus (miután az agyonnyilaztatását túlélte, és börtönbe zárták)* jó példa az intertextuális-történeti látásmód érvényesítésére.¹² A vers mindvégig

egyedül a második személyű alanyt konstruál, grammatikailag egyetlen kijelentésben sem helyettesíthető a te az énnel, ezért nem önmegszólítással van dolgunk. A felszólítások és a kérdések („Ne panaszkodj!”, „Börtön?”, „S hallgass!”) előfeltételeznek egy másik hangot, tehát a költemény párbeszéd-szituációt körvonalaz. Méghozzá olyat, amelynek nem a kezdetén tartunk. A vers ilyen értelemben azt vinné színre, hogy amit olvasunk, annak egy másik szöveg megy elébe, azaz maga a vers valamire adott válaszként értelmezhető. A beszédhelyezetet azonban bonyolítja, hogy az indító strofa sorai nem identikusan megismétlődnek a többi strofa végén (a másodikban az első sor, a harmadikban a második sor, a negyedikben a harmadik sor, az ötödikben a negyedik sor), míg a záró versszak az első – szintén nem identikus – megfordítása. Ebből következően a beszélő önmaga szólamából is építkezik, úgy azonban, hogy azt folyamatosan újrendezi. Ebből a szempontból a szöveg funkciója megkettőződik: olyan válaszként működik, mely egyben önreferenciális természetű. Ezt a dinamikát ugyanakkor leképezi a költemény talán legfontosabb mozzanata: a börtönablak a „vers ablakával” képez párhuzamot. Innen már csak egyetlen lépés azt észrevenni, hogy a beszélő bizonyos kijelentései visszavonakoztathatók magára a szövegre. Vagyis a te börtöne a hozzá és róla íródó vers lenne, amely azonban nem jöhetne létre a te nélkül, mint ahogyan a te is a szöveg által kerül újabb szituációkba. Itt érdemes utalni a *Sebastianus* alcímére. A „miután az agyonnyilaztatását túlélte, és börtönbe zárták” a fentiek fényében azt is jelentheti, hogy „versbe zárták”. Ők. Harmadik személyben. A szöveg beszélője tehát idézett énként olvasható.

Tegyük fel tehát, hogy a vers szerzője az alcímmel egy olyan többes számra utal, mely elsődlegesen a mártír rosszakaróira vonatkozik. A szöveg azonban oly módon helyezi ezt más távlatba, hogy az alcímnak kölcsönzött értelem kivonja az állítást a szerzői intenció uralma alól. Ez utóbbi viszont nem jöhetne létre az olvasó tevékenysége nélkül, mely feledve az elsődleges jelentést, a nyelv teljesítményére hagyatkozik. Ha tovább megyünk ezen a nyomvonalon, valószínűsíthető, hogy az értelmező nem fogja a költemény tapasztalatát sem a szerző szubjektumára, sem az én szólamára redukálni. Sokkal inkább a költői beszéd dialogikusságával és a nyelv megkerülhetetlen dinamikájával szembesül. Ez a jelenség akkor válik történeti tapasztalattá, ha a befogadó azt is érzékeli, milyen kontextusban olvas, milyen hagyományhoz utalja a mű irodalom-felfogása. A párbeszéd-szituáció köztessége, a lírai te kitüntetett szerepe, a börtönmetaforika alkalmazása, az önreflexivitás, a nyelv retorikai dimenziójának kiaknázása a tematika ellenében stb. mind-mind olyan sajátossága a versszerűségnek, melyek az utómodernségben tesznek szert különös fontosságra, gondoljunk például Szabó Lőrinc *Te meg a világ* című kötetére vagy József Attila 30-as évekbeli költeményeinek legjavára.

A Tözsér-vers történeti kontextusát innen tekintve természetesen nem a Szent Sebestyén mítosz feldolgozásai alkotják, hanem a magyar késő modern líra poétikái. Felmerülhet azonban egy fontos különbség, méghozzá az idézetjelleg kapcsán. A 80-as/90-es évek költészetében megfigyelhető, hogy bizonyos szövegek az idézettechnikát kiterjesztik a beszédhelyezetre, illetve az idézést nem szemantikai, hanem pragmatikai eljárásaként hozzák játékba, háttérbe szorítva ezáltal a szerzői innováció elvét. Ez persze azzal az irodalom-felfogással találkozhat, hogy semmi sem garantálja az íródó szöveg eredetiségét, semmi sem garantálja, hogy ami elhangzik, nem hangzott már el valahol. (A szubjektum halála-típusú kijelentéseknek pontosan ez az egyik ismérve: ha a szövegnek pusztán egy másik szöveg megy elébe, az „Isten halott” állítás után kimondhatóvá válik pl. a szubjektum halála is, ami persze úgy is értelmezhető, hogy a régebbi értelemben felfogott szubjektum halott, vagyis változik a szubjektum-felfogás. Vagy: régi értelemben vett írás nem lehetséges, csak újraírás stb. stb.) Szóval az idézettechnikák, a költői sze-

13 CSEHY Zoltán,
Változatok
Sebestyénre (Szent
Sebestyén alakja a
magyar lírában),
Kalligram, 2013/5.,
59–60.

14 A szöveg az
Irodalmi Szemle
2015/októberi szá-
mában jelent meg.
Elérhető a folyóirat
honlapján:
[http://irodal-
miszemle.bici.sk/lap-
szamok/2015/2015-
oktober/2600-vida-
gergely-egy-sebasti-
anus-flashforward-
vers](http://irodal-
miszemle.bici.sk/lap-
szamok/2015/2015-
oktober/2600-vida-
gergely-egy-sebasti-
anus-flashforward-
vers)

repkonstrukciók módosulása fontos tényezője az ezredforduló lírájának, és a *Sebastianus* feltétlenül ebbe a kontextusba is beilleszthető. Ha egyetlen mondattal kellene jellemezni e költeményt, azt mondanám róla, hogy Tózsér alkotása a késő modern hagyomány domináns szövegszervező képleteit eleveníti fel, ám azok idézhetőségét egy onnan nézve idegen beszédhelyzet közbeiktatásával teszi reflektálttá.

Nem véletlen tehát, hogy a *Sebastianus* a Tózsér-életmű egyik legtöbbet idézett darabjává vált az utóbbi években. Bár fentebb azt írtam, hogy szempontunkból a Szent Sebestyén mitológia mellőzhető, természetesen erre is épülhet releváns olvasat. Csehy Zoltán *Változatok Sebestyénre* című tanulmánya feltárja egy ilyen jellegű megközelítés archívumát. Ugyanakkor Csehy hangsúlyozza azt is, hogy

Tózsér verse nem ekphraszisz, azaz nem műalkotás-leíró költemény a szöveg textuális értelmében: az ő verse Szent Sebestyént már a bőrtönbe vetve ábrázolja, azaz a végeredményben sikertelen lenyilazáson már túl, a végső halálos megkínzáson még innen. Maga Tózsér utal önvallomásában a Pollaiuolo-féle ihletésre: de e képet tulajdonképpen a szavak szintjén (ahogy azt az ekphraszisz műfaji kritériumai elvárnák) nem írja le: de mint absztrakciót, mint formastruktúrát, mint a nyilazás aktusának geometriáját jeleníti meg a versforma által. A versforma tehát előzménye annak, aminek tulajdonképpen teret ad. Tózsér a spanyol glossza (glosa) nevű lírai versformán alapuló sajátos ritmikai artikulációt teremt: a klasszikus glossa rendszerint mottóval indít, melynek sorai a költemény meghatározott pontjain szabályosan, mintegy glosszázva, költői jegyzetekkel ellátva térnek vissza. A forma lényege tehát a homályból vagy a sötétből eljutni a fénybe, az értelemhez, a megvilágosodáshoz. Ez az út lényegében Sebestyén útja is. [...] A Tózsér-vers varázsa épp abban áll, hogy a vers motívumai univerzalizálhatók: a sorai pedig elmozdíthatók, a világ átrendezhető, de a tehetetlen létezés folyamatosan önmagába fordul vissza.¹³

Bár Csehy Zoltán értelmezése a verset a homoszexuális diskurzussal is kapcsolatba hozza, érzékelteti, hogy a szöveg valójában nem szolgál ki semmilyen ideológiát. Többértelműsége és többértékűsége az intermediális poétika következménye, mely a körséma alkalmazásával hurkokat létesít, folytonosan visszatér önmagába. Megelőlegezhető tehát, hogy a költemény értelemirányainak lezárása esendő vállalkozás volna.

A költeménynek a közelmúltban született egy olyan palinódiája, amely felerősíti a *Sebastianus* időnek való kitettséget: Vida Gergely *Egy Sebastianus-flashforward* című verse¹⁴ jelölt kapcsolatba lép Tózsér Árpád alkotásával, a szöveg azonban többféle viszonyt létesít a pretextussal. A szcenikai elemek egy része a *Sebastianusra* utal (pl. ablak, nyilak), ezek azonban inkább egy töredékes és elkülönülő kapcsolat jelzései, melyek az ismétlésben újradinamizálódnak az új közegben. Másrészt a címnek megfelelően a költészeti diskurzus fel-függesztése a vizuális médiumokhoz, elsősorban a film működési mechanizmusához rendeli a *Sebastianus*-jelenet érzékelését (optikai

rendszer, kamerapozíció). A mű kifutása pedig ellendiskurzusként is felfogható, mely a szenvedést – újabb töréspontok közbeiktatásával – a tudományos kontextus és annak azonnali vulgáris ellenpontozása (és antropomorfizálása) alapján kérdőjelezi meg: „gondosan ápoltszenvedéseid – / egytől egyig – a neurobiológián eltaknyolnak”. A megszólítás funkciója miatt azonban úgy képezhető meg a költemény beszélőjének hangja, hogy az a leíró részek után idéző szerepkörbe is kerülhet. Ebben az esetben az ellendiskurzust a „rajongód” képviselheti, ami viszont nyitva hagyja, hogy a nyelvi térben ez a „csupaszra borotvált pina” lenne vagy a „rettenet” (mindkét verzió egyenrangú). Innen nézve Vida Gergely verse úgy zavarja össze a Tözsér-vers nyelvtanát és szabályos szerkezetét, hogy a felvillantott előrefutás (a flashforward) az aposztrophében előidézett materiális töréssel megváltoztatja a Sebastianus-mítoszhoz való hozzáférés mediális komponenseit. Ily módon ez az interpretatív újraírás nyomatékossítja a Tözsér-féle Sebastianus-tematika azon látens komponensét, mely szerint maga is intermedialis adaptáció eredménye (volt).

15 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *„Magát mondja, ami írva van”*. *Jegyzetek az újabb magyar líráról* = Uő., *Megkülönböztetések. Médium és jelentés az irodalmi modernségben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 275.

Kivezető kontextus

Vida Gergely költészete példák hosszú sorát tartalmazza az antropológiai nézőpont elmozdítására. Így Kulcsár Szabó Ernő megállapítása erre vonatkozóan is megállja a helyét. „A szó vagy a versbeli alany távlatának sokszor hirtelen destabilizációja révén [...] az érzékelt és az érzékelő pozíciót fölcserélő technikák hozzák mozgásba azokat a poétikai effektusokat, amelyek olykor a humán kontextusok váratlan, materiális megtörésével teszik lehetővé az antropocentrika viszonylagosságának megtapasztalását.”¹⁵ A versszubjektum tehát maga is effektusa annak a textúrának, amelyen keresztül a művilág poétikuma szóhoz jut. Vagyis az arcot nem csak csempe roncsolhatja szét, hanem a nyelv retoricitása is, s ezeken a jól körvonalazható pontokon a materialitás megtöri vagy kitörli a jelhasználó szubjektum identitását. Olyan ez, mint egy filmszakadás, amit beszélgetés erősödő moraja követ...

Loránd, az Egyfával,
Régen, 2016

Emberi és transzcendens határán

Bánki Éva *Fordított idő* című regényének főhősnőjéről

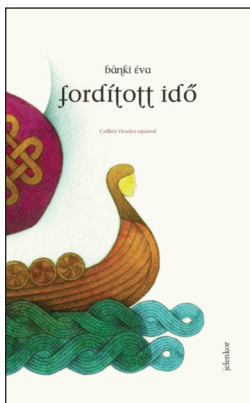
1 Jelenkor Kiadó,
Budapest, 2015.

Bánki Éva legújabb regényében, a *Fordított időben*¹ az európai kora középkor történelmi eseményei elevenednek meg, mégpedig nagyrészt egy olyan lány szemével láttatva, akinek ereiben nemcsak emberi vér csörgedez, hanem tündérek vagy démoni lények leszár-mazottja.

Egy titokzatos középkori szerző, Patrick de Mela regényfejezetei adják a mű alapját, amely tulajdonképpen egy női lovagregény, hiszen a történet fő szála az imént említett Riolda fejlődéstörténetét és kalandjait meséli el. Egy távoli szigeten születik, ahol már alig élnek emberek. Mivel a királynak, Bandemagnak sem született utóda, alattvalói, egy katona és a tündérektől vagy a sziget különleges, démonszerű lényeitől származó feleségének a lányát rabolják el közvetlenül születése után. Ő volt Riolda, aki apjával együtt nemsokára megszökik a szigetről, az ír krónikás, Illighaen segítségével. Először a normann királyi udvarba kerül dajkának, közben Illighaen tanítványaként ismerkedik meg a világ eseményeivel, később pedig a bizánci császár követeként bemutatkozó titokzatos Nikophorész viszi magával. Ezután elkezdődik Riolda vándorlása, amelynek végső célja: visszatérni szülőhelyére, az elhagyatott szigetre, illetve megfejtetni származását. Útközben megismerkedik Sjönnel, akinek a felesége lesz, és újra találkozik a normann királynéval, Hildivel és gyerekeivel is, akikkel a dán királyi udvarba kerül, később azonban kiadnák a móroknak, akik ugyancsak érdeklődnek a különös teremtség iránt. Riolda azonban az önálló utat választja, és Sjönnel együtt megszökik a dán udvarból, majd végül visszatérnek a lány szülőhelyére, ahol megszüli fiát, és a sziget királynője lesz.

A *Fordított időre* a férfi-női szerepek szempontjából is különleges, fordított séma jellemző, amíg ugyanis a korban – és egészen a XX. századig – a nők jellegzetesen a férfiakat segítő, támogató háttérszereplők, akiknek sorsa és életútja a férfiktól függ, addig Bánki Éva regényének főhősnője egy önmaga sorsát alakító, gondolkodó, a világ eseményei, eszméi iránt fogékony egyéniség. Érdekes ellentét ebből a szempontból Riolda és Sjön viszonya: Riolda tanítja ugyanis párját, akinek gondolatai azonban sokkal inkább földi dolgok körül forognak.

De mi lehet az oka annak, hogy egy lány ilyen életutat járhat be, és több fejedelmi udvar is igényt tart szolgálataira? Európában ugyanis nem ismerünk olyan nőalakokat, akik Rioldához hasonlóan

saját maguk alakították volna sorsukat. A válasz minden bizonnyal különleges származásában, nem emberi mivoltában keresendő. Több alkalommal történik utalás például Riolda természetfeletti képességeire:

De te, Riolda, nem maradhatsz köztünk, ezt réges-rég eldöntöttem. Nézd csak meg ezeket a körkörös futó barázdákat a tenyereden! Valamelyik ősed összeházasodott egy démonnal, és mi nem tudhatjuk, hogy hány életed van. Túl sokat gondolkodsz, túl sokat kérdezősködsz! Azt tanácsolom, keresd meg a tiedet! Hidd el, Isten mindenkit szeret. (161.)

– mondja az apát, akiknek szerzetesi házában megszállnak Sjönnel vándorlásuk során.

Riolda lehajolt, és a kisfiú helyett folytatta a mesét.

– A gaz trónbitorló fiai némi lótás-futás után majd megérkeznek Bretagne-ba, talán éppen ehhez a körtefához. És meglátod, hamarosan az anyád második házasságából való gyerekek is ábrándozni kezdenek, és pár év múlva, talán épp azon a Hogmur melletti síkon párbajra szólítanak téged. Halálos sasok kaparják ki mind a két szemedet, és a fiaid földönfutók lesznek.

Hát nem lenne jobb véget vetni az egésznek?

A kis Vilmos megrendülten hallgatott. (207., dőlt betű az eredetiben)

– jövendőli meg a gyermek Vilmos sorsát az *Anyajegyek, apajegyek* című fejezetben.

Mint említettük, Európa történetében nem találni olyan nőt, akik egy férfi uralkodóhoz hasonló hatalommal rendelkeztek volna, vagy akik saját sorsukat alakítanák. Nem volt így azonban a világ másik felén: a japán történelem kezdeti korszakaiban ugyanis a feljegyzések szerint több női uralkodó is létezett, mi több, a szigetek első, Japánról szóló kínai krónikákban szereplő II–III. századi uralkodója, Himiko is nő volt. Ennek oka pedig a japán ősvallás, a japáni civilizáció kezdeti korszakában egyeduralkodó sintoizmus szakrális hagyományaiban rejlik. A korabeli emberek ugyanis szoros kapcsolatban éltek a sintó istenségekkel, az emberi világ és az istenek világa között pedig főként női táltosok közvetítettek, tehát jobbra a nők feladata volt a természetfeletti erőkkel való kommunikáció. (Ez részben a későbbi korokban is megmaradt: a 794-től 1885-ig tartó Heian-korban a két legfontosabb sintó szentély, a Kamo és az Isze szentély főpapnőjének egy, a császári családból származó hajadont neveztek ki, az Isze szentély főpapnői tisztsége egészen a XIV. századig fennállt, a sintó szentélyek papnői, a miko-k pedig a mai napig léteznek.)

A császárság korai időszakából fontos kiemelnünk a VIII. században keletkezett *Japán Krónikában* (*Nihon soki*) is szereplő Dzsingú császárnét (Dzsingú kógó, Jingū-kōgō). Dzsingú császárné szintén félig-meddig mondai alak, és egyes források Himikóval azonosítják, vagy legalábbis kortársaként, III. századi személyként említik, míg mások szerint valójában a IV–V. században élt, csak a *Japán krónikában* datálták tevékenységét a III. századra. A *Japán krónika* szerint férje, Csúai császár kételkedett az istenek szavában, ezért büntetésül korán meghalt, és Dzsingú maga került hatalomra, majd ő segíti trónra fiát, Ódzsint. Uralkodásának több évtizede alatt – ugyancsak isteni sugallatot követve – győztes hadjáratot vezet Korea egyik királysága, Szilla ellen. A hadjáratban maga is részt vesz, annak ellenére is, hogy éppen Ódzsint várja. Később pedig a másik két koreai királyságot, Pekcsét és Korjot is maga mellé állította. Dzsingú császárné tehát határozott vezető, aki – noha isteni sugallatok hatására és férfi hivatalnokok segítségével cselekszik – uralkodása alatt jelentős befolyással bírt, és alakja későbbi szövegekben is feltűnik, többek között női harcoként is említik. Elsőként férje, később fia mellett is az istenekkel kommunikáló,

az emberi és isteni világ közti összekötő szerepet tölti be, talán ezért is vezette olyan sikeresen az országot.

A VI–VIII. században nyolc császárnő is uralkodott, valamint a XVII–XVIII. századi történelemben is találunk két császárnőt, ők azonban csupán megfelelő férfi örökös híján kerültek trónra, nem volt tehát összefüggés a sintó rituálék és a női császárok trónra lépése között. A VIII. században és az azt követő korokban már Japánban is férfiközpontú társadalom működött, és bár – kiváltképp a X–XIII. században – a császári család nőtagjai mellett szolgáló udvarhölgyeként az arisztokrata nők is fontos tagjai voltak a kulturális életnek, helyzetük hasonló volt európai társnőikéhez, így az irodalmi művek nőalakjainak és női szerzőinek látótere is leginkább az őket körülvevő világra és férfikkal való szerelmi viszonyukra összpontosult. A legkorábbi időkben azonban fontos szerep jutott a nőknek, ez pedig az istenvilággal való közvetlen kapcsolatuknak köszönhető.

A *Fordított idő* Rioldája talán szintén a transzcendens erővel való kapcsolatának köszönheti egyedi életútját és azt, hogy – bár igazán beilleszkedni sehová sem tudott, és bárhol megfordult, idegenként tekintettek rá – több fejedelmi udvar bizalmát elnyerte. Hiszen, mint a regényből is kiderül, a VIII–X. századi Európában ugyancsak hittek a tündérekben és démonokban, valamint ott voltak a boszorkányok (Rioldát is nevezték egyszer „ír boszorká”-nak Vilmos herceg udvarában), akik szintén a természetfeletti képességeikről voltak ismertek. Riolda természetfeletti képességei és uralkodói jövője – nevében ugyanis benne foglaltatik a királynő szó – tekintetében a japán Himiko vagy Dzsingú császárné európai társa lehetne, ám mivel a VIII–X. századi Európában (és ugyanebben a korban már Japánban is) férfiak által irányított, a transzcendens és a profán világ viszonylagos elkülönülésén alapuló állam- és társadalomszervezet működött, Riolda sem lehetett egy ország uralkodója, csupán szülőhelyén, a távoli szigeten foglalhatta el helyét a királyi székben, Bandemag utódjaként.

A regény utolsó fejezetéből megtudjuk, hogy Riolda szigetén a szorgokon kívül már jóformán senki sem lakik, így a sziget új uralkodója a szorgok felszabadításán kívül szinte semmit nem tudott tenni. Igaz tehát Keresztes Krisztina megállapítása, miszerint Riolda végül nem tudta megvalósítani önmagát, vagyis nem tudott királynőként egy valódi ország élére állni.² A regény azonban mégis Riolda közösségszervező tevékenységével ér véget: Etelrid királynak írott levelében szigetét egy kedvező adottságokkal megáldott vidékként írja le, és „testvéri szeretettel” várja Etelrid országának „betelepülni kívánó alattvalóit”. (269.) Ez a mozzanat némiképp előrevetíti annak lehetőségét, hogy a Nyugati szél szigete újra benépesüljön, kérdés azonban, hogy Riolda valóban meg tudja-e valósítani elképzeléseit, és helyt tud-e állni a férfiközpontú világban.

N. JUHÁSZ TAMÁS

Irodalmi „vér”-mágia

Baka L. Patrik *Vérbókrok* c. kötetéről

Van-e határ a szépirodalom és a populáris irodalom között, vagy ezeket a fogalmakat érdemes volna már elfelejteni? A kérdés bonyolult, ugyanis a kortárs irodalom olyan tendencia felé közelít, amely már összemosza a határokat, vagyis a szépirodalmi művek popularizálódnak, míg a populáris irodalom egyes zsánerei teljesen úgy viselkednek, mint a szépirodalmi szövegek. A határok összemosódása jelen bemutatandó kötetünknel is erős tényező. A kötet szövegei ugyanis szépirodalmi műgonddal vannak megírva, ugyanakkor a szerző populáris témákkal foglalkozik, vagy populáris elemeket használ fel, tesz rájuk utalásokat.

Baka L. Patrik legutóbbi kötete, amely novellákból és egy kisregényből áll, 2015-ben jelent meg a Szlovákiai Magyar Írók Társasága kiadásában. Ahogy a keménykötéses borító hátoldalán olvashatjuk: „A művek önállóan is olvashatóak, kompozíciójukból azonban kirajzolódik egy sajátos, izgalmas motívumokkal átszőtt látásmód, melynek retorikai működését elsősorban a történelmi hagyomány, a populáris irodalom és a párhuzamos világok iránti érzékenység határozza meg.” E rövid összefoglaló elég pontosan megfogalmazza a kötetben található írások irányvonalát. Mielőtt azonban ebbe belemennénk, nézzük meg a kötet külsejét.

A borító dizájnja stílusosan fekete, a tábla alján vércseppek fröcs-csenését vélhetjük felfedezni. Egyetlen negatívum, amelyet fel lehet hozni a kiadvány dizájnban, az a betűk színezése, erőteljesebb kiemelés kaphattak volna, így azonban nem nagyon ugranak ki a háttérből, sőt, mintha beleolvadnának. Ennek következtében, ha távolabbról néznénk, akkor csupán egy fekete kötetet látnánk (némi vörössel), így elveszítve azt a sajátosságot, amely kiemelhetné más kötetek közül – igaz, lehet, hogy pont ezért válna ki. Most pedig nézzük meg az egyes novellákat.

A kötet első novellája *A csempealkimista* címet kapta. A cím némiképp megtévesztő, ugyanis a hagyományos értelemben vett alkímia nincs jelen, azonban számunkra sokkal érdekesebbek a szövegben elrejtett utalások a vallásra, a vallások kialakulására, de a babona egyes elemei is feltűnnek, mint például a beszélő varjú. A babona szerint a varjúk azok az állatok, amelyek átkísérik a holtak szellemét a túlvilágra – a tévesen fordított *Holló* című filmben (The Crow) esetenként vissza is hozhatja őket. A novella befejezésénél nyer értelmet a címválasztás, ez esetben világossá válik, hogy mi az a „mágikus” eszköz, amelyről szó van, a korábbi felvezetéshez képest ez a motívum azonban demitizálja magát a tárgyat.

Beatrix a jeddi halmoknál, 2013

Az *In vino literatura* című novella nagyon jó példája annak, hogyan lehet ötvözni a klasszikus irodalmi utalásokat a modern populáris utalásokkal: a Gráltól kezdve, Akakij Akakijevicsen keresztül egészen a Harry Potterig. Bár ezeknek az utalásoknak látszólag nincs nagy szerepük, a kontextusban azonban igen jól megállják a helyüket, és több utat nyitnak a már említett alkotások felé, megtöbbszörözve az értelmezési tartományt – vagyis a hagyományokon keresztül akár meg is választhatjuk azt, hogy melyiknek engedünk nagyobb teret, de ugyanakkor összesítve is érdekes szemszöveget vázol fel, megtartva és egyben felrúgva a korábbi tradíciókat.

A harmadik novella, amely egyben a kötet címadója is, a *Vérbókok*. A történet három blokkból áll, az első egy detektív történetet meséli el, a második egy prostituált és egy zenész kapcsolatát mutatja be. Patrik a történet végére ügyesen fűzi össze ezeket a szálatokat, megidézve Thomas Harris munkáit, bár az erőteljes vizuális ábrázolást sokkal inkább másra vezeti ki. A harmadik blokk lényegében egy filozófiai eszmefuttatás, amelyet jobb lett volna kivágni a történetből, alakító szerepe ugyanis csekély, és a történetet figyelembe véve inkább oldja a feszültséget, semmint növeli azt. Ezt a harmadik blokkot folytatja a nyomozó története, amely ismétlésekkel erősíti a történet fő momentumát, de a harmadik blokknak köszönhetően a fokozás már nem működik olyan intenzitással. Mindentől eltekintve egy erős novellát olvashatunk.

Miért ne lehetne örökké karácsony? A cím részben ironikus, ugyanis egy szépirodalmi környezetbe helyezett detektívjellegű történetről van szó, és az egyik főszereplője egy tetem, amely összeköthető a halálon keresztül az elmúlással. Ugyancsak ezt a motívumot

erősíti a szöveg elején olvasható füstleírás, illetve az, hogy a tetemet folyamatosan hó lepi be, bármennyire is szándékoznak letisztítani. Bár nem egy derűs jellegű szövegről van szó, a szerző a végére ezt is feloldja egy furcsa csavarral, amely azonban már egy kissé kilógónak tűnhet, azonban ez a motívum megteremti a kapcsolatot a kötet többi novellájával.

A kötet következő darabja *A Tündérkirálynő*. A történet komolyan indít, egy kislány haldoklik, a szülei pedig orvostól orvosig hordják. Úgy vélem, ezt vagy ehhez hasonló momentumot már mindannyian megéltünk. Ilyenkor az ember szeretne bármibe belekapaszkodni, hogy bármilyen módon megmenthessük szeretteinket. A történet szereplői, a gyermek családtagjai sem tesznek másképp, mikor egy nap váratlan hívást kapnak, majd megjelenik egy boszorkány, aki megoldást kínál. Hőseink pedig útnak indulnak a „Kitagadott Túlvilágba”. A leírás bár nem túl részletező, azonban eléggé vizuális, hogy Tim Burton-i megoldással elképzelhessük ezt a túlvilági környezetet. Bár a befejezés keserűes, mégis a novellák közül talán ez vált a kedvencemmé.

A *Fekete öröm* című novella egy érdekes újraértelmezése a hagyományos légiós tematikájú történeteknek, ezúttal azonban sokkal komolyabb megközelítéssel. Ahogy a korábbi novellák esetében is, itt is találhatóunk irodalmi utalást más szövegekre, így például a *Galaxis Útikalauz stopposoknakra*, vagy éppen az egyik nyitó momentumot akár úgy is értelmezhetnénk, hogy a „hősünk” éppen szétapossa a Kafka *Átváltozásából* jól ismert „rovarunkat”. A végkifejlet bár kiszámítható, az óra ketyegéséhez hasonló széttagolódás mégis erőteljessé teszi.

A kötet következő novellája *A Második Megváltás*, amely két zsánerelemmel dolgozik, ebből az egyik az utópia, a másik az időutazás. Ez utóbbi kerül végeredményben főszerepbe, ugyanis a történet főhőse visszautazik az időben azért, hogy megalapozza a békés jövőt. A novella viszonylag egyszerű történetvezetése (nem bonyolódik paradoxonokba) teljesen érthetővé teszi számunkra a végzet állandóságát.

A *Vérbókrok* utolsó novellája a *Hatvannyolc* címet kapta. Ez a történet nélkülözi a korábbi játékosságát, és inkább történelmi megközelítésű. A novella lényegében II. Béla és feleségének története, illetve a király hatalmának megszilárdítását (az Aradi országgyűlés) eseményeit mutatja be. Mindezek mellett a dráma is szerepet kapott, a szerző ezt nagyon ügyesen megoldotta. Azt kell mondanom, hogy ez a tematika Patriknak nagyon jól áll, és remélhetőleg a jövőben fog még hasonló témájú írással jelentkezni.

A kötetet az *In Nomine* című kisregény zárja, amely szerintem a legerősebb szöveg a *Vérbókrokban*. A történet két szálon fut, ám ezek több ponton is kapcsolódnak egymáshoz. Két megközelítésből is értelmezhetnénk, az egyik az *Assassin's Creed* játékok dramaturgiája lehetne, míg a másik metaforikus tartalmat rejt. Az *In Nomine* egy nagyon jól megfogalmazott dráma köré épít, amely mind a két történetszálban megtalálható. A karakterek fejlődését is érzékletesen szemlélteti a szerző, az ok-okozati viszonyok pedig jól kidolgozottak.

Ahogy azt láthattuk, a kötet valóban teljesíti a fülszövegben megfogalmazott „ígéretét”. A szerző remekül ötvözi az elemeket, az egyes kulturális hagyományokat, a mítoszokat és babonákat, majd ezeket némiképp modernizálja és csavarint rajtuk. Véleményem szerint több hasonló jellegű kötetre lenne szükség az irodalomban, amely képes hasonló meglátásokkal, zsáner-összeolvasztásokkal dolgozni, bizonyítva azt, hogy a populáris és a szépirodalom bizony lehet egy kategória is. Tekintve, hogy csupán 300 példányban jelent meg, így annyit tudok tanácsolni, hogy aki meglát belőle egyet, szerezz be és olvassa. Baka L. Patrik irodalmi munkásságára a későbbiek során is érdemes lesz odafigyelni.

Tér és idő függvényei Fekete Zsolt képein

Fekete Zsolt munkái ötvözik a fotóművészet és a koncept fotó módszereit. Munkássága témakörökbe rendeződik, projektjei alapjául szociális/társadalmi vagy földrajzi csomópontok (az *Ikland*, a *Hétfák* és a szászrégeni projekt) szolgálnak, ill. *Az idő fényképe* sorozat Erdély 19. századi tájfotóira épül. Ami az előző három projekt konkrét motívumait illeti, Fekete munkássága rokonítható a szociofotóval is: helyszínei a társadalom perifériáján találhatóak, és ennek következtében az emberi nyomor jelei is folyton-folyvást megmutatkoznak. A periféria pedig, mint olyan konkrét vagy mentális tér, amely sohasem lesz a dinamikus és egységes változás színtere, jellemző módon, lassabb ritmusával inkább őriz: a centrumok fejlődésének töredékeit, maradványait. A periféria így sajátos struktúrákat működtet, amelyekben a társadalom különböző faktorai rétegződnek és keverednek egymással. Viszont annak ellenére, hogy a fotók ennek a társadalmi valóságnak a motívumait és konkrét részleteit jelenítik meg, mégsem dokumentarista jellegűek: amit újra és újra megragad az alkotó, az a konstrukciók egyedi jellege.

A hatás egyszerre reális és szürreális; kulcsa egyrészt a képi minőségre fektetett hangsúly; a médium teljes uralása által jöhet létre a képek markáns, kifinomult karaktere, amelyben teret kap a szereplők egyéni világa is.

Helyszín és történet

Fekete módszere (még ha nem is rigorózan, csak természetes flexibilitással alkalmazza) a következő: feltérképezi és kiválasztja a helyszínt (ill. valamilyen konkrét személyes vonatkozás okán kapcsolatba kerül vele), majd visszajár és megfigyeli: a terek életét, belső jelenségeiket próbálja felderíteni.

A *Hétfák* sorozat Marosvásárhely egyik szimbolikus helyén játszódik. Maga a terület a város határában, a folyó partján van; több mint száz évig népszerű piknikező- és fürdőhely volt, hét fekete nyárfával. Ezek közül mára egyetlen fa sincs meg (volt ugyan két akció is, amelynek során újraültették azokat, először a kisebbségi politikai erők, másodsorban a civilek kezdeményezésére – ebben az alkotó is részt vett –, de egyik csemete sem maradt meg), a hely sem annyira látogatott, viszont szimbolikus térként él az emberek emlékezetében, és általában a polgári világ nosztalgiája övezi. Fekete a terepet feltérképezve a hely kollektív mentális képétől eltérő szimbolikát talált: a hét hajléktalan jelenléte a térben szerves része a valóságnak és egyszerre mitikus is. A létező-nemlétező hely így nem csak hogy fizikai, képi testet ölt a fotókon, hanem kiegészül a realitással és fel-

Fekete Zsolt

táruznak rétegei a néző előtt: élettér múltban és jelenben, hétköznapi és ünnepi, emberi és üres, idealizált és elhagyatott, valóságos és képzeletbeli. A *Hétfák* projekt lezárult.

Az *Ikland* projekt is földrajzi helyhez, Ikland településhez kötődik; ez a projekt azonban időről időre aktualizálódik valamilyen új adalékkal: régi rendszerek intézményei, az emberi történet személyes perspektívái, a múlt a jelenben, a jelen a múlt formáiban, a látomás, és egyéb (természeti) jelenségek.

Az alkotó friss projektje a régeni: itt a Kerek-erdő rezidens program alatt feltárt viszonyok más típusú perifériát rajzolnak ki. A nyomor jelenléte nem annyira erőteljes, és a tér inkább a különös és a mindennapi keveredésében elevenedik meg. A sajátos mulandóság-állandóság mellett a közösséges hétköznapiak monumentalitása valósul meg ezeken a fotókon.

A fotók helyszíne a látszólag kietlen táj: üres terek a természetben, amelyek nem tartoznak kimondottan a vad természethez, az ember nyoma is valahogy jelen van bennük. Fekete ezeket a történeteket hozza felszínre, amelyek a kiválasztott *színpadon* a nap különböző pontjain mennek végbe. A történet kifejezés viszont nem szó szerint értendő: sokkal inkább történés, amelyet a véletlen vagy a sors koreografál. A rögzített képek mögötti történet abban merül ki, hogy a szereplő megjelenik a helyszínen; az esemény a különböző tényezők együttállása, adott pillanatban, adott helyszínen. Az ábrázolt alanyok teljes lényükkel jelen vannak a fotón, miközben jelenlétük nem válik illusztratívává, és túlzottan bizalmasá, tolatódóvá sem. Ott van az emberi alak, a karakter, egyéni kisugárzásával és teljes fizikai valójával, minden részletében. Mindezek a specifikus jellegek szépen kidomborodnak a mű világában, szükség is van rájuk. De a hangsúly nem a konkrétumokon van: az egyéni jelenlét az általános *emberi* (jelen)létet testesíti meg, az adott körülmények és a helyszín plasztikus jellemzői pedig a momentum megismételhetetlenségét.

Mulandóság sugárzik a fotókról: adott időpontról van szó, de ezek a helyszín–szereplő találkozások valójában időtlennek tűnnek; mindegyik olyan, mintha az egyetlen létező, örök valóság lenne. Az egyedi konstellációkra fordított figyelem miatt pedig az ismétlődő helyszín sem ugyanaz, inkább csak párhuzamos lehetőségek, párhuzamos univerzumok kerülnek egymás mellé.

A helyszín stabil fluktuációja

Az idő fényképe c. projekt némiképp különbözik az előbb említettektől: Fekete újfotózza Orbán Balázs és Veress Ferenc 1860-as/70-es években készült erdélyi tájakról, településekről készült fotóit, ugyanazt a látószöveget keresve, a nagy formátumot megismételve, s egyúttal megpróbál belehelyezkedni a százötven évvel ezelőtti fotográfusok „felvilágosult, humanista, európai” szellemiségébe, „régiók határain túl ívelő, erdélyi puritanizmusuk”-at követve (az alkotó szavai, kérdez: Cs. Lengyel Beatrix, Magyar Nemzeti Múzeum). Amit a témától automatikusan várunk, az az enyészet megjelenítése. A képpárok tájai azonban nem csak az erózió jeleit hordozzák: egyrészt a természet és az emberi aktivitás mozgásai, terjeszkedése (tehát az élet jelei) ugyanúgy megtalálhatóak rajtuk, másrészt pedig mindkét (vagy mindhárom; esetenként három fotó készül) látvány valamilyen szempontból élő teret láttat. Élőt, de egyben élettelen, nemlétezőt is, és ez nem csak a fotográfia–halál (Barthes) asszociációnak köszönhető. A régi kép valóságát nem ismerjük, mert nem tapasztaltuk, így akár konstruált kép is lehetne. A kortárs fotó látványa pedig nem létezik, mivel nézőpontja múltbéli ponthoz alkalmazkodik – ebből a perspektívából és így ma már nem szoktunk ezekre a látnivalókra tekinteni, az élet folyamatosan átrendezi mind a fizikai, mind a mentális koordinátákat. Így történik, hogy a képpárokat/triókat szemlélve kívül kerülünk téren és időn, és ebben a meghatározhatatlan pontban lelünk valami különös nyugalomra.

MUNKATÁRSAINK

Ardamica Zorán (1970, Losonc) költő, irodalomtörténész, tanár. Legutóbbi kötete *Kultúraolvasás* címmel 2015-ben jelent meg. Losoncon él.

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem doktorandusza. Legutóbbi prózakötete *Vérbókok* címmel 2015-ben jelent meg. Százdon és Komáromban él.

Balázs F. Attila (1954, Marosvásárhely) költő, műfordító, kiadóvezető. Legutóbbi kötete *Villon nyakkendője* címmel jelent meg 2015-ben. Ekecsen él.

Fellinger Károly (1963, Jóna) költő, író. 2016-ban *Kéreggyűjtés* címmel verseskötete, valamint *Ilka vára* címmel mesekönyve jelent meg. Jókán él.

Fittler Áron (1987, Budapest) az Ószaka Egyetem Japán Nyelv és Kultúrakutató Központ (Osaka University Center for Japanese Language and Culture) óraadó tanára. Jelenleg Ószakában él.

Jankovič-Izsó Nóra (1989, Budapest) író. Budapesten él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának doktorandusza. Fűrön él.

Kulcsár Ferenc (1949, Szentes) költő. Legutóbbi kötete *Ezeregyéjszaka* címmel 2015-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Liszka József (1956, Köbölkút) néprajzkutató, muzeológus, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi önálló kötete 2011-ben jelent meg a Liliium Aurum Könyvkiadónál *Bevezetés a folklórisztikába* címmel. Keszegfalván él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Őt modern költő* címmel 2015-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Poór Marianna (1985, Galánta) angoltanár. Dunaszerdahelyen él.

Szárász Pál (1954, Nagysurány) prózaíró. Magánvállalkozóként, építészként dolgozik. Legutóbbi prózakötete *Szárda szőnyege* címmel 2014-ben jelent meg. Nagyfödémesen él.

Szászi Zoltán (1964, Tornalja) költő, író, kritikus. Legutóbbi regénye *A szokott helyen hatkor* címmel jelent meg 2015-ben. Rimaszombatban él.

Zirig Árpád (1940, Győr) költő. Legutóbbi kötete *Botlófüzek oltalmában* címmel 2015-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Z. Németh István (1969) költő, író, pedagógus. Válogatott verseinek gyűjteménye (*Z. Németh István legszebb versei*) 2015-ben jelent meg. Csicsón él.

A folyóirat ideai hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.